

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 2, лютий 2015

Свідоцтво про реєстрацію
Серія КВ № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н. М. Логвіненко, канд. пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібік, д-р пед. наук
М. С. Вашуленко, д-р пед. наук
С. А. Гальченко, канд. філол. наук
Н. Б. Голуб, д-р пед. наук
А. В. Градовський, д-р пед. наук
А. Б. Гуляк, д-р філол. наук
С. О. Жила, д-р пед. наук
В. О. Зайчук, канд. пед. наук
А. Й. Капська, д-р пед. наук
Л. І. Мацько, д-р філол. наук
В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук
С. П. Паламар, канд. пед. наук
В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук
П. І. Розвозчик, заслужений учитель України
Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук
А. Л. Ситченко, д-р пед. наук
О. В. Слоньовська, канд. філол. наук
В. І. Шуляр, канд. пед. наук,
заслужений учитель України
Т. О. Яценко, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України
від 14.04.2010 р. №1-05/3
науково-методичний часопис
«Українська література
в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
Протокол № 3 від 26 лютого 2015 р.

За підтримки видавництва
«Антросвіт»

481—37—70

**04053, Київ-53,
вул. Артема, 52-Д**

**Редакція журналу
«Українська література
в загальноосвітній школі»**

E-mail: ukr_lit@ukr.net

ЗМІСТ

Літературознавство і школа

Писко Надія. Тлумачення жіночого буття у вісниківській традиції: основні аспекти. 2
Кир'ячук Ігор. Любов як почуття, відокремлене від часово-просторових законів світу у контексті книжки Михайла Ореста «Пізні вруна». 6

Сучасна проза для дітей

Овдійчук Лілія. Всеволод Нестайко – майстер пригодницької прози. 10

Фахові проблеми

Шуляр Василь. Управління розвитком методичної компетентності вчителів-словесників (конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку літератури). 13
Небеленчук Ірина. Крила як символ духовного багатства людини, її прагнення до високості (навчально-дослідницька діяльність учнів). 18

Хроніка подій

Фасоля Анатолій. IV Всеукраїнський фестиваль педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок» відбувся! 22

Сучасний урок літератури: методика і досвід

Левандовська Людмила. Світ жіночої душі в поезії Ірини Жиленко. 27
Чумак Тетяна. Духовний світ ранньої лірики Павла Тичини. 30

Позакласне читання

Сорокіна Лариса. Становлення особистості в повісті Віктора Близнеця «Женя і Синько». 33

Література рідного краю

Охріменко Наталія. Борис Антоненко-Давидович. «Слово матері». 36
Бабійчук Тамара. Літературна Бердичівщина: Василь Гроссман. 39

Українська мова в школі: пошуки, знахідки

Тищенко Наталія. Проектна технологія як засіб розвитку мотивації учнів у процесі навчання української мови. 44
Баранчук Оксана. Правопис НЕ з дієсловами. 47

*З електронною версією нашого часопису
(в скороченому вигляді) можна ознайомитися
за адресою: didactics.ucoz.ua*

Індекс видання 22410

Формат 60x84/8. Обл. - вид. арк. 5,60 Зам. 15-
Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»
м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2015

Тлумачення жіночого буття у вісниківській традиції: основні аспекти

Надія Писко,

аспірант кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

У статті досліджується проблема розуміння жіночого буття у вісниківському дискурсі. Поглиблено аналізуються відповідні праці Д. Донцова, Ю. Липи та Є. Маланюка. Вісниківське тлумачення жінки формувалося в жорстоких обставинах національно-визвольної боротьби, а тому поруч із ніжністю, любов'ю чи еротичністю утверджувались такі риси української жінки, як патріотизм, мужність, розумність, активність, безкомпромісність, героїзм, гордість, вірність, свободолюбство, твердість, ненависть до ворогів, посвята, честь, дисциплінованість.

Ключові слова: вісниківство, жіноче буття, тлумачення, нація, емансипація, націоналізм, неоромантизм.

У контексті української традиції тлумачення взагалі і розуміння покликання жінки зокрема в минулому та сучасності виділяється традиція вісниківська, до якої належала й О. Теліга. Ця традиція сформувалася у міжвоєнний період у Західній Україні та еміграції у творчості кількох десятків талановитих філософів, публіцистів, митців, критиків, учених та ін. (Д. Донцов, Є. Маланюк, Ю. Дараган, Ю. Липа, Ю. Клен, Л. Мосендз, У. Самчук, М. Мухин, О. Стефанович, Б. Кравців, Р. Бжеський, Р. Єндик, Л. Луців, О. Ольжич, О. Теліга, І. Ірлявський, Д. Гуменна, О. Лятуринська, Н. Лівницька-Холодна, І. Колос, М. Чирський, Зореслав, Г. Мазуренко та ін.), зосереджених передусім довкола львівських журналів «Літературно-науковий вісник» та «Вісник» (1922–1939), що виходили за редакцією Дмитра Донцова. Вони культивували концепти й почуттєвість традиціоналізму, ідеалізму та націоцентризму, репрезентуючи той тип творчості й мислення, котрий у сучасній націології та постколоніальній теорії окреслюють як «культурний націоналізм» (Е. Сміт, Е. Саїд). При цьому велася доволі активна полеміка з іншими помітними міжвоєнними течіями – консервативною (греко-католицькою), комуністичною, лібералістичною та ін.

Сучасні дослідники (С. Квіт, Т. Салига, В. Іванишин, О. Баган, Г. Сварник, М. Крупач, Н. Лисенко, І. Набитович, І. Руснак, Н. Мафтин, В. Просалова, П. Іванишин та ін.) виявляють низку характеристик вісниківства, що допомагає досягнути його як певний культурний феномен та герменевтичний досвід. Насамперед ідеться про те, що до вісниківського кола варто зараховувати не лише активних представників «Вісника». Йдеться загалом про авторів, незалежно від партійної приналежності й тимчасових орієнтацій, що виступали в річищі ірраціоналістично-ідеалістичної філософської системи, об'єктивно виражали її світоглядні принципи у проекції на українську дійсність і завдання української культури. Тобто належали до українського націоналізму як масштабної ідеологічної течії міжвоєнного періоду і тому за своїми світоглядними та естетичними орієнтаціями були так чи інакше близькими до журналу ЛНВ-«Вісник».

Інший аспект стосується загальнонаціонального характеру вісниківства, оскільки на сторінках «Вісника» розроблялися теорії і практики (історіографічні, політико-ідеологічні, культурологічні, естетичні, націологічні, етнопсихологічні, літературно-критичні та ін.), що мали всенациональне значення. В загальноідеологіч-

ному сенсі вісниківство було лише однією з культурних форм реалізації духовно-ідейної концепції українського націоналізму, політичного і філософського. В естетичному плані вісниківство розвивало передусім неоромантизм (стилево також – неокласицизм), притаманний українській літературі від ХІХ до середини ХХ ст. (Леся Українка, пізній І. Франко, частково С. Черкасенко, Г. Чупринка, О. Кобилянська, М. Черемшина, М. Хвильовий, В. Чумак, О. Довженко, Ю. Яновський, О. Влизько та ін.) [1, с.26–28].

Визначальний вплив на формування вісниківського дискурсу мав Дмитро Донцов (1883–1973), котрий навіть після Другої світової війни «сприймався якщо не беззаперечний ідеологічний авторитет, то принаймні як патріарх українського визвольного руху, свідок і учасник подій, особисто знайомий практично з усіма його найвизначнішими діячами від початку ХХ ст.» [9, с.206.]. Актуалізуючи твори мислителя у постколоніальний період, дослідники підкреслювали, що «своїми творами Донцов прищеплює і плекає в душах велику, щирю й осмислену любов до України. Гостроактуальною була і є його ідея відродження в українському народі світовідчуття вільної людини і національно-державницького мислення» [7, с.135].

Оскільки саме його постать була в епіцентрі націоналістичного культурного процесу у міжвоєнну добу, сформувала певну інтелектуальну модель для наслідування та творчого розвитку (інколи навіть через дискусії та полеміки, як-от у Ю. Липи) і мала безпосередній вплив на формування вісниківців, то варто конкретизувати провідні концепти його творчості. А вони, на думку сучасників та новітніх дослідників, яскраво проявилися у двох монографіях – «Підстави нашої політики» (1921) та «Націоналізм» (1926). У першій з них Д. Донцов пропонує зневіреному, поневоленому різни-ми окупантами й духовно обеззброєному поколінню українців, котре щойно прогало свою національно-визвольну війну 1917–1920 рр., низку оптимістичних націотворчих та людинотворчих ідей: 1) визволитися культурно й ментально від впливу російщини («варварії московської»), 2) повернути собі культурні традиції Заходу – окциденталізм, 3) зректися етнографізму, епігонського народництва як культурної доктрини, що звужує духовні потенції нації, 4) відкинути модні позитивістські течії – скептицизм і раціоналізм, матеріалізм та прогресизм, котрі позбавляють націю містики, емоції, сили волі, а замість них утверджувати ірраціона-

лізм, інтуїтивізм, віру у перевагу серця над рацію, духу над матерією, 5) відродити героїчні традиції України.

У трактаті «Націоналізм» ідеї філософа концептуалізуються, отримують нову аргументацію і вираження. Водночас вони мають чіткіше культурологічне спрямування. Складовими елементами нової української культури, на думку Д. Донцова, мають стати наступні концепти: 1) оциденталізм («фавстівський світогляд і дух»), що означає органічне входження в атмосферу і настроєність давньої Європи з її ідеалами лицарства, католицького аскетизму, шляхетної вишуканості, з настроями здобування, протиставлення Злу, дивовижним енергетизмом; 2) традиціоналізм – захоплення національною героїкою, буття-собого, войовничість і занурення у містику рідної землі; 3) волютаризм – закоханість у зусилля й напруження, відчуття загрози світу і спокійне протиставлення їм, пропагування активного, витривалого і впертого ставлення до випробувань життя; 4) романтизм – завжди жити оптимістичним настроєм, відчувати трагізм і велич життя, але вміти у пристрасному захваті переживати і долати їх, вміти жити ідеальним, божественним натхненням, яке впевнено підносить людину над усіляким побутом і приземленістю. Саме цей комплекс глобальних морально-духовних ідей, як підкреслюють фахівці, був втілений в естетиці та художній практиці письменників-вісниківівців [1, с.16, 19–20].

Загалом цю вісниківську естетику, базовану на мистецькій тузі за героїчним і шляхетним, пов'язують, відповідно до провідного художнього методу, із неоромантизмом доби Модернізму. На думку дослідників, естетика вісниківського неоромантизму як філософія творчості, філософія, за Д. Донцовим, «трагічного оптимізму», складалась із низки положень: 1) вісниківський неоромантизм базувався на естетичних засадах європейського ідеалізму; 2) центральною проблемою вісниківської теорії мистецтва стала проблема органічності національного митця і мистецтва, їх закоріненості у глибинні духовні традиції нації, в систему її культурних архетипів; 3) мистецтво повинно відігравати активізуючу роль у житті суспільства, а тому володіти динамізмом, наступальністю, твердістю, експансивністю; 4) вісниківський неоромантизм мав синтетичну природу, тому інтегрував у собі ґотику (як вічне духовно-естетичне устремління до героїки), власне романтичність (як універсальний шлях і форму долання усілякої приземленості і матеріалізму в культурі) та апелювання до класичності (як потяг до немеркнучо-шляхетних ознак мистецтва, що плекають «непомилний» смак в епоху деструкції та цинізму); 5) кардинальне заперечення авангардизму як виплоду матеріалізму та раціоналізму в період глобальної духовної кризи індустріальної цивілізації; 6) орієнтація на вершинність, духовно-проблемну масштабність та вольовий індивідуалізм європейської літератури, щоб подолати негативні комплекси національної ментальності; 7) глибоке заперечення будь-якого малоросійства в культурі [2, с.46–47].

Такий тип естетичного мислення органічно поєднувався із вісниківським варіантом української герменевтичної традиції – національно-екзистенціальною методологією інтерпретації, що, як вказують дослідники, бере початок від поетичної практики Т. Шевченка. Найбільш концептуально й повно цей варіант втілюється в «національному підході» Є. Маланюка чи «шевченківській естетиці» Д. Донцова, котрі також виявляють свою спорідненість із духовно-історичною традицією тлумачення, і з онтологічною герменевтикою. Для націоекзистенціальної герменевтики визначальним

було культивування мислення у категоріях захисту, розвитку та відтворення нації і базування на двох основоположних засновках-передсудженнях. По-перше, художня література розглядається як один з основоположних елементів національного буття, і тому кожна інтерпретаційна стратегія мала б враховувати це як факт. По-друге, нація повинна розглядатися дослідником як визначальна даність, що зумовлює і буття індивіда, і його герменевтичну спроможність [8, с.11–45, 96–129].

Саме з таких філософських, культурологічних, естетичних та герменевтичних позицій вісниківці витлумачували дійсність, у тому числі й жіноче буття. Коротко спинимось на характерних моментах цього тлумачення (загалом, така тема вартує окремого дослідження), що формує ще один важливий контекст для окреслення художньої, критичної та публіцистичної інтерпретації жіночої екзистенції в О. Теліги.

Вже у 1920-х роках під впливом нових ідей (див., наприклад, есе Д. Донцова «Криза нашої літератури», 1923) починають з'являтися студії щодо жіночої проблематики на матеріалі художнього письменства. Характерним прикладом може бути стаття Дарії Віконської «Нова історична повість Б. Лепкого» (1927), в якій ідеться про роман «Мазепа». Від імені патріотичних українських жінок авторка висловлює глибоку вдячність письменникові, котрий, на її думку, першим у сучасній літературі зобразив «постать українки, не безпомічної, сентиментальної, податливої, не задивленої в дрібничкові справи її нецікавого, скучного життя, а людину великих розмірів, сильних поривань і смілих думок». Йшлося про Мотрю Кочубеївну, яка постає у творі взірцем для наслідування – «розумною, поважною, і... не сентиментальною». Для Д. Віконської асентиментальність – це важлива риса, оскільки «сентиментальність розм'якшує, обезсилює людину, чинить її нездібною до гарного, сильного життя». Стосовно мужчин письменниця рекомендує позицію «розумних жінок», котрим не варто займатися активним суспільним життям, зате варто підтримувати чоловічу твердість – «бути дорадницями ближчих їм мужчин, а не самим кидатись у розбурхане низькими, підлими пристрастями море публічного життя, удари якого краще понесе тверда вдача мужчин, аніж розніжені нерви жінок». Вказувала авторка й на деякі негативні риси жіночого характеру: пасивність, податливість, а також «брак почуття міри в тому, що розпочинає» [3, с.149–157].

У 1930-х роках жіноча тема порушується щораз активніше ключовими представниками вісниківського дискурсу і теж переважно через діалог із художньою літературою. Чи не найбільше місця цьому питанню відведено у творчості Д. Донцова. Програмовою стала стаття «Поетка українського рисорджименто» за 1922 р., де автор глорифікує творчість Лесі Українки за низку цілком не жіночих рис: мораль активізму, ідеї катастрофи і безкомпромісності, національну ідеологію, ідеалізацію не «гарного», а «величного», культ енергії, аристократизм. Усі ці волютаристські та героїчні концепти збагатили не лише естетику українського письменства, а й вплинули на розвиток націоналістичного світогляду [6, с.59–97].

Іншим зразком жіночого буття для редактора «Вісника» стає мати Лесі Українки – Олена Пчілка. В однойменному есе мислитель, за традицією І.Франка, зараховує обох авторок до типу «жінок-мужчин» і виявляє низку характерних аспектів творчості О. Пчілки: боротьба з простонародністю, космополітизмом, російщиною, «відраза до пасивної моралі

непротивлення злу» й натомість утвердження образу «активної протестантки», зокрема «жінки-патріотки». Йдеться про образ «нової людини» – дівчини й жінки, котра може вибачити особисту зраду, але не зраду вітчизни. Котра над «власне серце» ставить рідну землю. Бо, як вважає автор, «не лише має людина йти за голосом серця, а за наказами вищого порядку» [5, с.154–175].

До осмислення жіночої проблематики Д. Донцов звертається також і в післявоєнний період свого життя і творчості. Прикладом може бути не лише згадувана студія «Поетка вогняних меж» (1953), присвячена О. Телізі як втіленню «нової жінки України», а й есе «Козацька жінка у Шевченка» (1952). У цьому розмислі автора цікавить зображення Т. Шевченком не лише типу «бідної Катерини», а й жінки із іншими цільовими орієнтаціями. Йдеться про козачку, «жінку провідної верстви», котра стала вихователькою «нового покоління оборонців країни та її владарів». Щодо стосунків із чоловіком, то це – «товаришка долі й недоли козака» в іпостасях матері, дружини, сестри і доньки. Шевченко, на думку Д. Донцова, актуалізує у своїй творчості притаманний Окцидентові та Україні «культ жінки», жінки, котра «в брутальну, дику й безоглядну воєнну атмосферу... вносила облагороджуючий первень, первень естетики і краси». Саме козацька жінка, цей «барвінок серед ножів», стає у поета «символом України». Її риси автор зчитує з персонажів Т. Шевченка: гордість, цілісність, вірність, «стиль і розмах», славолюбність, здатність до «великої любові і ненависті», гордість, свободолюбство, «еротичний розмах». Сама героїчна епоха козаччини вимагає, щоб жінці були притаманні «великі прикмети – вірність, жертвенність, ніжність, характерність, моральна сила, душевна твердість, любов і ненависть, посвята, дисципліна, честь, героїзм, або, на випадок невдачі, – гордий спокій». У XIX ст. цей тип жінки вимирає в Україні, однак, переконує есеїст, козацька жінка воскресає в постатях Олени Пчілки, Лесі Українки, Марії Башкирцевої та Олени Теліги [4, с.371–383].

У 1935 році з'явилася книжка вибраних культурологічно-літературознавчих есе Юрія Липи «Бій за українську літературу», більшість із яких друкувалася свого часу у «Віснику». Жіночому питанню найбільше відведено місця у розділі «Центаври й каварні». У ньому йдеться про два типи новітньої нігілістичної естетики в межах модерністичних течій, окреслених образами кентаврів («центаври») та кав'ярні («каварні»). Кентаври (Л.І. Андреев, Арцибашев, С. Жеромський, В. Винниченко, В. Поліщук) – люди з маргінальною свідомістю (часто це відчужені селяни) – символізують літературне явище початку ХХ ст., в центрі уваги якого знаходяться: оспівування «людини природи», фізіологічні пригоди героя, життя в стилі тваринних інстинктів. Ненависть кентаврів-авангардистів до «духовної культури», акцентує Ю. Липа, зумовлює нівелювання родинних традицій, а також жіночого сорому та жіночої індивідуальності.

Натомість кав'ярня символізує інше літературне явище, коріння якого ще в символізмі та імпресіонізмі XIX ст. і котре можна окреслити як естетизм (до них есеїст зараховує М. Семенка, Д. Загула, М. Рудницького). Автори кав'ярні репрезентують у своїх творах самозакханість, втрату змісту культури і ненависть до духовного росту. Якщо письменники-кентаври, на думку критика, ще можуть формувати якісь цінності «раси» (тобто нації), то кав'ярники цього позбавлені цілковито, вони абсолютно відірвані від своєї духовної раси і тому «безсилі». Об'єднує і кентав-

рів, й авторів кав'ярні саме жіноче питання. Йдеться про їх підкреслену сексуальність і презирство до жінок.

Натомість автор есе утверджує інший погляд на жінок. Для нього вони передусім духовні, а не тілесні істоти, не самиці, а представниці «духовного материнства». Звідси випливає й культ жінки як «опанування інстинктів», лицарський культ, що народжується в Середніх віках у Європі і в Україні (прикладом слугує «Слово о полку Ігоревім»). Більше того, на думку Ю.Липи, сама культура починається з опанування статевого гону. Тому чи не найважливіший «міф духовності білої раси» пов'язується культурологом саме із жінкою, оскільки формується через усвідомлення «вищих, найшляхетніших прикмет жіночої душі» [10, с.230–243].

Через три роки в герменевтичному есе «Українська жінка» (1938) Ю. Липа знову глибоко осмислює проблему призначення жіночого існування. Автор відзначає, що осмислювати жіноче буття, особливо чоловікові, надзвичайно складно, оскільки жінка – це «щось як сонце і повітря довкола нас, що ми не привикли окреслювати». І водночас вона – «одна з найбільших потужностей світу», навіть Україна може бути описана як «сила жіночості».

Однак цю потужність не завжди правильно тлумачать. Есеїст називає три такі хибні теорії. Одна з них походить із «балтійського» уявлення про жінку як служницю чоловіка, котрій належить лише догляд за дітьми, відвідування церкви, кухня і підвладність чоловікові. Інша теорія походить із московської традиції розглядати жінку лише у примітивному фізіологічному плані. Нарешті третє уявлення акцентує на важливості образу героїчного вояка, а оскільки жінка таким вояком бути не може, то не може бути і важливим «первнем в українській духовності». Ю. Липа зауважує, що всі ці теорії суперечать традиційним українським уявленням про жінку, в яких жінка – це друг чоловіка, що пов'язує статі передусім не сексуальний потяг, а та «правда», котра є між ними, що українка завжди була пов'язана «і з війною, і з героїчною військовістю».

Однак героїзм та військовість – це призначення не жінки, а чоловіка, твердить автор. Не є володаркою жінка і в любові. Хоча знає терен кохання краще за чоловіка, однак вона «не кермує ним». Щоб виявити справжнє призначення жінки, автор звертається не лише до української традиції, а й світового досвіду. Відкидаючи французькі та німецькі уявлення, він симпатизує міркуванням американських учених, котрі наголошують на жінці-матері, що є більш духовно стійка порівняно і з войовницею, і з коханкою.

Говорячи про українку, Ю. Липа виявляє низку її психічних рис та соціальних ролей. Насамперед саме жінка керує українською родиною, її духовним внутрішнім життям. Жінка в родині є носієм не тільки «щастя щоденності», не тільки понять справедливості, а й «суспільної й расової моралі». Тобто жінка-матір від часів Трипілля більше, ніж чоловік, формує расу (націю). Як видається важливим зауважити, критикуючи різні ідеї – «соціалізм, донкіхотство, динамізм, волюнтаризм» – як чужі українській ментальності, есеїст, однак, не надто віддаляється від волюнтаризму націоналізму, від традиції вісниківства, просто висловлює та аргументує їх в інший спосіб (наприклад, поняття нації замінює на поняття раси, хоча, як і Д. Донцов, залишається в межах «однієї націоналістичної ідеології» [14, с. 228]). Тому прикладом української жіночості теж вважає О. Пчілку, а її суть окреслює як заоханість «у свої українські сили» й очищення від чужих елементів. У такий спосіб автор підкреслює важливість жіно-

чого первня в українській духовній традиції, котрий навіть більше володіє Україною, ніж первень чоловічий, котрий цементує, дає силу, стійкість і зрівноваженість українському духовному життю [11, с. 2–4].

Інший чільний представник вісниківства і, як уважають дослідники, наймасштабніший поет міжвоєнної доби Євген Маланюк інтерпретував жіноче буття і в поезії, і в есеїстиці. На думку фахівців, він багато в чому суголосний із Д. Донцовим та іншими вісниківцями (в тому числі й авторами-жінками, думка котрих часто була суголосна чоловічій позиції), зокрема в утвердженні стратегії маскуліності, в запереченні чину Роксолани й уславленні Юдити, відкиданні сентиментальності й жіночої м'якості, захопленні мужністю, силою, відвагою, світом пригод, патріотизмом та ін. Усвідомлення творчості теж узгоджувалося із статевою ідентичністю: вираженням жіночої чи чоловічої енергетики. Не випадково середня стаття, гермафродитизм, у Є. Маланюка стає символом такого деструктивного духовного явища, як малоросійство [13, с.188, 198–215].

Ця ж позиція залишилась у Є. Маланюка, як і в Д. Донцова, незмінною і після війни. Прикметною може бути у цьому плані рецензія на книжку мемуарів Галини Журби «Далекий світ» під промовистою назвою «Ще про жіночу мужність» (1956). Автор із захопленням пише в ній про цілу плеяду «мужніх жінок» в українській літературі та громадському житті: Лесю Українку, О. Кобилянську, Л. Старицьку-Черняхівську, О. Пчілку, О. Басараб, Д. Ярославську, Д. Гуменну. Зокрема в письменниць-емігранток есеїст підкреслює «нежіноче напруження їх енергії», «ззовсім нежіночу волю й відвагу в ставленні собі завдань». А мужність Г. Журби виявляється ще й тим фактом, що письменниця, будучи етнічно напівполькою й отримавши польське виховання, «зуміла вирвати себе з колоніального ґрунту польської культури Правобережжя й пересадила себе на ґрунт український» [12, с.392–397].

Таким чином, визначальними в межах вісниківської традиції творчості та інтерпретації були концепти й почуттєвість традиціоналізму, ідеалізму, націоцентризму, волонтаризму, неоромантизму та національно-екзистенціальні принципи мислення. Вісниківське тлумачення жінки формувалося в жорстоких обставинах національно-визвольної боротьби, а тому заперечувало сентименталізм, пасивність, розніженість, космополітизм, російщину, простонародність та ін. – усе те, що відволікало, перешкоджало чи унеможливлювало національну емансипацію. Натомість поруч із ніжністю, любов'ю чи еротичністю утверджувались такі риси української жінки, як патріотизм, мужність, розумність, активність, безкомпромісність, героїзм, гордість, вірність, свободолоубство, твердість, ненависть до ворогів, посвята, честь, дисциплінованість. Жінка розгляда-

лась передусім як друг, товариш чи «дорадниця чоловіка» (Д. Віконська). Вісниківці особливо акцентували на тому, що в українській традиції, як і на Заході, ще від Середніх віків (або й давніше) сформувався «культ жінки» (Д. Донцов, Ю. Липа), що суттю жінки є «духовне материнство» (Ю. Липа), що особливо вартісними рисами жінки є націотворчість матері (Ю. Липа) та «жіноча мужність» (Є. Маланюк). Усе це, сподіваємось, створює підстави для подальшого поглибленого вивчення феномену жіночої екзистенції у вісниківському дискурсі.

Література

1. Баган О. Вісниківство як понадчасовий феномен: ідеологія, естетика, настроєвість / О.Баган // Вісниківство: літературна традиція та ідеї. Збірник наукових праць, присвячений пам'яті Василя Іванишина / Ред. колегія: Л. Кравченко, О. Баган, П. Іванишин та ін. – Дрогобич: Коло, 2009. – С.6–49.
2. Баган О. Естетичні засади вісниківського неоромантизму / О. Баган // Вісниківство: літературна традиція та ідеї. Науковий збірник: Вип. 2. / Ред. колегія: О. Баган (голова), П. Іванишин (заст. голови), В. Дончик та ін. – Дрогобич: Посвіт, 2012. – С.16–49.
3. Віконська Д. Нова історична повість Б. Лепкого / Д. Віконська // Дарія Віконська (1893–1945 рр.): Біобібліографічний покажчик / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Відділення «Науково-дослідний центр періодики»; Уклад., авт. передм. і прим. В. Габор; Відп. ред. Л. Сніцарчук. – Львів, 2007. – С.149–157.
4. Донцов Д. Козацька жінка у Шевченка / Д. Донцов // Донцов Д. Літературна есеїстика. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2009. – С.371–383.
5. Донцов Д. Мати Лесі Українки (Олена Пчілка) / Д. Донцов // Донцов Д. Дві літератури нашої доби. – Торонто: Гомін України, 1958. – С.154–175.
6. Донцов Д. Поетка українського рисорджименто / Д.Донцов // Донцов Д. Літературна есеїстика. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2009. – С.59–97.
7. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм / В.Іванишин. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 1992. – 178 с.
8. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти): Монографія / П.В. Іванишин. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2005. – 308 с.
9. Квіт С. Дмитро Донцов: Ідеологічний портрет: Монографія / С. Квіт. – К.: ВЦ «Київський університет», 2000. – 260 с.
10. Липа Ю. Бій за українську літературу / Ю. Липа // Липа Ю. Твори: В 10 т. – Львів: Каменяр, 2012. – Т.4. – С.17–257.
11. Липа Ю. Українська жінка / Ю. Липа // Жінка. – 1938. – № 7–8. – С.2–4.
12. Маланюк Є. Ще про жіночу мужність / Є.Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. Том другий. – Торонто: Гомін України, 1966. – С.392–397.
13. Омельчук О. Літературні ідеали українського вісниківства (1922–1939): Монографія / О. Омельчук. – К.: Смолоскип, 2011. – 336с.
14. Сварник Г. Юрій Липа і Дмитро Донцов крізь призму особистих і творчих взаємин / Г. Сварник // Юрій Липа: голос доби і приклад чину: Збірник наукових праць. – Львів: [ЛНУ], 2001. – С.213–229.

Пыско Надежда. Толкование женского бытия в висныкивской традиции: основные аспекты

В статье исследуется проблема понимания женского бытия в висныкивском дискурсе. Углубленно анализируются соответствующие труды Д. Донцова, Ю. Лыпы и Е. Маланюка. Висныкивское толкование женщины формировалось в жестоких обстоятельствах национально-освободительной борьбы, поэтому наряду с нежностью, любовью и эротичностью утверждались такие черты украинской женщины, как патриотизм, мужество, разумность, активность, посвящение, героизм, гордость, верность, свободолоубие, твердость, ненависть к врагам, бескомпромиссность, честь, дисциплинированность.

Ключевые слова: висныкивство, женское бытие, толкование, нация, эмансипация, национализм, неоромантизм.

Nadiya Pysko. Interpretation of women's existence in visnykivska tradition: main aspects

It is explored the problem of understanding the women's existence in visnykivskiy discourse in the article. It is deeper analyzed suitable works of D. Dontsov, Y. Lypta and Y. Malaniuk. Visnykivska interpretation of woman was formed in the cruel circumstances of national and liberation fight and that's why alongside with tenderness, love or erotic such features of Ukrainian woman as patriotism, courage, rationality, activity, uncompromising, heroism, pride, loyalty, love to freedom, hardness, hate to enemies, dedication, honor and discipline were affirmed.

Key words: visnykivstvo, women's existence, interpretation, nation, emancipation, nationalism, neoromanticism.

Любов як почуття, відокремлене від часово-просторових законів світу у контексті книжки Михайла Ореста «Пізнi вруна»

Ігор Кир'янчук,

аспірант кафедри української літератури

Рівненського державного гуманітарного університету

У статті досліджено природу формування творчості, яка стала прямо залежною від філософії, сповідуваної і утвердженої поетом у житті. Кожен твір вартий уваги, якщо він насичений роздумами про вічне, незбагненне, неповторне. Таким чином, у часовому процесі реалізується геній людини, який промовляє голосом тисячоліття до думок читачів. Михайло Орест, згуртувавши увесь свій життєвий досвід, показує людині безкінечну істину: там, де є сонце, темряві не панувати. Світло роздумів лірика пробиває буденщину і утверджує собою високий сенс буття.

Ключові слова: час, душа, ліричний герой, почуття, буття, натхнення, роздум, спогади, вічність, любов, естетичне бачення дійсності, світ, смуток, смерть, доля.

Час формує та утверджує земний простір. У процесі скінченного часу, який виявляє свої явно обмежені рамки у людському житті, реалізуються почуття, емоції, вчинки. Усі вони, згуртувавшись в одне нероздільне ціле, здатні сформувані собою планету, яка називається людською душею. Планета може переживати, ревнувати, плакати, сумувати, радіти – і виявляти ще чимало різних вагомих обґрунтованих з позиції роздуму якостей, котрі дають значний поштовх для реалізації свого буття. У контексті історії планета постає ключем, який здатний відкрити браму істини. Проте через власне людське недосконале ество більшість навіть не намагається дійти до розуміння сенсу свого існування.

Час дає чітку змогу усвідомити, що він уособить собою і людський кінець. Тобто, буде дата останнього дня на Землі. Для кожної живої душі. Для кожного, хто прийшов у світ у людській плоті.

Час можна забарвити любов'ю, яка постає віддзеркаленням найчистіших почуттів до чогось або до когось. Так виявляється геній певного часового періоду, адже він закарбовується у пам'яті людини назавжди.

Михайло Орест показав і довів, що час є провідним рушієм людського світу. Століття тому люди не знали, що таке авто, а тепер вони спостерігають за кінострічкою. Проте чи змінилася так само й людина? І в який бік: гірший чи перспективніший?

Поет наполегливо роздумує над почуттями, які постають у безперервному конфлікті суму та радості. У людини є почуття – і є смерть, є думка – і хочеться бездумності, є закон – і суспільство чинить беззаконня, є все – і водночас немає нічого. Орест відчуває старість усім своїм еством і передає свої думки (які лишаються незмінно молодими) нащадкам. В останній збірці «Пізнi вруна» ми бачимо картину спогадів, яка сформувалася на основі неповторної гами почуттів: любові до музи, любові до Батьківщини, любові до радості – і сповнення безперервним та безперечним смутком, який доводить кінець любові на Землі. Проте любов дає осягнення Раю, який є вершиною почуття любові.

Юність формує усвідомлення того, що життя безкрає, а старість демонструє «крає» і повертає погляд до минулого, яке відгомонило назавжди. Почуття зблідли, проте на їхньому місці з'являється досвід. Так виникає певний конфлікт буття: ти знаєш, що треба, але ти вже не в змозі щось переміняти у дописаному творі

віку. Михайло Орест, натхнений від короткочасного смутку і вічної радості, вписує у свої тексти долю, котра чекає людину в світі, який бореться увесь час сам із собою.

Досвід різних науковців дає своє репрезентативне бачення творчості поета. Більшість дослідників зійшлися на думці, що творчість Ореста – це, безумовно, класика. Вона напоумляє, надихає, направляє. Вона, зрештою, постає пунктом, звідки можна побачити все людське життя та заглянути своїми почуттями у вічність. Досліджували творчість поета С. Гординський [6], О. Астаф'єв [2], Н. Кириєнко [12], М. Слабошпицький [19], В. Абліцов [1], І. Костецький [13], І. Качуровський [11], Я. Славутич [20], П. Ротач [17], К. Зіс [18], В. Біляїв [3], П. Боголюб [4], С. Павличко [16], М. Льницький [10], І. Кошелівець [14], О. Ізарський [9], І. Заславський [8], В. Державин [7], О. Бросаліна [5] та ін.

Ключовим мотивом поезії «Після кіносеансу» є зображення автором морально-етичних норм, котрі він, як філософ-лірик, сповідує у житті. Поет підносить значення кіномистецтва як такого, що здатне впливати на людську душу. Кінематограф тільки зароджувався, проте було зрозуміло, що він матиме вплив на формування світогляду людини. Починаючи свій твір, поет змальовує суть імовірно показаного фільму, який підкреслює його глибоко естетичні духовні настанови («Порок покарано, чеснота тріумфує» [15, с. 181]). Люди задоволені тріумфом справедливості. Таким чином, можна стверджувати, що фільм проникнув у їхнє серце («Радіючи з поразки зла, Виходить публіка на вулицю» [15, с. 181]). Проте виникає смуток від того, що фільм – як і життя, – закінчується. Кожен фільм схожий на життя, проте існують зовсім різні сценарії («...де струї Холодного дощу і мла, Де тужним привидом нічна негода плине, Де вогким мороком повзе Приреченість життя» [15, с. 181]). Людина, за своєю суттю, у різні епохи демонструє нелюдське зло, тому марно сподіватися, що вона остаточно виправиться («...його тепла і зміни Ніяке завтра не несе!» [15, с. 181]). Сам фільм – це влада над глядачем. Кінострічка може викликати у людини захоплення, жах, страх, романтичність, усмішку, бо вона, як і письменницький твір, володіє великим запасом емоцій. Кіно у ХХ столітті стає твором новочасності. Фільм постає тим світоглядним феноменом, який передає від однієї думки заряд тисячам інших думок. Так історія знайшла новий потік самоствердження («Людина, скована, як раб у тьмі в'язничній, Владарствує через екран» [15,

с. 181]). Кінематографія почала свій великий шлях до людства. Завдяки кінокартинам людина змогла підтвердити своє велике буттєве покликання та продемонструвати неповторну цінність кожної прожитої миті («І ним втручається в процес деміургічний, Життю підвищуючи сан» [15, с. 181]).

Думка, на якій ґрунтується поетичний твір **«Жовтень»**, стосується авторських переживань з приводу взаємозалежності почуттів із часом. Лірик вважає, що почуття минулого – якщо вони надихали більше, ніж у теперішньому – є основними. Від них залежить життя творчої особистості («Скоритись? Ні! Для почувань знебулих Ще має силу їх передшій спалах» [15, с. 181]). Ліричний герой вірша живе минулим часом, бо в ньому зберігаються найкращі спомини про дійсність («Я чую запах радощів минулих, В заобрійному вирії пропалих» [15, с. 181]). Відбувається порівняння часових рамок з порами року, тобто жовтень-літо і теперішнє-минуле. Прийдешність живе минулим, якщо у пройденому шляху були незабутні миті («Так Жовтень, тоскний спадкоємець Літа, В собі його луну любовно стежить...» [15, с. 181]). Можна свідчити, що часові рамки – місяці і пори року – постають як персонажі. Літо – це буяння, краса, почуття, які несуть у собі вічність; Жовтень – це згасання, сутінки, період життя людських спогадів. А якщо минуло набагато краще за новий час? Якщо воно несе у собі більший масив натхнення – тоді йому присвячуються твори. Тоді бувальщина стає найкращою реальністю, з якої черпають великі поетичні думки («Коли прийдешність холодом повита, Лише минулий день душі належить» [15, с. 181]).

Ключем для осмислення поезії **«Романс»** є авторські роздуми про неможливість зустрічі з улюбленим образом, який насичує його серце непередаваною ностальгією, змушує замислитись над гіркими реаліями життя. Два ліричні персонажі – «я» і «ти» – вони роз'єднані, хоча становлять собою єдине тіло. Вони на різних полюсах буття. Ліричний «я» переповнений смутком від почуття безнадійності («Повниться вечір сизою млою – Як осінь за літом, тужу за тобою» [15, с. 182]). Минає час – і змінюється історія. Вони забирають шлях до колишніх знайомих («Падає в парках лист нездужалий – Дороги мої до тебе запали» [15, с. 182]). «Я» цікавить, чи думає про нього омріяний образ. Чи вдасться поєднатися хоча б уві сні («Чи сниш ти, за безкраєм далей укрита, Дорогу до мене – в одежі літа?» [15, с. 182]). Образ десь дуже далеко – настільки, що навіть не існує шляху, яким можна було би добратися для стрічання («Ти літу належиш, воно – з тобою. Якою до тебе дійду тропою?» [15, с. 182]). «Я» відчуває, що старість починає стукати у вікно. Він розуміє, що його життя поволі наближається до своєї завершальної фази («Мій вік опадає кленовим листям, Мій присмерк витає в вечорі млістім» [15, с. 182]). Ліричний «я» остаточно усвідомлює, що з «ти» він більше не стринеться на буттєвих дорогах. Він відчуває біль від розуміння того, що сподівання на зустріч є марним. Тому помалу зникає жити з думкою, що ніколи більше не побачить свого фаворитного образу – вершинного об'єкта власного творчого натхнення («Я осені повен, я – біль тривоги: не зійдуться наші ніде дороги!» [15, с. 182]).

Суть, яка відкривається у поезії **«Як збережу твій образ? Суєту...»**, передає філософські роздуми поета про взаємовплив часу і почуттів. Почуття, які виникають у середовищі творчої душі, можуть закарбуватися у спогадах на все життя. Час забирає мить, проте він не посягає на людські спомини. Ліричний герой хоче

назавжди закріпити у думках бажаний серцю силует. Він відчуває, що майбуття поволі стирає обриси бувальщини. Те, що відгомонило, починає потрохи затихати («Як збережу твій образ? Суєту Приносить часу біг і глушить пам'ять» [15, с. 183]). Усе в світі взаємопов'язане. Одне почуття, спираючись на інше, формує одностійне з собою. Так твориться історія в людських серцях («Біль родить біль, біда зове біду – І вир шумить, виснажуючи пам'ять» [15, с. 183]). Ліричний «я» з вражаючою силою відчуває, що багато моментів із життя стерлися, і їх неможливо відновити. Вони належать простору, в якому він поки що не присутній і який є неприступним. Вони угаєні буттям («А те, що в ароматній тиші дна Від будня і від я сховала пам'ять» [15, с. 183]). Проте виникає життєствердна віра, яка тлумачиться наступним чином: час забирає частку споминів, проте вони відновлюються у певний період і залишаються з людиною назавжди. Тоді все життя записується у великий твір про світ і живе у спогадах вічності («Розкриє тільки в судний день вона, У світову вливаючися пам'ять» [15, с. 183]).

Раціональне зерно, закладене в поезії **«На башті пізній час пробив уже годинник...»**, відкриває бачення автора щодо реалій почуттів, які виникають на схилі віку. Людина старіє, розуміючи, що життя йде до фінішу. Тоді вона, як ніколи раніше, здатна відчувати істинну силу самотності. Одинокість сковає дні, проте підсилює віру в існування чогось вищого за земне життя. Вона підсумовує людські дні («На башті пізній час пробив уже годинник, І з-за ніздрястих хмар самотній місяць виник» [15, с. 184]). Не можна не відзначити, що місяць у поезії Михайла Ореста – це образ-символ самоти. Він з'являється тоді, коли увесь світ відпочиває і своїм блідим сяйвом освітлює шлях безсонню. Він спостерігає за тим, як краса молодості відбивається у просторі («І в парк поглянув він, де в струнності тишин, Всеволодний юністю, жіночний пах ясмин...» [15, с. 184]). Наприкінці життя важливо мати у серці полум'я любові, бо вона здатна зігріти у складний період часу, коли людина готується до прощання з життям. Їй складно, бо вона очікує неминучого («Коли на схилі літ звемо тебе, любове, Щоб скостенілих туг послабились окуви» [15, с. 184]). І виникає велике всебуттєве запитання: чи вдасться реалізувати любов, якщо час показує її нездійсненність? Чи можна розбити межі самотності і відчувати подих юності? Чи вдасться розбудити в собі почуття, знайомі у далекому минулому («Ти пахнеш, як ясмин, – але чи приймеш нас, Свідомих, що пробив глухий і пізній час?» [15, с. 184]).

Основна віть тлумачення, притаманна поезії **«Взором перського»**, віддзеркалює авторське ставлення до краси, а відтак, й естетичне бачення дійсності. До сили краси зверталися багато поетів. У їхньому світогляді вона поставала як щось позаземне. Проте вся відкрита ними краса, за своєю суттю, була духовною. Орест вдивляється у вроду, і вона починає його жахати. Він розуміє, що цілі покоління людей були їй підвладні. У його особистому поетичному баченні вона увиразнює світову велич («Сфер горніх аромат живе в твоїм обличчі, Жах досконалості – воно» [15, с. 185]). Він вважає, що краса притаманна й позаземному світові. Проте у світі реальності краса буває бездушною, бо вимагає великих жертв від людини. У дійсності вона визначає скінченність. Проте у процесі духовного переходу в святість краса постає у вічності здатною змінювати зсередини («І в потойбіччі Тріумфом постання було святе твоє, Безжалісна красо, благословенна тричі!» [15, с. 185]).

Глибинна філософська матерія для осмислення відкрита у вірші «Осіньні ніч і дощ. Зо мною – скука...», передає авторське бачення суму як вісника небуття. Для Ореста тема смутку і радості стала однією з ключових у творчості. Врешті, ними просякнуті чи не усі вірші. Вкупі з негодою приходить смутна година і стає провідною у будні ліричного героя («Осіньні ніч і дощ. Зо мною – скука...» [15, с. 186]). Герой порівнює смутку із смертю, адже вони обоє стоять на одному небуттєвому рубежі; їх обох намагаються остерігатися люди. Він вважає, що вслід за сумом коли-небудь вторгнеться і кінець людського життя («Дочка є Смерті – і торує путь Для матері вона, осіння скука» [15, с. 186]).

У словах з поезії «Моя душа лежить в мертвотності намулах...» поет відкриває своє бачення смутку як смертоносного людського почуття. Ліричний герой відчуває, що реальність знищує його серце. Він прагне повернутися до минулих часів, проте здатний лише промовляти з сумом («Моя душа лежить в мертвотності намулах, – І кидаю я крик до радощів минулих» [15, с. 186]). Йому здається, що він вояк, який залишився сам на полі бою. Вся його армія мертва – і він нічим не може зарадити. Минуле пройшло – і з ним зникли улюблені моменти життя. Такий закон історії – його не можна оминати чи переінакшити («Як воїн, що вночі на полі, сам-один, Зове товаришів, довічним сном поспулих» [15, с. 186]).

З мотиву приреченого суму складається вірш «Мудрець посивілий мені повів...». Автор знову і знову повертається до тих світоглядних граней, у яких відбувається його життя. Ліричному «я» розповідає мудрість, що ж насправді вимірює тривалість життя. Як правильно визначити, скільки людина прожила в земному світі («Мудрець посивілий мені повів, Що радість мірою є наших днів» [15, с. 186]). Ліричний герой розуміє, що слова мудрості істинні. Йому стає моторошно від усвідомлення: життя фактично й не було. Воно було нерадісне, воно тривалий час не йшло вперед («До довгого свого життя ту міру І я приклав: о, як я мало жив!» [15, с. 186]).

Вірш «В краях чужих як довго ти, ізгою...» є унікальним у тому плані, що в ньому звучить авторська самокритика. Поет сам себе називає «ізгоєм» – вигнанцем з рідних земель. Він не може собі простити, що знаходиться так далеко від Батьківщини. Він сумує і передає свій смутку у творі. Лірик розуміє безнадію своїх почуттів («В краях чужих як довго ти, ізгою, Лічити будеш дні свої тужбою?» [15, с. 186]). Що ж станеться у майбутньому? Як вирішити проблему, якщо ти у ній живеш? («Смерть чи Життя твій поворот рішать?» [15, с. 186]). Чи чекатиме ізгоя покута за віддалення від батьківських просторів («Чий суд уже тяжіє над тобою?» [15, с. 186]).

Провідним буттєвим сенсом, витлумаченим у поезії «Ніч меншає, росте на силі день...», є змалювання істинної причини радості – процесів, що передували її формуванню. Загалом поетична радість полягає у відчутті гармонійного співжиття зі світом. Поет окриляється, коли його улюблені буттєві явища відбуваються наяву. Наприклад, Михайла Ореста зачаровує краса весни. Йому здається, що вона чимось схожа на душу, яка, переживши зимові морози, починає скресати. Вона є вісником буяння та передвісником літа («Ніч меншає, росте на силі день. Як радує весняний, довший день!» [15, с. 186]). Та чи кожна людина відчуває внутрішнім духовним ядром пробудження свого світу («Чи корінь радості ти чуєш, серце?» [15, с. 186]). Проте найвища втіха приходить від усвідомлення того факту, що існує вічна радість. Вона не має кордонів. Їй

підвладні найпалкіші та найчистіші буттєві почування. Вона повіки править світом, проте люди через чорноту власних душ не хочуть її сприйняти та прийняти. Істинна радість настає тоді, коли людина розуміє, що пройшла свій земний шлях чесно, заслужила блаженного життя по смерті («Знай: вічність є непроминуший день!» [15, с. 186]).

Розтлумачуючи твір «Лише по роках туг, свою забувши юність...», розуміємо, що автор намагається виявити своє ставлення до скороминущої юності з позиції зору старшого чоловіка. Юність проходить, але спомини про неї залишаються. Вона – це пора розквіту, пам'ятати яку можна все життя. Дивлячись на молодість іншої людини очима досвіду, бачиш усі буттєві нюанси, які можна було реалізувати у свій час. Минуло не повернути. Проте, пізнаючи красу молодості свого ближнього, ти здатний відчути свою власну («Лише по роках туг, свою забувши юність, Я мудрий бачити твою розкішну юність» [15, с. 187]). Час несе кожне юнацтво у майбуття, перетворюючи дитину на підлітка, підлітка на чоловіка, чоловіка на старця... А людина стає безкінечним носієм світовідчуттів, відкритих у своєму серці («В суворій ніжності німують береги, Що в них ріка несе свою дзвенючу юність» [15, с. 187]).

Стежачи за розвитком думки у вірші «В нещасті і біді моліться добрим духам!», можна виявити авторський підхід до осмислення добра в контексті допомоги для людської душі. Добро – як виразник святості – є чинником формування у людини величних почуттів та основним імунітетом від зла. Щоб побороти у собі паростки згуби, слід проказувати слова молитви. Так людина відмежовується від світу ненависті («В нещасті і біді моліться добрим духам!» [15, с. 187]). Проте добро не може увік рятувати грішника («Не завжди допомоги є змога добрим духам [15, с. 187]»). Усе людство живе за законами, які існують у бутті. Як вважає автор, три четверти історії – це доля. Решта – це воля людини обирати свій шлях. Саме у процесі витворення «решти» добро здатне прийти на поміч тому, хто закликає його до своєї душі («Лише на чверть одну від долі вільні ми – В тій чверті допомоги є вільно добрим духам» [15, с. 187]).

У типовому для власного самовираження рубаї «Як мучить в листопаді кожен вечір!» автор роздумує над закінченням свого життя, позбавленого жаданої радості. Листопад у даному контексті символізує остаточний занепад буяння – початок приходу зими. Вечір трактується як останні миті світла. Безсаяніть перелякує вразливого ліричного героя, і він хоче податися на незвідану відстань від своїх буденних реалій («Як мучить в листопаді кожен вечір! Як ширенням своїм страхає вечір!» [15, с. 188]). Він просить, аби в його серці любов була вічною. Бо якщо любов не згасатиме, її каганець перетворить і останню мить у житті в цвітіння радощів. Вона заспокоює серце і дає неоціненну можливість відчути стрижневі буттєві істини («Любові лампо, приязна, світи! Не дай душі блідій спізнати вечір!» [15, с. 188]).

Думкою-рушієм поезії «Ніч вогка за вікном. І шелести дощу...» є авторське бачення кінця людського життя під мікроскопом творчості. Смерть жахає людину, бо після неї вона не належить земному світові. Проте, як свідчить історія, жоден її не уникає. Тому з її приходом варто змиритися. У ліричного «я» гостює безсоння. Навколо нього згуртувалася у військо німота. Проте він не віддається полону сновидіння («Ніч вогка за вікном. І шелести дощу. І мертва вулиця. Я лампу ще свічу» [15, с. 188]). Він пише, і його твор-

чість вимагає вершинної реалізації, позаяк життя є скінченним, і в ньому треба встигнути здійснити задуми уяви. Герой прекрасно усвідомлює, що його смерть не за горами. Можливо, вона у схожу мить доби зайде до нього і, перервавши творчий процес, відірве від поцейбічного буття («Мисль і перо спішать. Колись такої ночі Смерть прийде і мене ударить по плечу» [15, с. 188]).

Творчим мотивом, з яким чітко узгоджується зміст поетичного твору «**То доля, в вироках безжалісна, жадала...**», є звернення автора до неолі як чинника формування життя та світогляду. Доля вирішує людське існування, проте частка її належить до прав людини: обирати чи не обирати. Щодо ліричного героя, то його світовідчуття вцент сповнене недолею. Більше того, йому здається, що вона має таку непересічну владу, що скоряє усі його радісні чуття та переповнює душу тугою. Ліричний «я» хоче лишити спогад по собі для ліричного «ти», однак доля протриває його планам. Він прагне вирватися з негідних пут, та вони стають залізними («То доля, в вироках безжалісна, жадала, Щоб пам'ять уст моїх ніколи не лунала Для тебе піснею, щоб серця день поблід...» [15, с. 189]). Герой відчуває, як його світле, передвесняне почуття змінюється на передкічне, осіннє. Йому здається, що його поранене життям серце ввібрало у себе весь масив буттєвого перецітання («Моя душа тепер – осінній краєвид» [15, с. 189]). Він усвідомлює, що весь його внутрішній світ стає покореним блідим буднем. Він сам трансформується в безлику осінь, і від цього у ранимі душі починають відбуватися великі небажані зміни («Суворі обриси лісів. Повітря гостре. Рій сірих хмар летить» [15, с. 189]). Усе колись жадане перетворюється в туман, і на теренах буття виникає сувора реальність, у якій майбутнє не володіє власним голосом. Воно стає беззвучним («...скеровуючи ростри В побляклу далечінь, якій навів уста Склепила болісна чернеца німота» [15, с. 189]).

Михайло Орест утвердив своїми думками велику людину – ідеал, йому приступна мудрість, гідність, честь. Проте, як засвідчує перебіг життя, всі людські чесноти перебувають під гнітом несправедливого світу, який постійно веде саморуїнацію і невпинно повчає, як треба жити. Орестова філософія ґрунтується на усвідомленні найважливіших процесів у людському житті і стосується осягнення долі, яка здатна провадити до вічності. Поет, слід визнати, зумів піднести, розтлумачити та подати для осмислення потомкам велику філософію буття, яка межує з пізнанням істинності людської природи.

Игорь Кирьянчук. Любовь как чувство, отделенное от временно-пространственных законов мира в контексте книги Михаила Ореста «Поздние всходы»

В статье исследована природа формирования творчества, которая стала непосредственно зависящей от философии, исповедованной и утвержденной поэтом в жизни. Каждое произведение заслуживает внимания, если оно насыщено размышлениями о вечном, непостижимом, неповторимом. Таким образом, во временном процессе реализуется гений человека, который обращается голосом тысячелетия к мыслям читателей. Михаил Орест, сплотив весь свой жизненный опыт, показывает человеку бесконечную истину: там, где есть солнце, темноте не властвовать. Свет размыслений лирика пробивает обыденность и утверждает собой высокий смысл бытия.

Ключевые слова: время, душа, лирический герой, чувства, бытие, вдохновение, размышление, воспоминания, вечность, любовь, эстетическое видение действительности, мир, грусть, смерть, судьба.

Igor Kyryanchuk. Love as a feeling separated from the time and space laws of the world in the context of the Mykhaylo Orest's book «Late seeds»

The article deals with the forming nature of creative work that has become straightly dependent on philosophy followed and consolidated by the author during his lifetime. Every work is worth being considered if it is filled with reflections of eternal, inapprehensible, unrepeatable. Thus the genius of a human being is implemented with the voice of centuries speaking to the thoughts of readers. Mykhaylo Orest assembled all his life experience to show a human the endless truth: there is no reign of darkness where there is the sun. The light of the lyric poet's reflections breaches the commonness and consolidates that high sense of existence.

Key words: time, soul, lyric character, sense, existence, inspiration, meditation, reflections, eternity, love, aesthetic vision of reality, world, sadness, death, destiny.

Література

1. Абліцов В. Орест Михайло / В. Абліцов // Український Все-Світ. – Т. 1. – К.: КИТ, 2011. – С. 282–283.
2. Астаф'єв О. Лірика української еміграції: еволюція стильових систем / О. Астаф'єв. – К.: Либідь, 1998. – 234 с.
3. Біляїв В. «На неокраїнім крилі...» / В. Біляїв. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – 348 с.
4. Боголюбов П. Михайло Орест – великий поет-мислитель (У другу річницю з дня його смерті – 1901 – 12. 3. 1963) / П. Боголюбов // Визвольний шлях. – 1965. – № 9. – С. 954–966.
5. Бросаліна О. Поезія Михайла Ореста: проблема рецепції / О. Бросаліна // Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Сер. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2002. – № 12–13. – С. 90–92.
6. Гординський С. Чи скоординовано всі координати? / С. Гординський // Сучасність. – 1970. – № 5. – С. 40–49.
7. Державин В. Лицар ідеалу / В. Державин // Родинне вогнище Зерових / Ред. рада: В. Шевчук та ін.; вступ. ст. Є. Сверстюка. – К.: Гелікон, 2004. – С. 312–318.
8. Заславський І. «Мислі й чуття небуденні...»: Поезія Михайла Ореста / І. Заславський // Слово і час. – 1996. – № 11–12. – С. 13–17.
9. Ізарський О. Михайло Орест у листах (Закінчення) / О. Ізарський // Сучасність. – 1964. – № 4. – С. 70–81.
10. Ільницький М. Замкнене у магії слова / М. Ільницький // Дзвін. – 1994. – № 4. – С. 21–23.
11. Качуровський І. Про поезію Михайла Ореста / І. Качуровський // Орест М. Пізні вруна. Книга поезій п'ята. – Мюнхен: Ін-т літ-ри ім. М. Ореста, 1965. – С. 5–10.
12. Кириєнко Н. «Я вернувся до тебе, отчизно моя...» Естетична система Михайла Ореста / Н. Кириєнко. – Чернівці: Букрек, 2008. – 192 с.
13. Костецький І. Антологія піднебесного. До шістдесятиріччя Михайла Ореста / І. Костецький // Сучасність. – 1961. – № 12. – С. 44–50.
14. Кошелівець І. Про Михайла Ореста / І. Кошелівець // Сучасність. – 1963. – № 10. – С. 34–42.
15. Орест М. Держава слова: Вірші та переклади / Упор. та авт. передм. С. Павличко / М. Орест. – К.: Основи, 1995. – 526 с.
16. Павличко С. Михайло Орест, поет лісу / С. Павличко // Орест М. Держава слова: Вірші та переклади / Упор. та авт. передм. С. Павличко. – К.: Основи, 1995. – С. 3–12.
17. Ротач П. «Я буду битись за своє письменство...» Михайло Орест: життя і творчість / П. Ротач // Ротач П. І слово, і доля, і пам'ять... Статті, дослідження, спогади. – Полтава: Верстка, 2000. – С. 409–428.
18. Siehs Karl In memoriam Mychajlo Orest // Україна і світ. – 1966. – Зошит 25-26-27. – С. 131–132.
19. Слабошпицький М. «Пройди усі шляхи, що має їх життя...» / М. Слабошпицький // Хроніка-2000. – 1993. – № 3–4. – С. 192–202.
20. Славутич Я. Мислитель у поезії: Михайло Орест / Я. Славутич // Славутич Я. Меч і перо: Вибрані дослідження, статті та огляди. – К.: Дніпро, 1992. – С. 290–303.

Всеволод Нестайко – майстер пригодницької прози

Лілія Овдійчук,

кандидат педагогічних наук,
голова Рівненської філії ЦДЛДЮ

У статті проаналізовано трилогію В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» як зразок пригодницької прози для дітей. Автор визначила характерні риси твору: оригінальну композиційну будову, наявність «хронотопу пригод», гумористичний характер оповіді, колоритність персонажів, індивідуалізовану мову героїв та розкрила причини популярності книжки серед читачів-підлітків.

Ключові слова: пригодницька проза, композиція, хронотоп пригод, гумористичний характер оповіді, трилогія «Тореадори з Васюківки», Всеволод Нестайко.

Всеволод Нестайко – класик дитячої літератури, який органічно вписався у сучасний літературний процес своїми новими та оновленими творами. Він автор 30-ти різножанрових художніх текстів: повістей, оповідань, казок, п'єс. Талановиті твори, написані в радянський період, автор перевидав у новій редакції, вдихнувши в них нове життя і позбавивши ідеологічних нашарувань. Зокрема це трилогія «Тореадори з Васюківки», повісті «Одиниця з обманом», «П'ятірка з хвостиком». Уже за часів незалежної України Всеволод Нестайко написав більше десятка нових цікавих творів: повісті «Супер «Б» з «фрикадельками», збірку детективів «Таємничий голос за спиною», повість «Казкові пригоди Грайлика», «Чарівний талісман», повісті-казки «Чорлі», «Чарівні окуляри», детективну казку «Ковалі Щастя, або Новорічний детектив», продовження популярної повісті «Найновіші пригоди Колі Вуханя та Колька Колючки», «Дивовижні пригоди незвичайної принцеси» та ін.

Всеволод Зіновійович один із перших «живих класиків», чії твори з'явилися у шкільній програмі. Це були «Тореадори з Васюківки», де головні персонажі – не пригладжені штамповані піонери-відмінники, а звичайні, оптимістичні й веселі хлопці-непосиди, шукачі пригод. Такий прорив у найбільш консервативній галузі – літературній освіті – стався уже в 90-ті роки, коли Україна звільнялася від радянських абсурдних догм і концепцій завдяки колективу науковців, методистів, учителів під керівництвом Н. Волошиної.

Нині за шкільною програмою [2] учні 6-их класів вивчають твір «Тореадори з Васюківки» (окремі розділи). У списку додаткової літератури для читання автори програми пропонують п'ятикласникам такі тексти В. Нестайка: «Чарівний талісман», «Неймовірні детективи», «Казкові пригоди й таємниці», а шестикласникам – «Таємниця трьох невідомих», «Пригоди Робінзона Кукурузо», «Незнайомиць з 13 квартири», тобто усі три частини роману про тореадорів з Васюківки.

За більш ніж півстолітній шлях у літературі про творчість Всеволода Зіновійовича написано десятки критичних статей, оглядів (В. Дончик, В. Костюченко, В. Неділько, Б. Чайковський, Ю. Ярмиш, Ю. Ячейкін), методичних розробок (Л. Башманівська, І. Возняк, Н. Головецька, Т. Караменова, Л. Мандзій), в яких розглянуто різноаспектні особливості знаменитої трилогії, казкових творів про Лісову школу і пригоди Колі Вуханя та Колька Колючки, «У Країні Сонячних Зайчиків», повістей «Одиниця з обманом» та «П'ятірка з хвостиком». Творчість митця такого масштабу чекає свого дослідника, оскільки уже давно назріла монографічна праця, присвячена Всеволоду

Зіновійовичу. Ця стаття є спробою проаналізувати трилогію «Тореадори з Васюківки» відповідно до характерних ознак пригодницького жанру.

Всеволод Зіновійович – майстер пригодницького жанру. Літературознавці виокремлюють пригодницьку прозу (романи, повісті) за сюжетною або тематичною ознакою. Пригодницька література частіше репрезентується романами і повістями, рідше – оповіданнями та новелами. Наприклад, пригодницький роман – це твір, «сюжет якого насичений незвичайними подіями і характеризується несподіваним їх поворотом, великою динамікою розгортання. Для Р. п. характерні мотиви викрадення, переслідування, атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення й розгадування» [1, с.597].

Багато рис пригодницької літератури характерні й для текстів Всеволода Нестайка. Улюблена тематика його творів – пригоди, дитинство і школа. З інтерв'ю газети «День» дізнаємося про непосидючу вдачу, неспокійний характер, про дитячі мрії Нестайка стати капітаном далекого плавання або письменником (перше бажання було значно сильнішим і не реалізувалося через зорову ваду: дальтонізм), про захоплення пригодницькими творами Марка Твена, Джека Лондона, Жуля Верна – пригоди, Миколи Труבלіні, Бориса Житкова. Звідси витікає його творчість: «А коли я став по-справжньому дорослим, мені страшенно захотілося повернутись назад у дитинство – догратися, досміятися, добешкетувати ... Вихід був один – стати дитячим письменником. Так я й зробив. І, пам'ятаючи своє невеселе дитинство, я намагався писати якомога веселіше. Написав я чимало книжок. Але чи не з найбільшою насолодою я писав про пригоди Яви і Павлуші. Все почалося сорок років тому з двох оповідань «Пригода в кукурудзі» і «Тореадори з Васюківки», що були надруковані 1963 року. Хлопці виявилися такими меткими й непосидючими, що примусили мене одразу ж написати повість «Пригоди Робінзона Кукурузо» (1964). А тоді повість «Незнайомиць з тринадцятої квартири» (1966). І нарешті – повість «Таємниця трьох невідомих» (1970), що й склали роман-трилогію ...» [4]

Пригодницькі твори Нестайка мають оригінальну композиційну будову, для них характерні романтика пригод, авантюризм, гумористичний характер оповіді, колоритні персонажі, багата мова.

Нестайко – майстер композиції. У трилогії «Тореадори з Васюківки» перші дві частини розказані Павлушею Завгороднім, третя – Явою Ренем. У середині цих композиційно об'єднаних повістей є ретроспективні розділи, які випадають з основної оповіді, але є асоціативним її доповненням чи поясненням.

Наприклад, розповідь про започаткування театру у Васюківці, постановку «Ревізора» переривається спогадами, звідки це все почалося. Наступні кілька розділів присвячені літнім канікулам у Києві, коли друзі випадково потрапили на кіностудію і знімалися в кіно. Або ж у третій частині Ява Рень згадує, чому і як вони посварилися з Павлом, найкращим товаришем. Окрім того, є вставні історії, як-от: легенда про Горбушину могилу, історія про дот часів Другої світової війни. Таке зміщення подій у часі і просторі дає читачеві інформацію про історію села, а також створює додаткові мотиви для пригод Павлуші і Яви. Невтомна фантазія автора через Яву (переважно) і Павлушу постійно продукує ідеї, які стають точкою відліку нових несподіванок.

Події відбуваються одночасно в різних місцях. Наприклад, Ява перебуває на «безлюдному» острові, а в цей час Павлуша повертається додому. Що відбувається з кожним персонажем – про це розповідь у двох розділах, причому ситуації, у які потрапляють хлопці, перетинаються. Кожен розділ має назву. Це називні, питальні, спонукальні (часто окличні) речення, які мають гумористичне забарвлення й, відповідно до вимог жанру, інтригують читача. Наприклад, «Шукаємо царя – незнайомця з тринадцятої квартири. Зустріч у театрі. Велич і падіння Яви Реня», – така назва розділу п'ятого другої частини; «У хаті Гребенюків. Ой, нога, нога! Безславно додому. Все плутається» – назва двадцять третього розділу третьої частини.

У кожному розділі є свої мінізав'язка, кульмінація, розв'язка, окрім того, у кожній з трьох частин є найбільш напружений епізод (кульмінаційний), який кардинально впливає на подальшу долю героїв. Наприклад, у першій частині таким є епізод про неявку Івана Реня на екзамен. Після цього Ява отримав суворе покарання: його дід нікуди не випускав із двору і змусив ревно трудитися. Така ж трудова терапія чекала Павлушу, який вирішив підтримати друга – і не поїхав на море, куди вони збиралися разом. Це викликало у батьків справедливий гнів і, як наслідок – батько давав синові «таку нагузочку на день, що добрий наймит не впорався б».

У другій частині кульмінаційний епізод пов'язаний із чужим годинником, який хлопці мали повернути власникові. Усі наступні пригоди в Києві – це пошуки незнайомця із тринадцятої квартири.

Третя частина має кульмінаційну точку – повинь та її наслідки для головних персонажів: відновлення дружби і хвороба Яви.

Така композиція інтригує читача, утримує увагу, водночас вона забезпечує втілення авторської ідеї: дружба – найбільша цінність, яку зберегли хлопці, незважаючи на випробування, перешкоди, помилки, промахи. Розповідь від першої особи дозволяє автору умотивувати задуми, вчинки, дії головних персонажів.

Час і простір обумовлюються пригодницьким жанром. Основним є «хронотоп пригод». Усі події відбуваються в межах села Васюківки та у Києві протягом більш-менш чітко означеного періоду: два роки навчання – 5–6 класи – і, відповідно, літні канікули. Проте локальний простір – це безпосереднє місце пригод: свинарник (де будувалося метро), пасовисько (де відбувався поєдинок тореадорів з коровою Контрибуцією), кладовище (де хлопці збиралися викопати шаблю і пістоль з могили якогось козака), лаврська печера (де мали забрати годинник артиста), дот (де повинні були отримати інструкцію). Протягом одного дня іноді відбувається кілька пригод, які є наслідком Явиних ідей. Адже для їх реалізації необхідні дії, які не входять у плани інших осіб, у тому числі й дорослих. Усі етапи: прийняття рішення, підготовка й

реалізація дуже рідко відбуваються, оскільки часто трапляються перешкоди: втручання дорослих або ж інші несподіванки (свиня провалилася у їхнє «метро», на кладовищі кіт засвітив очима і своїм диким криком злякав шукачів пригод). Проте є пригоди, які розтягуються майже на всю повість. Зокрема йдеться про другу, де хлопці, розшукуючи власника годинника, потрапляють у різні ситуації: приємні і не зовсім.

Час, звісно, не деталізується. Але зв'язки між частинами твору і, відповідно, пригодами, встановлюються за допомогою фраз: «На другий ранок після трагедії в кукурудзі ...»; «І коли зайшло сонце, я вирушив...»; «Вечір. Одинадцять година»; «Ранок почався з несподіванки» тощо. [Тут і далі цитується за вид. 6]

Всеволод Нестайко має певні секрети у творенні образів. Характеристика головних персонажів виявляється у вчинках, дії. Активність, невичерпна, бурхлива фантазія, бажання зробити якийсь неординарний вчинок, відвага, безрозсудна сміливість – ось основні риси Яви і Павлуші. Зворушливо описана щира дружба, самопожертва, абсолютно взаємопідтримка. Важлива й самохарактеристика: «Ми ... з тобою, Павлушо, хлопці неабиякі. Справді, без брехні, ми такі хлопці з фантазією», «... Ява весь час вигадував різні штуки-викабулки заради нашої слави». Оцінка іншими персонажами іронічна. Дід Салимон висловлюється цілком об'єктивно: «Ото хлопці! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці! Нема на них буцегарні»; «шелегейдики», «шмарогузи». Дід Варавка, який виховував Яву (бо, як наголошує автор, батьки не мали часу за роботою й громадськими обов'язками), дає дошкульні і суворі, але справедливі характеристики: «Знайдибіда, авантюрист шмаркатий!», «убоїще», «анциболотники». «шминдрики», «катові гаспиди». Ще одна дуже оригінальна, з відтінком чорного гумору оцінка, висловлена Галиною Сидорівною: «Якщо я не доживу до кінця навчального року, то тільки завдяки їм». Попри суворість і майже щоденні виставляння з класу, Ява і Павло люблять свою вчительку за справедливість і постійну турботу, справжню любов до вихованців. Адже коли хлопці посварились, Галина Сидорівна активно, але делікатно і утаємничено мирила їх (разом із Ганею Гребенюк та лейтенантом Пайчадзе).

Попри бажання слави, Ява і Павлуша реально і самокритично оцінюють свої здібності до навчання, знання з різних предметів. Проте сумують вони недовго. Нові пригоди ваблять хлопців значно більше, ніж відмінні оцінки у щоденнику.

Позасюжетні компоненти – описи – небагатослівні. Характерні пейзажні замальовки, які можна назвати озвученими, оскільки картина (наприклад, літнього ранку) не тільки зорова, а й слухова: олюднена і є віддзеркаленням настрою персонажа або, навпаки, повним його контрастом: «Ранок був сонячний і лискучий, як нові черевики. Не ранок, а пісня. Та серце моє не співало, ні. Прокинувшись, я згадав Яву». [6, с.70]

Іскрометний гумор Нестайка притаманний усім творам більшою чи меншою мірою. Найбільше він проявляється в описах зовнішності, характеристиках, в емоційній оцінці того, що відбувається, у манері оповіді, діалогів, монологів: «Мужні наші обличчя сповнені героїзму і відваги», «Він почав бігти, поміюмо, ще в небі», «У голові було порожньо, як у старця в кишені», «Відмінники люди позитивні, але без фантазії». А от якими словами винагороджує друга Ява у період конфлікту: «довбеха, перевертень, зрадник нещасний, іскаріотський Павлуша». Самокритика героїв дуже щира і викликає посмішку в читача: «і ще я зрозумів, що нічого в усьому цьому не петраю, як королева», «справжнісінький бовдур». Основна тональність розповіді гумористична. Відчувається

наслідування М. Гоголя, у чому автор сам зізнається у третій частині, (примітці), коли описує, які це «прекрасні люди» Іван Васильович і Павлом Денисович: «Прекрасний письменник Гоголь, і повість його «Як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» – блискуча повість, але далі писати «під Гоголя» не можу, не вистачає пороху». Вибачайте, далі писатиму вже, як умію. (примітка Яви Реня)». [б. с.355] Гоголівським стилем послуговується й Павлуша у двох попередніх розділах. Зокрема, це риторичні питання, питальні і стверджувальні речення, адресовані читачеві: «Ви, звичайно, знаєте, що є такий острів – Ява», «Ви не були на нашому баштані? О-о! Тоді ви нічого не знаєте», «Ох і довбанка у діда Варави!», «Та хіба міг я, скажіть, поїхати сам у табір до моря після цього?! Нізащо. Ніколи в світі!».

Уже більше чотирьох десятиліть повісті про пригоди Яви і Павлуші не втрачають слави найбільш популярної книжки для читання підлітками. У чому ж секрет твору?

Напевне, у щирості і мудрості, у дитинному сприйнятті світу. Автор сам зізнається: «Я пишаюся, що не вийшов із дитинства, що зберіг дитячу душу. Це підтримує мене в нашому жорстокому світі і дає сили творити».

Справжні талановиті твори «не старіють», вони стають класикою, займають свою нішу у національній і світовій літературі. Це стосується і творів Нестайка. Тому нова редакція «Тореадорів з Васюківки», зроблена за порадою І. Малковича, викликала бажання з'ясувати мотиви такого рішення. Автор про це говорить сам: «Спершу я вагався, але він мене таки вмовив, і я вирішив зробити нову редакцію, тобто прибрати ідеологічне нашарування. Але піонерів лишив — усе редагувалося дуже обережно. Додав кілька нових гумористичних епізодів і трохи переробив кінцівку — в нинішньому варіанті вона не патетична, як колись, а з усмішкою. Книжка закінчується тим, що мої герої всміхаються — і це добре, тому що для дітей гумор надзвичайно важливий.» [7]

Навіть побіжний аналіз двох авторських редакцій трилогії [5,6] виявляє такі суттєві зміни. Насамперед вони стосуються лексики, яку автор осучаснив, зробив ближчою нинішнім підліткам, У другій авторській редакції слова «молодчинка» замінено на «молоточок», «здорово» відповідно на «класнючо», «товариші-громадяни» – на сучасніше «панове-товариство», «здрасте вам» на «бонжур, мадам», «батьорі піонерські голоси», стали просто «батьорими голосами», «солдати» стали «воїнами». Окрім того, історичні реалії змінилися, тому автор відправляє Явиних батьків не в Чехо-Словаччину, як у першому варіанті, а в Чехію, назви київських вулиць осучаснилися: вул. Свердлова стала вул. Прорізною, площа Ленінського комсомолу – Європейською площею тощо... Київські юннати на острові Переєкзановки із Явою та Павлушею (у першому варіанті) співають, окрім українських народних пісень, «революційні, старі комсомольські і

сучасні, і пісні з кінофільмів», у новому варіанті – «і українські, і сучасні, і з мультфільмів, і з кінофільмів». Оксана читає просто вірші, а не вірші Маяковського. А один із персонажів Папуша (приїжджий київський рибалка) у сучасному творі утопив у озері не «ружжо», а «ружжо», оскільки це більш притаманна просторічна форма цього слова і природніше передана на письмі.

Автор вилучає кілька епізодів: на весіллі у Галини Сидорівни і лейтенанта Пайчадзе тости виголошують усі, без вказівки на посадові ранжування. Окрім того, Нестайко додав кілька епізодів гумористичного змісту, проте з підтекстом. Наприклад, артист розповідає одну історію зі свого багатого на різні події життя, Яві сниться сон, у якому «беруть участь», окрім однокласника Антона Мацієвського, знавця фізики, ще й історичні особи, вчені Ломоносов і Лавуазьє, які докірливо хитають головами в бік недоучки Яви ... Змінена й кінцівка. Нестайко додав полілог про майбутнє трьох героїв. Можливо, трохи дидактичне звучання, але зрозуміліше сучасним дітям, ніж Ганька-кулеметниця із фільму про Чапаєва.

Аналізована трилогія – один із найпопулярніших творів у дитячому читанні. Про це свідчать формуляри читачів у дитячих бібліотеках, цей факт визнають і вчителі, і студенти-філологи (з власного шкільного читацького досвіду та як практиканти). Твір внесений до особливого Почесного списку Г.Х. Андерсена як один з найвидатніших творів сучасної дитячої літератури.

Непересічний талант і майстерність письменника забезпечили йому творче довголіття. Нестайко не переставав творити до останніх днів життя, а коли не мав змоги записувати, диктував дружині нові сторінки. Те, що творчість Всеволода Зіновійовича давно визнана не тільки в Україні, а й у світі, засвідчує, що це справжній великий самобутній талант, який робить честь нашій літературі, адресованій найбільш вибагливій публіці – підліткам.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В. І. Теремка . – К. Видавничий центр: Академія, 2007. – 752 с.
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5–9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с.
3. Кацун Юлія (2003-01-29). . *Щоденна всеукраїнська газета «День»*. Архів за 2013-06-22. Процитовано 2011-12-18.
4. Нестайко Н. Тореадори з Васюківки. Трилогія про пригоди двох друзів / В. Нестайко. – К.: Веселка, Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 437 с.
5. Нестайко Н. Тореадори з Васюківки. Трилогія про пригоди двох друзів. Нова авторська редакція з новими епізодами. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. – 542 с.
6. Сорокопуд Вікторія Джерело: «Дзеркало тижня» 5–19 серпня 2006 р. Чарівний світ Всеволода Нестайка: від тридцятирічної короли Контрибуції і чарки луципера до свиної фірми «Рилос» і пошуку «скоробагачьОвських» скарбів.

В статье проанализирована трилогия В. Нестайко «Тореадоры из Васюкивки» как образец приключенческой прозы для детей. Автор определила характерные черты произведения: оригинальное композиционное построение, наличие «хронотопа приключений», юмористический характер повествования, колоритность персонажей, индивидуализированную речь героев и раскрыла причины популярности книги среди читателей-подростков.

Ключевые слова: приключенческая проза, композиция, хронотоп приключений, юмористический характер повествования, трилогия «Тореадоры из Васюкивки», Всеволод Нестайко.

The article analyzes the trilogy V. Nestayko "Toreadors from Vasyukivka" as an example of prose adventure for children. The author has identified the characteristics of the work: the original compositional structure, the presence of "time-space adventure", a humorous tale character, colorful characters, individualized language and characters revealed reasons for the popularity of the book among teenage readers.

Keywords: adventure prose composition, time-space adventure comic character narrative trilogy "Toreadors from Vasyukivka" Vsevolod Nestayko.

Управління розвитком методичної компетентності вчителів-словесників (конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку літератури)

Василь Шуляр,

кандидат педагогічних наук, доцент,

заслужений учитель України

м. Миколаїв

Автор статті запропонував модель управління розвитком методичної компетентності вчителя-словесника в конструюванні уроку літератури; розроблені моделі включають компоненти методичної компетентності вчителя у конструюванні компетентнісно-діяльнісного уроку української літератури і передбачають механізм управління ними.

Ключові слова: формування, розвиток, методична компетентність, конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку літератури, структура методичної компетентності, критерії оцінювання методичної компетентності вчителя літератури.

Розвиток компетентності педагогічного працівника відбувається в системі вищої школи, підвищення кваліфікації, під час самоосвітньої діяльності та ін. Професійна складова підвищення кваліфікації вчителя-практика реалізується як під час курсів, так і в міжкурсовий період шляхом колективних і групових форм методичної роботи з педагогічними працівниками. На сьогодні ще недостатньо відпрацьовано модель розвитку методичної компетентності вчителя літератури для набуття конкретної фахової дії за компетентнісною стратегією. *Метою статті* є побудова моделі управління розвитком методичної компетентності вчителя-словесника в конструюванні уроку літератури; завдання включають: виокремлення компонентів методичної компетентності вчителя в конструюванні компетентнісно-діяльнісного уроку української літератури; розроблення механізму управління; виявлення дефініційних різниць вживання понять «формування», «розвиток» у системі підвищення кваліфікації вчителів-практиків.

Проблема розвитку методичної компетентності вчителя літератури в нашому дослідженні розв'язувалася шляхом використання моделей дослідження об'єктів пізнання, що лежить в основі моделювання, і набула в педагогіці та методиці широкого застосування. «Моделювання» як процес передбачає пізнання об'єкта, отже, моделювання його і відтворення в іншій моделі. Побудована своєрідна ієрархія моделей забезпечить представлення реально існуючої системи, що моделюється в різноманітних аспектах і за допомогою різних засобів (за Г. Суходольським). Ми поділяємо позицію В. Штоффа, що це «уявно представлена або матеріально реалізована система, яка відображає або відтворює об'єкт дослідження... і дає повну інформацію про цей об'єкт» [5, с. 19], і А. Дахіна, який вважає, що «модель – це штучно створений зразок у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм...», «відображає і відновлює у більш простому... вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки та відношення між елементами цього об'єкта» [1, с. 22]. Об'єднувальним є твердження і філософа, і дидакта про модель як інструмент; аналог певного фрагмента соціальної дійсності служить для зберігання та розширення знання про властивості та структуру тих процесів, які моделюються, і зорієнтовано на управління ним [5, с. 19]. Важливо розставити акценти щодо понять «формування» і «розвиток». У психолого-педагогічній

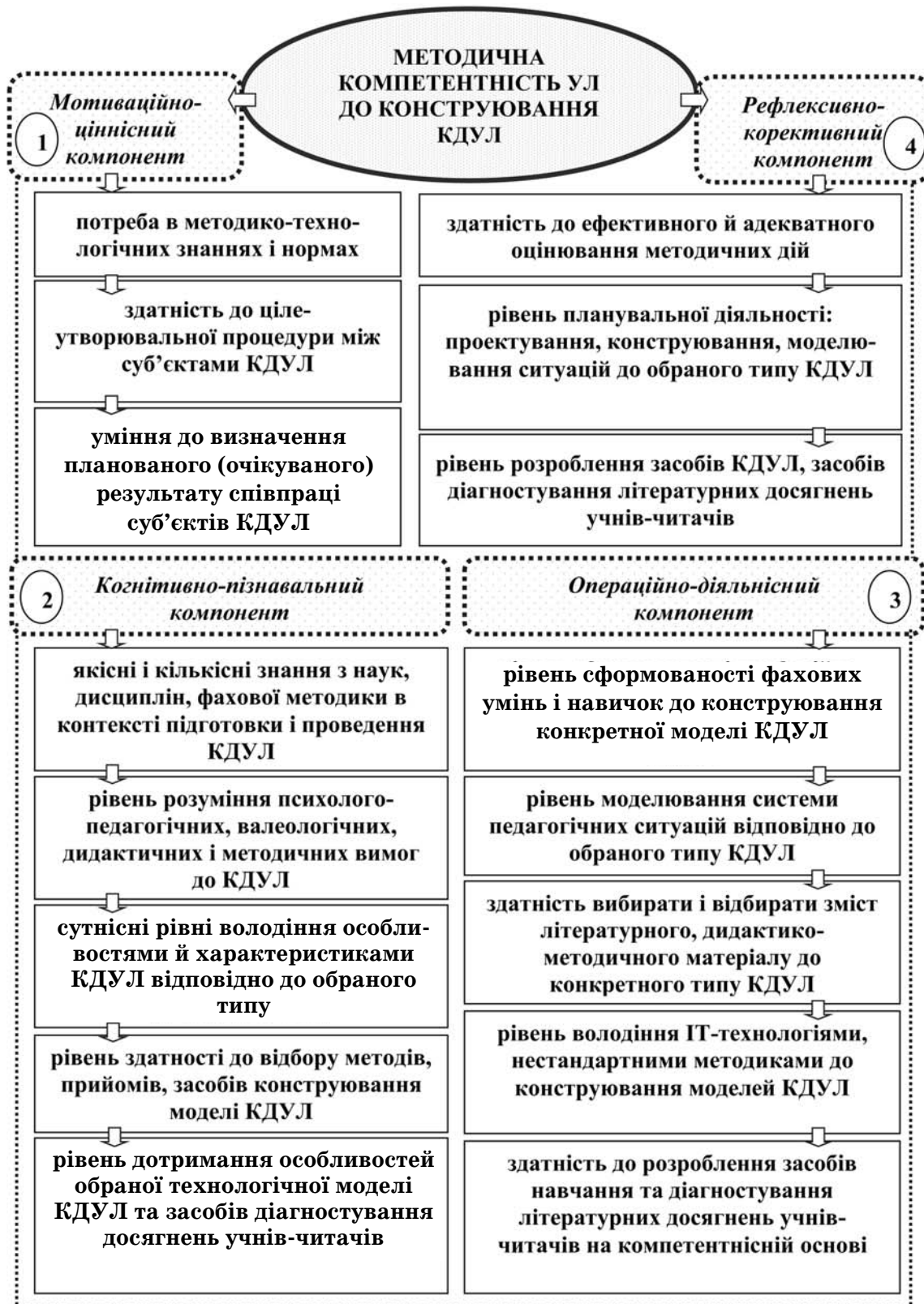
літературі «формування» визначається як процес розвитку та становлення особистості, яке відбувається під впливом як зовнішніх дій (навчання, виховання, середовище), так і внутрішніх – процес становлення людини як суб'єкта [2, с. 169]; В. Сластьонін акцентує увагу на процесові оволодіння особистістю сукупністю стійких якостей і властивостей [3].

Розвиток – це специфічний процес змін, результатом якого є виникнення якісно нового; поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного (за Г. Костюком, В. Ягуповим); це процес і результат кількісних і якісних змін; це становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу зовнішніх і внутрішніх детермінант її розвитку. Формування є процесом становлення людини під впливом різноманітних факторів: соціальних, психологічних, педагогічних тощо, які в часі регламентовані (бакалавр, магістр), здійснюється переважно під керівництвом викладача ВНЗ, регламентується чітким розкладом або програмою підготовки фахівця, умотивований до одержання спеціальності. Розвиток відрізняється від формування наявністю домінування внутрішніх мотивів у вчителя-практика до педагогічної діяльності, підвищеною її продуктивністю, яскравою вираженістю самостійності до підвищення рівня кваліфікації за вже здобутою освітою (спеціальністю), сформованістю здатності до самопланування, прагненням до особистісного саморозвитку тощо. Отже, можемо на основі вищевикладеного та праці О. Тарасової [4] подати зіставну таблицю понять «формування» – «розвиток»:

Таблиця 1

Аспект, фактор	Формування	Розвиток
1. Мотив	Обов'язкове	Добровільне
2. Час	Обмеження (бакалавр, 4 р., магістр – 1–2 р.)	Упродовж життя (курси, семінари, самоосвіта тощо)
3. Управління	Під керівництвом викладача	Самостійне регулювання
4. Регламент	Зовнішнє, жорсткий розклад	Внутрішнє, гнучка програма дій
5. Базис	Вивчення, осягнення чужого досвіду	Осмислення, удосконалення власного досвіду

6. Мета	Оволодіння знаннями, набуття професійних умінь і навичок	Оволодіння компетенцією, досвідом вирішення методичної проблеми
7. Результат	Одержання спеціальності	Особистісне акме-зростання

Рис. 1. Структурна модель методичної компетентності вчителя щодо конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку літератури (КДУЛ)

Зважаючи на викладене, розроблено дві моделі методичної компетентності вчителя української літератури, які між собою узгоджені і взаємодоповнювальні. Перша модель структурно представляє компоненти методичної компетентності вчителів літератури. Друга модель передбачає механізм управління розвитком

методичної компетентності вчителів-словесників до конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку української літератури (КДУЛ).

Моделі розроблялися з урахуванням досвіду науково-педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти: І. Андрощук (м. Рівне),

М. Войцехівський (м. Київ), Л. Коломієць (м. Вінниця), Ю. Присяжнюк (м. Запоріжжя), В. Саук (м. Київ) та ін. Проаналізовано праці щодо формування методичної компетентності вчителів-словесників (О. Горошкіна, Г. Грибан, О. Кучерук, О. Куцевол, О. Лузан, Н. Остапенко, М. Пентиліук, Л. Симоненко, О. Семенов, В. Сидоренко, Т. Сокольницька, В. Студенікіна).

Методично-компетентність конструювання компетентісно-діяльнісного уроку (КДУЛ) визначаємо як діяльнісну характеристику особистості, що виявляється в цілісній системі проектно-конструкторських (планувальних) здатностей, умінь і навичок, норм і цінностей учителя літератури відповідно до конкретної педагогічної ситуації, свого професійного рівня та має динамічний і взаємопроникливий характер.

Структура методичної компетентності конструювання КДУЛ включає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-корективний (рис. 1).

Мотиваційно-ціннісний компонент охоплює систему необхідних методичних і технологічних знань, включає здатність до цілеутворення та визначення планованого (очікуваного) результату співпраці суб'єктів уроку літератури. *Критерії мотиваційно-ціннісного компонента* включають: 1) усвідомлення необхідності спеціально організованих дій щодо планування й конструювання моделі вивчення літературної теми (для вчителя – конструювання моделі уроку літератури, а учня-читача – програми вивчення літературної теми); 2) інтерес суб'єктів уроку літератури до проектно-конструкторської (планувальної) діяльності; 3) прагнення кожного суб'єкта уроку літератури в досягненні свого акме-результату.

Когнітивно-пізнавальний компонент передбачає наявність системи якісних і кількісних знань із філософії, психолого-педагогічних дисциплін, фахової методики навчання літератури в контексті підготовки та проведення сучасного уроку літератури. *Критеріями когнітивно-пізнавального компонента є наявність знань про:* 1) психолого-педагогічні, валеологічні, дидактичні вимоги до компетентісно-діяльнісного уроку української літератури (КДУЛ); 2) сучасний розвиток літературного процесу та методичної думки щодо підготовки компетентісно-діяльнісного уроку літератури; 3) сутності типологічних класифікацій уроку, особливості та характеристики конкретного типу уроку української літератури; 4) принципи, методи, прийоми організації читацької діяльності школярів на компетентісно-діяльнісному уроці української літератури; 5) особливості моделювання заняття та засоби діагностування літературних досягнень учнів-читачів.

Операційно-діяльнісний компонент характеризується сформованістю фахових умінь і навичок, які використовуватимуться вчителями літератури для конструювання конкретної моделі компетентісно-діяльнісного уроку/заняття з літератури. *Критеріями операційно-діяльнісного компонента* виділено такі вміння й навички щодо: 1) моделювання будь-якої педагогічної ситуації відповідно до обраного типу КДУЛ за етапами (аналітико-прогностичного, планувального, проектно-конструкторського, виконавсько-діяльнісного, діагностико-рефлексивного); 2) вибору і відбору змісту літературного матеріалу, найоптимальніших методів, прийомів, форм і засобів до конкретного типу уроку літератури (КДУЛ); 3) застосування нових технологій конструювання моделей КДУЛ, нестандартних методик і прийомів щодо формування літературної компетентності учнів-читачів; 4) використання електронних програмних засобів (електронна

програма конструювання моделі КДУЛ, програми вивчення літературної теми тощо) під час планувальної діяльності суб'єктами КДУЛ; 5) розроблення засобів навчання під час вивчення літературної теми на компетентісній основі (тематична картка уроку для школярів) і діагностування літературних досягнень учнів-читачів.

Рефлексивно-корективний компонент реалізується в рефлексивних здатностях особистості до ефективного й адекватного оцінювання своєї фахової компетентності взагалі та методичної зокрема, забезпечуючи процес самопізнання, саморозвитку й самовдосконалення. Серед *критеріїв рефлексивно-корективного компонента* виокремлюємо такі уміння й навички: 1) планувати, проектувати, конструювати, моделювати урок української літератури за компетентісно-діялісною стратегією; 2) розробляти засоби навчання для учнів-читачів з урахуванням їхніх літературних досягнень; 3) конструювати засоби діагностування досягнень учнів-читачів відповідно до їхнього літературного розвитку та навчальних досягнень; 4) здійснювати самоаналіз особистісних досягнень і об'єктивного оцінювання власної діяльності.

У поданих моделях (рис. 1; 2) передбачено, що вчителі-словесники вже мають базову фахову підготовку, займаються самоосвітою в різних вивах, готові до підвищення своєї кваліфікації та набуття нових якостей, яких вимагають від них суспільство, фахові потреби, особистісні інтереси тощо. Нами закладалася така модель, яка сприяла б розвитку методичної компетентності вчителя літератури в конструюванні компетентісно-діялісного уроку, була відносно керованою, визначала мету, принципи, напрями адаптації, розвитку та реалізації нового, що напрацьовано в методичні взагалі та технологіями зокрема. Результативна складова моделі включала критерії та рівні розвитку методичної компетентності вчителя літератури в конструюванні моделей КДУЛ.

Розвиток методичної компетентності вчителів у конструюванні моделей КДУЛ здійснювалося шляхом упровадження спецкурсу «Сучасний компетентісно-діялісний урок літератури: технологія підготовки та аналізу», проведення семінарів, тренінгів і майстер-класів: «Технологія конструювання моделей компетентісно-діялісного уроку літератури»; «Електронний конструктор у планувальній діяльності суб'єктів уроку літератури»; «Засоби оцінювання навчальних (літературних) досягнень учня-читача»; відпрацьовувалися професійно-методичні навички конструювання моделей уроків/занять. З цією метою під час методичної адаптації було визначено стратегії й цільові настанови, проведено дисемінаційні дії, що забезпечили вивчення й розповсюдження різних моделей уроку літератури. Надавалася адресна допомога (супервізія) щодо змісту й тактики підготовки планування чи розробки уроку/заняття з літератури. Змістова складова включала й методичний розвиток учителя: прогнозувалися кроки щодо розробки варіантів уроків за технологічними моделями з відповідним набором ситуацій, які узгоджувалися з типом, змістом, відібраними методами і прийомами тощо. Діалог із учителями-експериментаторами відбувався під час зустрічей, спілкування – через засоби інтернет-зв'язку, у ході групових й індивідуальних консультацій та ін. Це забезпечувало модернізацію та вдосконалення розроблюваних варіантів моделей уроку літератури. Під час фахових студій, на сайтах навчальних закладів і МОІППО, методичних кабінетів, у друкованих засобах, під час всеукраїнських і міжнародних виставок репрезентува-

Рис.2. Модель управління розвитком методичної компетентності вчителів до конструювання компетентнісно-діяльного уроку української літератури (КДУЛ)

лися напрацювання дослідно-експериментальних колективів та ін. У такий спосіб забезпечувалося заповнення освітнього маркетингового середовища для зацікавлених колег.

Моніторинг сформованості методичної компетентності вчителів літератури щодо моделювання компе-

тентнісно-діяльного уроку української літератури засвідчив, що здатність до мотиваційно-ціннісних дій (перший компонент методичної компетентності) зріс на 44 % у порівнянні з констатувальним експериментом: К А/ек – 38 %, Ф Б/ек – 82 %. Когнітивно-пізнавальний компонент передбачав набір навичок та знан-

ня основ наук, розуміння вимог до КДУЛ, володіння характеристиками КДУЛ відповідно до типу, на відбір методів, прийомів і засобів, змістових ліній літературної освіти та компетенцій до конкретного типу уроку, літературно-мистецького матеріалу, дотримання особливостей і набору навчальних ситуацій, засобів діагностування літературної компетентності учнів-читачів. Як засвідчили співбесіди та рівень розроблених моделей, рівень когнітивно-пізнавальних дій учителів літератури зріс: К А/ек – 18 %, Ф Б/ек – 89 % (на 71 %). Операційно-діяльнісний компонент передбачав виявлення рівня конструювання конкретного уроку за технологічними моделями із використанням паперового або/і електронного програмного засобу. Матеріали, напрацьовані вчителями-експериментаторами, свідчать про зростання рівня методичної компетентності названого компонента: К А/ек – 41 %, Ф Б/ек – 92 % (на 51 %). Рефлексивно-корективний компонент передбачав виявлення здатності вчителів до оцінювання методичних дій щодо конструювання моделей уроку літератури, програмно-планувальних засобів: програми вивчення літературної теми для учнів-читачів; картки «Компетентнісне літературно-мистецьке завдання для учня-читача (індивідуальне, парне та групове виконання)»; тематичної картки уроку для учня-читача; засобів діагностування літературної компетентності учнів-читачів за читацько/текстоцентричною парадигмою та ін. Розроблене вчителями літератури оцінювалося експертами, кожним самостійно та керівником експерименту. Результати засвідчили, що К А/ек склав 19 %, а Ф Б/ек – 81 %, зростання на 62 %. Рівень «репродукування» склав 13 %, «адаптування» – 20 %, «конструювання» – 25%, «творення» – 42%. Найскладнішою для всіх категорій учителів літератури виявилася здатність урахувати валеологічні вимоги до вивчення літературно-мистецького матеріалу, який розглядався на конкретному уроці, – 76 %; конструювати засоби діагностування літературної компетентності відповідно до рівня навчальних досягнень школярів – 68 %; розробляти модель уроку літератури та компетентнісних завдань у єдності з базовою змістовою лінією та компетенцією – 72 %.

Таблиця 2

Рівні розвитку методичної компетентності вчителів літератури до конструювання компетентнісно-діяльнісного уроку

Групи/рівні	К-ть осіб	Репродуктивний		Адаптивний		Конструкторський		Творчий	
		К А/ек	Ф Б/ек	К А/ек	Ф Б/ек	К А/ек	Ф Б/ек	К А/ек	Ф Б/ек
Контрольна	53	19	16	47	41	27	33	7	10
Експериментальна	55	21	10	45	19	25	45	9	26

К А/ек – констатувальний, рівень розвитку слухачів курсів на початку експерименту;

Ф Б/ек – формувальний, рівень розвитку учасників експерименту в кінці.

Розподіл учителів літератури за рівнями розвитку методичної компетентності в контрольній та експери-

Автор статті пропонує модель управління розвитком методичної компетентності учителя літератури; модель включає компоненти методичної компетентності учителя літератури в конструюванні компетентно-діяльності уроку української літератури і передбачає механізми управління ними.

Ключевые слова: формирование, развитие, методическая компетентность, конструирование компетентно-деятельностного урока литературы, структура методической компетентности, критерии оценивания методической компетентности учителя литературы.

The author proposed a model of development management of teacher of literature's methodical competence; model includes components of methodical competence of the teacher of literature for competence-active lesson's design of Ukrainian literature and anticipates control mechanisms.

Keywords: formation, development, methodical competence, competence-active lesson of literature's design, methodological competence's structure, criteria for assessing the methodological competence of the teacher of literature.

ментальній групі на початку експерименту суттєво не відрізнявся: 47 % – 45 % від загальної кількості респондентів.

Результати підсумкового експерименту продемонстрували, що в процесі підвищення кваліфікації різного формату на основі розробленої моделі управління розвитком методичної компетентності вчителів у конструюванні компетентнісно-діяльнісного уроку української літератури та шляхом упровадження запропонованих організаційно-педагогічних умов сприяли збільшенню в експериментальній групі кількості вчителів літератури з конструкторським рівнем (середнім) на 20 % та творчим (високим) – на 17 %. У той час у контрольній групі цей показник зріс, відповідно, на 6 % і 3 % (див. табл. 2).

Упровадження моделі розвитку методичної компетентності вчителів у конструюванні компетентнісно-діяльнісного уроку української літератури та технологічних моделей засвідчили свою результативність і продуктивність. Вони є перспективними, забезпечують компетентнісний підхід у виконанні своїх функцій і завдань кожним суб'єктом літературної освіти, акцентують увагу на врахуванні специфіки предмета літератури як мистецтва слова, сприяють акме-розвиткові в досягненні результату кожним. Розвивальна спрямованість і результативність технології компетентнісно-діяльнісного уроку обумовлюють подальше її застосування з метою вдосконалення шкільної практики навчання української літератури в контексті особистісної орієнтації, парадигми дитино/читацько/текстоцентризму та профілізації літературної освіти в Україні.

Література

1. Дахин А.Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и... неопределённость / А.Н. Дахин // Педагогика. — 2003. — № 4. — С. 21—26.
2. Немов Р.С. Психология / Р.С. Немов. — М.: Просвещение, 1990. — 301 с.
3. Сластенин В.А. Педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов ; под ред. В.А. Сластенина. — М.: Академия, 2002. — 576 с.
4. Тарасова О.Т. К проблеме профессионального развития учителя иностранного языка в системе непрерывного образования / О. Т. Тарасова // Вестник Полоцкого государственного университета. — Серия А : Гуманитарные науки. — Т. 2 : Методика. — 2003. — № 3. — С. 36—41.
5. Штофф В.А. Моделирование и философия / В.А. Штофф. — М. : Наука, 1966. — 302 с.
6. Шуляр В.І. Сучасний урок української літератури : теорія, методика, технологія : монографія / В.І. Шуляр. — Миколаїв : Іліон, 2012. — 876 с.
7. Шуляр В.І. Сучасний урок української літератури : монографія / В.І. Шуляр. — Миколаїв : Іліон, 2014. — 553 с.

Крила як символ духовного багатства людини, її прагнення до високості (навчально-дослідницька діяльність учнів)

Ірина Небеленчук,
кандидат педагогічних наук
м. Кіровоград

У статті досліджено символічний образ крил у міфології, а також у вірші Ліни Костенко «Крила», показано основні шляхи роботи над віршем.

Ключові слова: образ, крилатість, мрії, духовність, моральність, безкрилість, окриленість, духовне сходження.

Постановка проблеми. Питання польоту цікавило людей із давнини. Просторинь неба притягувала погляд, а думки давніх людей ширяли там, попід хмарами, а то й сягали вище. Споконвічне питання «Чи могла б людина літати, як птах?» стало мрією, навіть сенсом життя давніх людей, бажанням яких, чи не найголовнішим, було піднятися в небо. І літати... літати... «Чому люди не літають? Я кажу, чому люди не літають так, як птахи? Знаєш, мені іноді здається, що я птаха. Коли стоїш на горі, так тебе й тягне летіти. Ось так би розбіглася, підняла руки і полетіла. Спробувати хіба що зараз?» – ці відомі слова героїні п'єси О. Островського «Гроза» Катерини стали символічними в аспекті визначення польоту.

Проблема крилатості та безкрилості людини хвилювала і продовжує хвилювати митців різних епох. Образ крил є в поезіях Лесі Українки, Богдана-Ігоря Антонича, Яра Славутича, О. Стефановича, В. Симоненка, Ю. Сегеди, Світлани-Майї Залізняка, Б. Олійника, І. Драча, а також у віршах зарубіжних поетів – Ш. Бодлера, С. Гарнера. Цей символічний образ у творах різних поетів має різні значення. Так, образ крил наскрізний у поезії В. Симоненка. Це любов матері, її турбота, ніжність, лагідність, вболівання за долю сина. Він символізує не лише матір поета, а й стає узагальненим образом материнства, поряд з яким – образ України. Бо поет без Батьківщини «наче птиця без крил».

Питання крилатості людини досліджують у своїх працях Т. Марчук, М. Комариця, В. Калашник, Г. Віват та інші.

Мета статті: дослідити образ крил у міфології, розкрити символічне значення образу крил у поезії Ліни Костенко «Крила», з'ясувати питання безкрилості та крилатості людини, показати багатоаспектність образу крил, розкрити образ крил як найсильнішого образу у процесі формування індивідуальності.

Виклад основного матеріалу. Крила – один із давніх символів, що знаходить утілення в художніх творах, які різняться за своєю родово-жанровою приналежністю. Образ крил посідав чільне місце у міфах і казках. Ще давні люди вбачали в польоті щось далеке, недосяжне, але високе, красиве й величне. Тому мотив крил і крилатості став провідним у визначенні їх символічного значення: високості, мрії, сили, піднесення, незалежності. І, звичайно ж, волі. Так, Г. Віват зазначає, що образ крила набуває значення, «до висоти якого людині потрібно дорости» [1, с. 158].

Із міфів різних народів світу дізнаємося про те, що крила були безпосереднім атрибутом богів. Так, крилатий червоний диск у єгипетській міфології був атри-

бутом бога сонця Ра та бога мисливців Гора. Гор – сокіл з розпростертими крилами — був утіленням неба, простору, безмежності, високості. Саме тому, напевне, з єгипетської міфології до нашого часу дійшло повір'я про те, що небо – це і є соколіні крила, що розгорнулися над усім світом. Крила були ознакою й інших єгипетських богів. Так, богиня родючості, материнства, сімейного життя та заступниці дітей Ізіда також зображувалася із руками-крилами сокола. Її крила слугували оберегом дитинства та материнства. Ще один єгипетський бог Бес уважався покровителем породіль і новонароджених дітей. Соколіні крила та пов'язка на голові із пір'я сокола також були предметом захисту. Богиня неба Нут теж мала крила, що символізували захист землі від усього лихого. Крила ібіса мав Тот – бог мудрості, науки, магії, винахідництва, медицини, астрономії. Його крила символізували досконалість, захист від хвороб, єдність духу і тіла, досягнення вершини мудрості, опіку над людьми, особливо тими, які потребують допомоги. Відтак вислів «бути під крилом» означає опіку, захист, заступництво.

Крила птахів у грецьких богів слугували для пересування небом, сходження на землю. Грецька богиня Ірида, яка переказувала людям волю богів, приносила добрі звістки, мала величезні райдужні крила. Ніка, богиня перемоги, за допомогою власних крил приводила до перемоги героїв чи то у битвах, чи у змаганнях, чи то в музичних і гімнастичних діях.

Крила у грецькій міфології – символ любові та перемоги, і що цікаво, насамперед перемоги над собою. Відтак крила символізували силу людини, вміння долати перешкоди, рухатися уперед, не зупинятися на досягнутому, адже відомо, що найважча перемога та, яку людина здобуває над собою. Крила також були ознакою творчості, натхнення. Варто згадати крилатих коней Пегаса та тих, які були подаровані Посейдоном Пелопсу для участі у змаганнях на колісниці. Гермес – вісник богів – зображувався із крилатим жезлом кадуцеем, у крилатих сандаліях і шоломі. Можемо стверджувати, що крила у грецькій міфології означали сходження до вершини чогось (творчості, краси, блаженства, насолоди, розуміння мови птахів і звірів), польоту над чимось. Крила були символом виходу в інший простір – незвичайний, невідомий, безмежний, у якому людина може бачити себе з іншого боку: красивою (внутрішньо), талановитішою, розумнішою тощо. Отже уже в Давній Греції крила були ознакою духовного сходження або злету.

Крила мають і ангели. Як посланці Всевишнього, вони повинні виконувати його волю, оберігаючи людей і супроводжуючи їх на життєвій дорозі. Символ крила,

як зазначає М. Комариця, «поєднуючи ідеї польоту і захисту, традиційно вживався для означення духовного пориву людини, її взаємодії з Богом та світом» [3, с. 58].

У «Словнику символів» зазначено, що крила завжди відповідають духовним якостям людини. «Крила нічних тварин символізують спотворену уяву, а воскові крила Ікара – функціональну неповноцінність. У християнському символізмі крила – це світло сонця правосуддя, що завжди освітлює розум невинних» [2, с. 279]. У зв'язку із багатозначністю образу крил можна дослідити значення фразеологічних виразів української мови [4].

Предметом дослідницької діяльності учнів може стати робота над символікою крил і в усній народній творчості.

Мотив крилатості посідає чільне місце у поезії Ліни Костенко. Крилатість у розумінні поетеси – це і щастя, і мрії, і працелюбність, і кохання. У ході роботи над віршем «крила» варто з'ясувати такі поняття, як «крилатість», «окриленість», «безкрилість». За переконанням Г. Віват, «окрилена людина – духовно чиста й насажена шляхетними помислами. Вона має [...] крилаті думи й чисту душу» [1, с. 159].

В основу цього вірша покладено роздуми про призначення людини на землі, сенс життя.

Одним із видів роботи на уроці з вивчення поезії є **активізувальна бесіда**, що спрямована на з'ясування поняття «щастя». У кожного виникають різні асоціації із зазначеним словом. Вічні запитання: «Що таке життя?», «А що є смерть?», «Якою повинна бути людина?», «Яке покликання людини на землі?», «А що потрібно людині для того, щоб вона злетіла?» – є ключовими під час вивчення поезії Ліни Костенко «Крила».

Доцільно у ході уроку використати різні епіграфи й провести роботу з ними. Наприклад:

«Є тільки дві речі, які ми можемо дати у спадок своїм дітям, перша – коріння, друга – крила».

(Англійське прислів'я)

«У щастя людського два рівних є крила: / Троянди й виноград – красиве і корисне». (М. Рильський)

«Якщо раб має в душі крила – рано чи пізно він стане вільним. Якщо вільна людина носить у душі кайдани, то рано чи пізно стане рабом». (С. Вакарчук)

Подаємо загальні запитання за епіграфами й окремо до кожного:

Які ключові слова можна визначити в кожному епіграфі?

Як різні видатні люди розуміють символічність образу крил?

Як ви вважаєте, чому розуміння крилатості у кожного своє?

Чому так важливо дати у спадок крила? Що вони символізують?

Чому у вислові М. Рильського крила пов'язані із щастям і красою?

Про яку красу говорить поет?

Чому, за переконанням С. Вакарчука, безкрилість і крилатість пов'язані зі станом людини-раба?

Як ви розумієте слова про те, що «людина носить у душі кайдани»?

Що необхідно для того, щоб звільнитися від кайданив у душі?

Як ви гадаєте, хто, на вашу думку, є більш рабом: той хто носить кайдани на тілі, чи той, хто носить їх у душі? Доведіть на життєвих прикладах.

Робота над епіграфами може завершитися такими завданнями:

Доберіть 2-3 епіграфи про крила та крилатість. Вибір обґрунтуйте.

Поставте однокласникам запитання на основі дібраних епіграфів.

Вірш Ліни Костенко складається із двох частин. Перша із них – доволі коротка:

А й правда,
крилатим ґрунту не треба.
Землі немає,
то буде небо.
Немає поля,
то буде воля.

Немає пари,
то будуть хмари.
В цьому, напевно,
Правда пташина...

У першій частині відразу бачимо антитезу: крилаті – ґрунт, земля – небо, земля – хмари. Відтак можемо зазначити, що у першій частині вірша мова йде про крилатість і безкрилість.

Запитання до учнів:

Назвіть ключові слова в цьому уривку? Що вони означають?

Крилаті – ті, що здатні літати.

Земля – ґрунт під ногами. Для порівняння: «стояти ногами на землі» або «стояти твердо на землі», тобто бути впевненим у собі, вірити в себе.

Хмари – високість, прагнення, чистота думок, мрії. Для порівняння: «літати (витати) поплід хмарами» чи «у хмарах» – перебувати у своїх думках, бути віддаленим від реальності, фантазувати, мріяти. Мрії (у першій частині хмари) – не просто безплідні фантазії про щось, це те, до чого має прагнути людина, те, заради чого людина повинна «піднятися» в небо (у переносно-му значенні), те, що має стати реальністю.

Небо – радість, щастя, безтурботність, насолода і воля.

Автор, засвідчуючи факт польоту, робить висновок про те, що «в цьому, напевно, правда пташина...» Чи помітили ви невідповідність у зазначених рядках? Думку обґрунтуйте.

Слово «напевно» у рядку вказує на сумніви. Отже сутність польоту є не лише «правдою пташиною».

Що змушує ліричного героя вірша сумніватися?

Знайдіть у першій частині слово, яке вказує на те, що відчуття польоту притаманне не тільки птахам, поясніть його значення.

Таким словом у першій частині вірша є слово «воля». Хоча у символічному значенні слово «воля» у творах літератури пов'язане із птахами, проте воно стосується лише людини та вказує на сутність людського існування. У словнику знаходимо визначення слова.

Воля – бажання і здатність людини діяти у напрямі свідомо поставленої мети, долаючи внутрішні і зовнішні перешкоди.

Синонімом до слова «воля» є слово «свобода». Дамо пояснення.

Свобода – можливість чинити вибір відповідно до своїх бажань, інтересів і цілей на основі знання об'єктивної дійсності.

Можемо зробити висновок про те, що у першій частині вірша мова йде не лише про «правду пташину», як зазвичай прийнято трактувати у шкільному вивченні.

Автор націлює читача на те, що повинні бути «крилаті» люди, для яких сутністю життя є право власного вибору. Із визначення слів «воля» і «свобода» можемо виокремити ключові: бажання, цілі, мета, дійсність.

Яку людину, на вашу думку, називають безкрилою?

Зазначимо, що саме із цього запитання треба починати бесіду, і зовсім не навпаки, тобто «Яку людину називають крилатою?»

Працюючи над запитанням, варто запропонувати скласти асоціативне ґроно. **Безкрила людина** – та, яка не має волі, недалекоглядна, приземлена; з низьким рівнем інтелекту (як варіант); недалеко, не має мрії, живе сьогоднішнім днем; надає перевагу матеріальному над духовним; живе тим, що є; «живе тим, що Бог дасть»; не переймається нічим; людина, яка не вирізняється моральністю (як варіант); не має ознак духовності; нічого і нікого не бачить довкола; переймається лише побутом.

Як ви розумієте слова «Народжений повзати – літати не може...»?

Яку людину вони характеризують?

Подальша робота над віршем передбачає читання другої частини поезії від слів «А як же людина? А що ж людина?» і до кінця та детальний розгляд.

На основі прочитаної другої частини визначте, із чого «створені» крила людини. (*Правда, чесність, довір'я, вірність, кохання, поривання, щирість, робота, щедрість, турбота, пісня, надія, поезія, мрія.*)

Охарактеризуйте кожне слово. Що є правда? А що таке чесність?

Як би ви розподілили усі слова за групами?

1 група: правда, чесність, довір'я, вірність, щирість, щедрість, турбота (дбання про чийсь потреби, піклування, опіка, опікунство, увага, убоління).

2 група: робота, турбота (неспокійні думки про забезпечення, здійснення чогось, про задоволення якихось потреб тощо; клопіт, клопітня).

3 група: поривання, кохання, пісня, надія, поезія, мрія.

До яких категорій належить кожна група слів? Чому? Думку аргументуйте.

Перша група вказує на моральність людини.

Чим різняться значення слів *мораль* і *моральність*?

Друга група слів стосується побуту, звичного життя людини.

Третя група стосується поняття «духовність».

Ще раз прочитайте усі слова. Чи усі вони є відповідними тій чи іншій групі? Чи є якийсь виняткове слово?

Таким винятковим словом є слово «поривання», що має три значення: 1. Дія за значенням **пориватися** (прагнення (намагання) щось зробити). 2. Нестримне бажання, прагнення зробити що-небудь, досягти певної мети. 3. Раптове збудження, піднесення, приплив енергії; запал.

Тож до якої групи варто віднести слово «поривання»? (*До всіх трьох груп.*) Думку аргументуйте.

Асоціативне ґроно доповнюється словами: *моральність, шляхетність, благородство, чистота* (думок, слів і вчинків – триєдиний компонент), *самовідданість, честь, порядність, духовність.*

То що ж розуміє автор під поняттям «крилатість»?

Чому у вірші Ліна Костенко не до кінця розкриває поняття «крилатості»? (*Людина сама повинна визначитись, чи здатна вона літати, а якщо здатна, то які крила бере.*)

Отже є небо і земля. Є ті, які ходять пішки, і ті, які «літають». Є безкрилість і крилатість. Поміркуйте і

дайте відповідь на запитання: «Як зазвичай ставляться безкрилі до крилатих?»

Як звичайні люди, приземлені, безкрилі називають тих людей, які мають мрії, які прагнуть чогось досягти у житті, які ніколи не зупиняються перед труднощами, а йдуть тільки уперед? (*Безумці, сліпці, несповна розуму, смішні, погордливі, «не від світу цього», «цікаві» (негативне значення) тощо.*)

Як правило, суспільну думку формують безкрилі. Чому?

У чому винятковість крилатих?

Дослідивши детально поезію, скажіть, у чому ж полягає значення крил.

Після повторного читання поезії Ліни Костенко варто прослухати запис вірша у виконанні народного артиста, Героя України Богдана Ступки.

Запитання:

Що ви відчували, коли слухали поезію у виконанні Б. Ступки?

На що вас особисто надихнула поезія?

Чи наблизилися ви до розуміння крилатості після того, як прослухали вірш у запису?

Що необхідно для того, щоб бути крилатим?

Крила у вірші Ліни Костенко мають міфологічне, теологічне, духовне, а відтак філософське значення. Вони є символом руху, «польоту» душі, думки, уяви, одухотвореності, краси. У цьому аспекті характерним є висловлювання Платона про людину, у якій виростають «крила душі», коли вона бачить красу. Теологічне та духовне переплітаються у вірші. Крила є у тих людей, які покликані виконати певну місію на землі. Зазвичай така місія пов'язана із божественним, сходженням до божественного, тобто найбільш суттєвого, значущого. Подібне сходження чи то політ і визначають екзистенцію людини – її вище призначення на землі. Підтвердженням цього є вірш Стівена Гарнера «Крила».

Наступним видом роботи у ході дослідження питання крилатості є читання вірша поета та порівняння його із віршем Ліни Костенко.

Бесіда за віршем С. Гарнера:

Як ви думаєте, чому «одні ходять пішки, інші літають?»

Як ви розумієте рядок «Снуючи павутину із сюжету буднів»?

Що вносять у життя інших такі люди?

У чому особливість крилатих людей згідно з віршем С. Гарнера? (Ведуть щоденну боротьбу «проти посередності [...], заперечуючи смерть і мертвих».)

У чому відмінність тих, хто ходить пішки і хто літає?

У чому подібність і відмінність безкрилої та крилатої людини в обох віршах?

Ще одним видом роботи може бути читання й опрацювання поеми Б. Олійника «Крило» та вірша І. Драча «Крила», порівняння символічного образу крил в обох творах.

На основі аналізу поезій, в яких розкрито багатогранний образ крил, подамо асоціативне ґроно.

Віталій Назарук «Крила людини»	Василь Симоненко «Люди різні...»	Н. Чіпак «Крила людини»
Іван Драч «Крила»	Ліна Костенко «Крила»	Юрій Сегеда «Море, й поле...»
Борис Олійник «Крило»	Леся Українка «Тішся, дитино...»	Ш. Бодлер «Альбатрос»

Рис. 1. Образ крил у поезії

Завершальним етапом у роботі над віршем є **узагальнювальна бесіда**:

Чим пташині крила відрізняються від людських?

Проведіть паралель між безкрилою та крилатою людиною. Порівняйте їх. Результати оформіть у вигляді таблиці.

Що необхідно людині для того, щоб бути крилатою?

Чому образ крил частіше поєднують з поняттям «щастя»?

Що, на вашу думку, означає бути щасливим?

Ще одним узагальнювальним видом роботи може бути *прийом «Свобода»*. Учні вільно висловлюють власні думки з приводу крилатості, будують усне висловлювання: «Якби я мав крила, то...».

Варто запропонувати психологічний тест «Яка я людина?».

Учитель заздалегідь готує невеличкі схематичні зображення крил різних птахів. Потім просить учнів обрати для власного «польоту» ті чи ті крила (на зворотному боці крил можна позначити цифри). Після того, як діти обрали певні крила та назвали номер, учитель розшифровує символічність крил із зазначенням психологічної характеристики.

Доцільною буде робота над проблемними питаннями: «Відомо, що крила мають і комахи. Чому, однак, проблема крилатості людини пов'язана з пташиними крилами? «Чому про людину, яка зневірилася в людях, у житті, говорять, що їй відрубали (відтяли) крила?», «Що потрібно людині для того, щоб «мати крила?».

Підсумовуючи роботу над віршем Ліни Костенко, зазначимо, що крилатою називають ту людину, яка пододала нелегкий тернистий шлях пізнання насамперед самої себе, світу, природи, зуміла вирватися з буденщини життя, піднятися над сірістю, невиразністю, дріб'язковістю світу, подолавши при цьому перешкоди, не зупинилася перед труднощами, а продовжувала шлях у досягненні мети, тобто вийшла за межі земного буття (матеріального), досягла трансцендентного (високого, величного, духовного, що виходить за межі окресленого простору).

Узагальнюючи образ крил, можемо зазначити, що в поезії Ліни Костенко крила символізують правду, чесність, довір'я, вірність, кохання, поривання, ширість, роботу, турботу, пісню, надію, поезію, мрію. Однак символічне значення крил багатогранне. Це і моральність, і благородство, і шляхетність, і сходження до вершин абсолюту, тобто божественного. Крила є

символом духовного багатства людини, її незалежності, волі, чистоти помислів, злету над буденністю, прагнення до високості.

У якості домашнього завдання можна запропонувати учням дібрати вислови, у яких є слова «крила», «крилатість», «політ»; написати твір-роздум (за вибором): «Навіщо людині потрібні крила?», «Якими є крилаті люди?».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ліна Костенко – це особистість, яка є «голосом совісті» нашої країни. Її палке слово стало значущим у колі подій сучасності, воно закликає до об'єднання, надихає на любов до Батьківщини, нагадує людині про глибоке духовне наповнення, її крилатість.

Матеріал не вичерпує усіх можливих шляхів роботи над віршем «Крила». Предметом подальших досліджень може бути розгляд й аналіз поезій О. Олеся, О. Стефановича, В. Голобородька, П. Мовчана, П. Галича, В. Симоненка, В. Стуса, україномовних поетів Канади другої половини ХХ століття (Л. Палій, Яр Славутич, С. Гурко, І. Темертей, О. Зуєвський та інші); розкриття образу крил у збірці Ю. Сегеди «Світлі крила»; з'ясування значення таких виразів, як-от: *ростуть (виростають) крила, як на крилах, бути (взяти) під крило, давати (дарувати) крила, обламувати крила, опустити крила (руки), обпалити (облікати) крила, скласти крила (руки), підрізати крила, розправити крила, вирости крила* та інші; символічність образу крил у поезії та їхнє порівняння; з'ясування образу птахів у міфології, фольклорі, творчості письменників, з якими пов'язаний мотив польоту та різні якості й прагнення людини (вірність, кохання, спогад про батьківщину, рідний край, самотність, жура, воля, доля, щастя тощо).

Література

1. Віват Г. І. Зооморфна та орнітоморфна символіка в поетичному світі І. Калинця / Г. І. Віват // Філологічні трактати. – Том 4. – 2012. – № 3. – С. 157–161.
2. Керлот Х. Э. Словарь символов: Мифология. Магия. Психоанализ / Х. Э. Керлот. – М.: Издательство РЕФЛ-бук, 1994. – 608 с.
3. Комариця М. Християнська міфологічна інтерпретація символу крила в українській поезії / М. Комариця // Нар. творчість та етнографія. – 2004. – № 6. – С. 58–61.
4. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник та інші. – Кн. 1. – К., 1993. – С. 397.

Ирина Небеленчук. Крылья как символ духовного богатства человека и стремления к возвышенности (учебно-исследовательская деятельность)

В статье исследован символический образ крыльев в мифологии, раскрыт образ крыльев в стихотворении Лины Костенко «Крылья», показаны основные пути работы со стихотворением.

Ключевые слова: образ, крылатость, мечты, духовность, нравственность, бескрылость, окрылённость, духовное восхождение.

Iryna Nebelenchuk. Wings as symbol of spiritual wealth of man and aspiring to sublimity (educational-research activity)

The symbolic image of wings in mythology is researched in the article. The image of wings is exposed in Lina Kostenko's poem „Wings” and also the main ways of working with the poem are shown in it.

Key words: image, „sense of havind wings”, dreams, spirituality, morality, winglessness, spiritual ascencion.

IV Всеукраїнський фестиваль педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок» відбувся!

Анатолій Фасоля,

*співголова оргкомітету Фестивалю,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук
м. Київ*

Саме так: із наголосом на останньому слові і знаком оклику в кінці речення. Чому?

По-перше, тому, що в ході підготовки не раз доводилося чути: «Чи на часі захід?» По-друге, попри переконання, що Фестиваль проводити треба, було все ж хвилювання, чи прийдуть учителі, науковці, методисти. По-третє, за станом здоров'я не зміг брати активної участі у підготовці фестивалю один із «батьків-засновників», акумулятор і генератор ідей, енергії, нестандартних рішень, завідувач інформаційно-методичного центру управління освіти і науки м. Новограда-Волинського П.К. Ліневич.

І все ж **Фестиваль відбувся!**

Найкращою відповіддю сумнівам у доречності заходу стала його багатолюдність. У складну годину учителі своєю позицією засвідчили щирість проголошуваних ними слів про силу характеру, стійкість, віру. Маємо ж бо гуртуватися, аби відчути самим і подарувати це неймовірне відчуття іншим: «У радості і триво-зі, у щасті і смутку зі мною друзі!».

Успішно справилися з усіма організаційними клопотами працівники інформаційно-методичного центру на чолі з в.о. завідувача Світланною Валентинівною Філанчук.

У Фестивалі взяли участь більше ста вчителів, понад двадцять науковців (професори, доктори і кандидати наук), чотирнадцять методистів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, двадцять представників відділів, управлінь освіти і науки, методичних кабінетів і центрів.

Широким представництвом працівників обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних служб різного рівня Фестиваль завдячує конструктивній позиції і активній підтримці заходу головним спеціалістом департаменту загальної, середньої і дошкільної освіти МОН України Котусенко Оленою Юрївною. Спасибі, пані Олено!

Проблемна тема Фестивалю: «Учитель у системі особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання: проблеми психологічної і фахової готовності».

На обговорення були винесені питання психологічної і фахової готовності вчителя до роботи в системі особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання та перспективних шляхів їх розв'язання; формування професійної компетентності педагога, стимулювання його творчого, інтелектуального, духовного розвитку; визначення подальших перспектив теорії й практики особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання та інші.

Констатуємо приємний факт – IV Всеукраїнський фестиваль педагогічних ідей «Мій особистісно зоріє-

тований урок» відбувся!, – радіючи «з приводу» і дякуючи всім, хто долучився до дійства, вважаємо, що можна так само виділити логічним наголосом й інші слова.

Наприклад, **четвертий...**

Так-так, четвертий, проведений на ентузіазмі освітян міста!

Ініціатори Фестивалю – Інститут педагогіки НАПН України, управління освіти і науки Новоград-Волинської міської ради, інформаційно-методичний центр управління освіти і науки Новоград-Волинської міської ради за підтримки Міністерства освіти і науки України. Співорганізаторами Фестивалю виступили Видавничий дім «Освіта» та видавництво «Ранок». Сприяли проведенню заходу Благодійний фонд Литвина «Майбутнє Полісся», міська профспілкова організація працівників освіти Новограда-Волинського. Медіапідтримку забезпечували методичні часописи «Дивослово», «Українська література в загальноосвітній школі», «Українська мова і література в школі», міськрайонні газети «Лесин край», «Звягель», «Час Полісся», сайти ozonlit.org, nv-imc.tdukit.zt.ua.

...**Всеукраїнський...**

Два дні Новоград-Волинський був «столицею озонівського руху»! Цьогоріч у Фестивалі зголосилися взяти участь представники з 16 областей нашої країни та м. Києва. Зокрема, з Вінниці, Білої Церкви, Рівного, Житомира, Запоріжжя, Черкас, Кіровограда, Чернігова, Дніпропетровська, Мелітополя, Херсона, Хмельницького, Славути, Одеси, Нікополя, Дніпродзержинська.

Фестиваль...

Про створення атмосфери свята організатори турбувалися особливо. На це «працювало» оформлення заходу. Наприклад, «Фестивальний паркан», на якому можна було «писати все». Чи макет для фотографування «Я в ОЗОНі». На світліні бажаючі поставали схожими на індійську богиню: щоб утримати одночасно книгу, план уроку, опорні конспекти та інші «українські необхідні в умовах особистісно зорієнтованого навчання речі», потрібно три пари (шість!) рук!

Назву кожного заходу у програмі фестивалю супроводжувало певне гасло. Так, на дискусійній трибуні з'ясували «*Камо грядеши?..*», фотографувалися «*На пам'ять нам, і дітям, і онукам*», до розмови за брейк-кавою запрошували *гуру методичної і психологічної науки*, методисти ОІППО про актуальні проблеми освіти радилися на «*Методичному Олімпі*», на психологічні тренінги учасники йшли з очікуванням «*Дізнаюся! Схочу! Зможу!*». І вже першого дня після оголошення про обідню перерву зал весело скандував записане у програмі: «*Ну, це святе...*».

Зауважимо, що атмосфера святковості «мирно живилася» з робочим настроєм, фаховими розмовами, науковими дискусіями.

...Педагогічних ідей...

В організаторів, відповідно до проблемної теми Фестивалю, було кілька ідей: визначити ключові фактори, які впливають на рівень фахової і психологічної готовності вчителя до роботи в системі особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання; укласти перелік адрес педагогічного досвіду і пам'ятку «Поради озонівцю-початківцю, як подолати перешкоди в оволодінні методикою особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання».

Учасники Фестивалю приїхали зі своїми ідеями. Відбувся обмін і взаємозбагачення. Насамперед на дискусійній трибуні, де обговорювалися питання:

Чи стало особистісно зорієнтоване навчання реальністю шкільної практики?

Який фактор є визначальним у становленні системи особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання у практиці роботи школи: внутрішній (фахова і психологічна готовність педагога) чи зовнішній (нинішня система освіти, навчальні програми, система оцінювання, критерії успішності роботи вчителя)?

Які стереотипи повинен подолати учитель, оволодаючи методикою особистісно зорієнтованого навчання? Що має змінити у собі?

Забезпечення психологічної і фахової готовності учителя до роботи в системі особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання – його власна справа чи про це мають подбати методичні служби (району, міста, області)?

Що треба змінити в системі освіти, щоб вона стала особистісно зорієнтованою?

У дискусії взяли участь: науковці (кандидати педагогічних наук Л.М. Овдійчук (м. Рівне), В.С. Яценко (м. Київ), працівники ОІППО (кандидати педагогічних наук Т.П. Матюшкіна (м. Чернігів), Н.А. Мельник (м. Рівне) та освітяни-практики: заступник директора ЗОШ № 15 м. Біла Церква О.С. Орленко) й учителі С.Я. Стасюк (м. Рівне), Л.Й. Чеховська (м. Запоріжжя).

Експертами виступили професор Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, доктор педагогічних наук О.М. Куцевол і головний спеціаліст департаменту загальної, середньої і дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України О.Ю. Котусенко. Присутні в залі учасники оцінювали переконливість аргументів з допомогою електронної системи «Вотум».

Обмін і взаємозбагачення ідеями і досвідом відбувалися також на засіданнях семи проблемних лабораторій (модератори – О.М. Куцевол, О.Ф. Надтока, Т.В. Бабійчук, Н.М. Логвіненко, М.А. Піддубний, Л.М. Овдійчук, Н.А. Мельник), шести майстер-класів (ведучі – Г.Л. Бійчук, О.В. Гаврилюк, О.Ф. Надтока, Л.А. Уткіна, Л.Й. Чеховська).

Із зацікавленням була сприйнята учасниками нова для Фестивалю форма роботи – психологічні тренінги (автори: Н.А. Ковчин (старший науковий співробітник лабораторії географічної й економічної освіти Інституту педагогіки НАПН України, канд. пед. наук (м. Київ); М.В. Зайченко (психолог-методист райметодкабінету відділу освіти Пирятинської РДА (Полтавська область); Г.М. Немец (практичний психолог Новоград-Волинського колегіуму); Д.П. Житня (керівник освітніх проектів компанії «OpenEDU», м. Київ).

...Мій особистісно зорієнтований урок... Їх було проведено дванадцять. І кожен – авторський! І всі – у «чужій школі», з незнайомими дітьми!

Своїм баченням шляхів реалізації методики ОЗОН поділилися члени творчої групи з упровадження методики особистісно зорієнтованого навчання української літератури м. Новограда-Волинського Т.Д. Букша (НВК), О.М. Бойко (ЗОШ № 2), Н.Ф. Герасимчук (ЗОШ № 7), О.В. Ульянова (ЗОШ № 10), А.В. Калужникова (СШ № 4).

Були представлені здобутки вчителів з інших міст України. Н.П. Білоконь та І.І. Сурмієвич (гімназія № 154 м. Києва) працювали на базі ЗОШ № 2 (директор Л.Г. Гарбовська); Г.О. Марценко (гімназія № 15 м. Нікополя) і О.С. Орленко (ЗОШ № 15 м. Біла Церква) – в загальноосвітній школі № 5 (директор Капчинська Л.А.); О.В. Рева (спеціалізована школа з поглибленим вивченням іноземних мов І ступеня – гімназія № 11 м. Дніпродзержинська) й І.О. Назаренко (ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою м. Запоріжжя) – у спеціалізованій школі № 4 (директор В.А. Сільвертук); В.М. Супрончук (Корецький район Рівненської області) в колегіумі (директор К.Д. Седлецька).

Одним із результатів роботи Фестивалю стало осмислення перешкод, з якими стикається учитель, що починає працювати в системі особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання. Такими, на думку учасників, є:

Брак теоретичних знань з проблеми особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання, психології читання, вікової психології.

Стереотипність та інертність мислення.

Страх перед новим, невідомим.

Невіра у власні сили.

Обмеженість методичного арсеналу.

Серед напрацювань – поради озонівцям-початківцям, як подолати перешкоди в оволодінні методикою особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання. Думається, чимало сказаного буде корисним для всіх словесників (і не тільки).

Пам'ятка

«Поради озонівцю-початківцю, як подолати перешкоди в оволодінні методикою особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання»

I.

Прагни до самоосвіти і самовдосконалення. Вивчай праці психологів і методистів, досвід своїх колег.

Вір у себе, у свої сили.

Плекай у собі бажання творити, мріяти, втілювати.

Позбудься стереотипів, розширюй горизонти творчості.

Не бійся новизни, не уникай труднощів.

Розумій суть того, що ти робиш.

Будь мобільним.

II.

Пам'ятай: творча та фасилітативна особистість учителя – запорука успіху.

Відійди від ретрансляції знань.

Урізноманітнюй форми і методи навчання.

Умій планувати свою роботу в системі.

Подолай «предметний шовінізм». Формуй у дітей мета-знання.

Залучай міжпредметні знання, проводь компаративні паралелі між українською та світовою літературою.

Складай ейдосконспекти, використовуй графічні організатори.

Рационально використовуй ІКТ на уроці.

III.

Переорієнтуй своє «альтер-его». Пам'ятай: дитина – в центрі уваги.

Враховуй індивідуальні особливості учнів під час планування роботи.

Умій налагодити діалог з учнями. Будь для них порадиником.

Забезпечуй позитивний емоційний настрій на уроці.

Створюй для учня ситуацію успіху.

Дбай про мотивацію до читання, прагни зацікавити предметом.

Включай учнів у ситуацію вибору.

Формуй у собі і в учневі якості кваліфікованого, мислячого читача-дослідника.

Зроби гаслом свого життя слова: «Хто хоче зрушити світ, нехай почне із себе».

З охочими озонівці-практики готові поділитися досвідом. Звертатися можна за такими адресами:

Орленко О.С. (Білоцерківська ЗОШ № 15 Київської області, 067-495-32-89, orlenko.olena@yandex.ua).

Стасюк С.Я. (м. Рівне, (096) 726-17-04, inna_beauty.i@mail.ru).

Богосвятська А.-М.І. (м. Львів, 063-854-15-07, amag@i.ua).

Лінкевич Л.П. (м. Житомир, ЗОШ № 28; 097-574-36-91, Ludmila_linkevich@meta.ua).

Барановська В.В. (м. Житомир, ЗОШ № 28, 097-119-30-31).

Назаренко І.О. (м. Запоріжжя, обласний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою «Захисник», 067 845 85 04, mr.nazarenko@meta.ua).

Шиліна Г.А. (м. Мелітополь, 098-282-57-18, 0619-42-12-83, shilina-galina@mail.ru).

Отже, іще раз (з наголосом на кожному слові і знаком оклику в кінці речення): IV Всеукраїнський фестиваль педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок» відбувся!

Хід підготовки, проведення, результативність були і ще не раз будуть аналізуватися. А поки що рефлексії, індивідуальні й узагальнені...

Перше слово – організаторам – працівникам інформаційно-методичного центру.

Чи пригадуєте свої емоції, відчуття, коли зрозуміли, що саме вам випадає «почесна відповідальність» організації Фестивалю? – звертаюсь із запитанням до С.В. Філанчук, заступника завідувача ІМЦ:

– Мабуть, неминучість... Я вагаюсь, поки знаходжусь на етапі вирішення питання. Потім починаю думати, як ефективніше розв'язати проблему. Тоді мобілізуються сили..., - ділиться враженнями *Світлана Валентинівна*.

– Ми були, як діти при Ліневичу, – долучається до розмови *Валентина Кузьмівна Лінчук*. – Я думала, що розгубимося без нього... Але ми впоралися, і це дуже радує!.. Було два центри – Світлана й Інна (*Світлана Валентинівна Філанчук та Інна Вікторівна Кондратець*. – А.Ф.)... Я відчула, що ми виростили... Виявилось, дівчата надійні...

Ми не могли розгубитися так щоб аж зовсім, – зауважує *Надія Василівна Бучинська*. – Все ж таки це вже четвертий Фестиваль. Звичайно, було складно, адже опинилися в умовах, де від нас залежало більше... Підтримували один одного... прикривали... налаштовували... допомагали...

Які найяскравіші враження залишилися від Фестивалю?

Люди. Одержимі своєю роботою... Зустріч зі старими друзями... (*С.В. Філанчук*).

Справді, найяскравіші враження – позитивно налаштовані люди... Ті, хто приїздив не вперше, відрізнялися діловим настроєм на конструктивне спілкуван-

ня. Вони знали технологію проведення фестивалних заходів, йшли, так би мовити, «второваними стежками», рішуче були налаштовані на роботу. Новачки були трохи розгублені, побачивши зміст програми. Вони не очікували такої масштабності, такої високої щільності роботи. (*С.А. Бондарчук*);

Найяскравіше враження – робота з ученим-методистом з Вінниці, доктором педагогічних наук, професором Ольгою Миколаївною Куцевол... Приємною була увага Міністерства освіти і науки до Фестивалю... Захід буде «на плаву» за підтримки Міністерства... (*Н.В. Бучинська*);

Цей Фестиваль був для мене першим... Було свято... Багато почерпнула для себе, для особистого і професійного спілкування...

Вразило бажання людей брати участь у Фестивалі... Педагоги з Хмельницького та Пириятина планували залишитися на другий день, якщо сподобається... Я щаслива, що бачила їх потім, і не тільки на робочих заходах, але й у музеях... Хоча їм дуже важко добиратися... Налаштовані приїхати і наступного фестивалю... Це – показник... (*Т.М. Балаушко*);

Урочисте відкриття... Відчувалася тепла, дружня атмосфера. Усі учасники – однодумці ... Поєднання обіймів, усміхів і серйозної роботи... (*О.В. Огородник*).

Найяскравіші враження – це зустріч із «ветеранами» фестивалю, старими друзями... Якоюсь особливою вона була цього року... Душевною... Щемливою... А ще... Внутрішній вогонь завзятості і позитиву людей, які приїхали на фестиваль... Попри усі прогнози, ситуацію в країні, тривожні хвилі у суспільстві... Вони відкриті... Вони одержимі... Тією пристрасною творчою пошуку, бажанням нових доріг, вершин і незабутніх зустрічей, що характеризують справжнього професіонала, Педагога з великої літери, Учителя, який цікавий своїм учням... (*І.В. Кондратець*).

Кілька рефлексій учасників.

«Усе було дуже професійно і відповідально», – стверджує *проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва Рівненського ОІППО Івана Васильович Ветров*.

Його підтримує колега, *проректор із науково-методичної роботи РОІППО, кандидат педагогічних наук Надія Адамівна Мельник*:

«Всеукраїнський фестиваль педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок» дає змогу не лише обмінятися досвідом, презентувати здобутки у підготовці вчителя до роботи в системі особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання, а й знайти однодумців, налагодити співпрацю між науково-методичними службами з метою розширення кола прихильників».

І цього річний фестиваль, уже четвертий, укотре засвідчив потребу таких заходів. Причому як для наукової спільноти, так і для методичної служби та вчителів. Приємно, що до участі в фестивалі долучилося Міністерство освіти і науки України, яке представляла Котусенко Олена Юріївна, головний спеціаліст департаменту загальної, середньої і дошкільної освіти. Вона ж зініціювала участь у фестивалі методистів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, які понесуть його ідеї і творчі знахідки у свої регіони, висловила думку проводити захід на базі інших областей із метою обміну досвідом, якнайширшого залучення науково-педагогічної громадськості до творення сучасної школи.

Упевнена, що проведення такого фестивалю з презентацією здобутків інноваційної діяльності у становленні особистісно зорієнтованого і компетентнісного

навчання та досвіду використання у навчальному процесі ЗНЗ, спільне обговорення проблем та пошук ефективних векторів їх реалізації сприятиме оновленню змісту навчання і виховання учнівської молоді як інтелектуального ресурсу та духовного потенціалу української нації, підвищить якість освіти, забезпечить відповідні зміни в освіті і зробить її особистісно зорієнтованою».

«...приїхала вперше – і відразу відчула себе частинкою великої «озонівської» родини. Фестиваль – це досвід, позитивні емоції, нові друзі і ...релакс після вчительських буднів. Дякую...» (*Напис на Фестивальному паркані*).

«На фестивалі традиційно панувала атмосфера творчості, високого духовного піднесення, цікавого спілкування з колегами, – відзначає *Микола Адамович Піддубний, методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів Рівненського ОІППО*. – Традиційно, тому що сприятливе озонне середовище, створене керівниками заходу та господарями закладу, породжувало бажання побувати на всіх заходах і побачити все. Багато цікавих ідей, розумних і творчих людей, нетрадиційних форм. А розмаїття уроків! А рівень вчителів та учнів! Це потрібно бачити і чути.

IV Фестиваль педагогічних ідей укотре наочно продемонстрував, що майбутнє нашої школи – за особистісно зорієнтованою системою навчання, яка в центрі своєї діяльності ставить дитину з усією її самобутністю».

Радістю нових знайомств і відкриттів ділиться *Марія В'ячеславівна Мазко, вчитель-словесник Ріпкинської ЗОШ I-III ст. №2 Чернігівської області*: «Фестиваль подарував мені незабутні хвилини спілкування, дав можливість поділитися власним досвідом. Перебування на заходах такого типу окрилює, додає бажання працювати, творити. На фестивалі вразила атмосфера тепла, родинності, радості, взаємодопомоги. Упродовж двох днів відчувала приємні враження і гордість, що дихаю ОЗОНОМ. Ці почуття не полишають і досі. Про фестиваль можна говорити безкінечно, але краще взяти участь у його роботі! Бажаю всім озонівцям творчої наснаги, віри у власні сили, надії і любові! До зустрічі на V Всеукраїнському фестивалі «Мій особистісно зорієнтований урок!»».

З позицій екзистенційності осмислює Фестиваль *учитель із м. Запоріжжя Людмила Йосипівна Чеховська*: «Головним у часи глибокої кризи нашого суспільства педагоги-новатори обирають пошук істини. А це означає виклик, несприйняття меркантильності, яка перебуває у жорсткому протистоянні з моральністю як найвищою цінністю педагогічної громади і суспільства в цілому. Можна говорити про своєрідну межову ситуацію, означену глибиною проблемою роздвоєності, подвійних стандартів, когнітивного дисонансу українського вчителя. На перший погляд може здатися, що гроші (цей дивовижний символ свободи і рабства одночасно), конформізм, рабська психологія, постійний страх учителя, який працює у дивовижно закритій і досить непрозорій бюрократичній системі сучасної школи, його зламали, адже маємо вдосталь переконливих аргументів. Однак наполеглива робота у фестивальных майстер-класах, на відкритих уроках, активна участь у дискусійних круглих столах, наполегливе прагнення шукати, експериментувати свідчать про стоїчне бажання педагогів-новаторів вирвати людину з конвеєрності, донести суспільству думку, що цивілізація виживе тільки за умови, коли в суспільстві буде культ Людини, Особистості, а не натовпу».

Для створення загальної «картини» вражень наведемо відповіді з «рефлексивної долоньки» (*на аркуші паперу учасники робили відбиток долоні, на кожному пальцеві якої записувалася відповідь на певне питання*).

Великий – (*Що найбільше сподобалося?*):

організація; співпраця, щирість, відвертість, гостинність;

психологічні тренінги Д.П. Житньої, Г.М. Немець;

майстер-клас Л.А. Уткіної;

уроки Н.П. Білокінь, І.О. Назаренко, Т.Д. Букші, І.І. Сурмієвич, Г.О. Марценко;

живе спілкування, живі уроки, живі поради;

обмін думками, досвідом; учні.

Вказівний – (*Знання, переконання, у яких допоміг ствердитися Фестиваль*): «Тепер я точно знаю, що...

...ОЗОН не декларативне гасло, а практична методика; ...це освіта майбутнього; є надія на реформування освіти;

...особистість – понад усе!; ...ОЗОНОМ дихати чудово; ОЗОН – це жива вода для учня й учителя; ...донести ОЗОН до школи, вчителя, учня – реально;

...треба впроваджувати ОЗОН, і я буду це робити;

...перебуваю на вірному шляху і з нього не зійду;

... треба ґрунтовніше вивчати теорію, вносити зміни у свою роботу; ...зумію побудувати особистісно зорієнтований урок;

...я не гірша за інших; ...треба не боятися, бути собою, працювати по-новому; ...є однодумці;

...такий фестиваль потрібен.

Середній – (*Що не сподобалося?*):

...немає негативу; ...все сподобалося!;

...окремі відкриті уроки першого дня, робота деяких проблемних лабораторій; ...відсутність декого із заявлених у програмі виступаючих; ...відсутність предметних лабораторій; ...рівень компетентності окремих виступаючих; ...мало часу розповсюджувалася методична література;

...велика кількість учителів на відкритих уроках; ...не змогла побувати на всіх уроках, майстрах-класах, лабораторіях; ...мало тренінгів; ...хотілося б побачити більше відкритих уроків, у т.ч. з інших предметів;

...короткий фестиваль... 3 дні краще!

Безіменний – (*Атмосфера на Фестивалі*):

... доброзичлива, творча, дружня, позитивна, тепла, щира, затишна, комфортна, приязна, товариська; надихаюча, емоційна;

...оптимістична, толерантна, партнерська, відкрита, невимушена;

...чудова, захоплива, можна не боятися своїх помилок;

...атмосфера творчої праці однодумців;

...концентрований ОЗОН – це реанімаційна маска.

Мізинець – (*Чогось не вистачило, ну зовсім-зовсім трохи, і все ж...*):

...часу;

...тренінгів;

... спілкування з науковцями;

...більш докладної інформації про вчителів, які дають відкриті уроки (щоб легше визначитися, куди йти);

...друзів (не всі змогли приїхати);

... практичних занять, уроків, майстер-класів, тренінгів.

Прагнучи спрямувати думки і прагнення учасників цього своєрідного анкетування в практичне русло, організатори Фестивалю до названих традиційних додали ще одне запитання, відповідь на яке записувалася на самій долоньці (модифікація автора статті. – А.Ф.): «Що ви робитимете із набутками?»

Ось як відповіли на нього опитані:
реалізуватиму методику особистісно зорієнтованого навчання на практиці;
втілюватиму в життя, застосовуватиму на власних уроках;
поділюся враженнями у колективі і запропоную впровадити систему ОЗОН;
буду шукати однодумців та продовжувати впроваджувати ОЗОН;
поширюватиму інформацію про фестиваль;
популяризуватиму ідеї ОЗОН серед читачів;
створю творчу групу ОЗОН у школі!;
приїду до Херсона – і вчителі – тримайтеся!;
чекаю на фестиваль, але не тільки у Новоград-Волинському (хочеться побачити школи інших міст України);

подумаю, поділюсь, застосую;
впроваджуватиму ідеї фестивалю в навчально-виховний процес;
буду творчо працювати, «горіти», а не згорати.
...Таким він був, цей Фестиваль – місце зустрічі теоретиків і практиків для осмислення шляхів розвитку української школи, підвищення професійної майстерності, майданчик для демонстрації знань і умінь, обміну досвідом педагогів з різних куточків країни.

Усі присутні отримали сертифікати учасників; модератори та керівники проблемних лабораторій, автори майстер-класів і психологічних тренінгів – подяки від управління освіти і науки Новоград-Волинської міської ради. Подяками Міністерства освіти і науки України за високий рівень підготовки та проведення фестивалю було відзначено старшого наукового співробітника Інституту педагогіки НАПН України А.М. Фасолю, начальника управління освіти і науки О.В. Ільяхову, завідувача інформаційно-методичного центру П.К. Ліневича, колектив методистів ІМЦ, директора Новоград-Волинського колегіуму К.Д. Седлецьку.

Знаковою подією стало нагородження пам'ятними сувенірами «За вірність фестивалю ідеям» незмінного співголови оргкомітету фестивалю – доктора педагогічних наук, професора Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського О.М. Куцевол, членів оргкомітету – заступника головного редактора Видавничого дому «Освіта» І.В. Красуцької, методиста кабінету суспільно-гуманітарних предметів Рівненського ОІППО М.А. Піддубного, завідувача інформаційно-методичного центру управління освіти і науки П.К. Ліневича.

Своєрідним підсумком дводенного заходу стало прийняття резолюції.

...У рефлексивному «Смайлику на згадку» учасники побажали самі собі, організаторам і всім учителям України:

натхнення, творчих злетів, однодумців;
успіхів, позитиву; вдячних учнів та батьків;
здоров'я; усього найкращого;
проводити фестиваль щорічно у більш широкому форматі;
досягнення вершини у майстерності;
життє-дайності, життє-радісності, любові, віри;
успіхів, миру! любові, творчості, ідей;
продовжувати розпочату справу і залучати інших.
Організатори і автор статті приєднуються:
«Фестивалю жити і надихати!»

У Всеукраїнській фестивалю педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок» відбудеться 8–9 жовтня 2015 року в м. Рівному.

До зустрічі!

РЕЗОЛЮЦІЯ

IV Всеукраїнського фестивалю педагогічних ідей
«Мій особистісно зорієнтований урок»

Ми, учасники IV Всеукраїнського фестивалю педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок», обговоривши актуальні проблеми психологічної і фахової готовності вчителя до роботи в системі особистісно зорієнтованого й компетентнісного навчання, заявляємо таке:

Вважаємо, що забезпечити виконання суспільного замовлення – сформувати конкурентоспроможну особистість – можна лише на основі особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів до організації навчання.

Підтримуємо зусилля Міністерства освіти і науки України, Інституту педагогіки НАПН України з реалізації цих завдань.

Прийняття «Закону про вищу освіту», розробка нової редакції «Закону про освіту», оновлення змісту стандартів і навчальних програм, прагнення зробити прозорим конкурс шкільних підручників, утвердження вагомості результатів зовнішнього незалежного оцінювання та шкільної державної атестації вселяють надію в розбудову української школи на засадах гуманізму й демократії.

Водночас висловлюємо занепокоєння, що проголошені ідеї все ще багато в чому залишаються декларативними.

Існуюча шкільна система навчання є предметно- й знаннеорієнтованою, навчальні програми переважаними, система оцінювання спрямована на фіксацію рівня предметних знань і вмінь, роль загальнонавчальних умінь як засобу формування суб'єктності школяра недооцінюється, учень і досі залишається об'єктом педагогічного впливу, а не суб'єктом навчальної діяльності.

Усвідомлюємо, що без зміни методологічних підходів до формування змісту освіти, організації навчально-виховного процесу, переосмислення ролі й функцій учителя, практичного психолога досягнути бажаних змін неможливо.

Перегляду потребує й система оцінювання, яка повинна враховувати рівень оволодіння як предметними, так і загальнонавчальними знаннями й умінями, а також зміни в особистісному розвитку учня.

Підкреслюємо, що одним із пріоритетних напрямів реформування розбудови національної української школи має стати посилення ролі літературної освіти.

Основні зусилля в цій галузі необхідно спрямовувати на розв'язання таких ключових проблем:

перевантаженість програм. Кількість виучуваних творів має бути суттєво зменшена, особливо в 5–7 класах, коли, власне, формується учень-читач. Оптимальним вважаємо вивчення на уроці одного поетичного твору чи невеликого прозового уривка;

відсутність методики навчання словесним дисциплінам в умовах співіснування книжки як джерела знань і засобів мас-медіа. Ця ситуація потребує оновлення методичних підходів до організації навчання, зокрема формування кваліфікованого учня-читача;

внутрішня опозиція вчителя щодо зміни своєї традиційної ролі в навчальному процесі на організатора співпраці, співтворчості, фасилітатора, який навчить читацьким стратегіям, розкриє художньо-естетичні глибини літературного твору, допоможе учням осмислити себе, світ і себе-у-світі. У цій новій ролі учитель трансформує мету навчання предмета на засіб розвитку юного читача;

недостатня практична підготовка вчителів у педагогічному ВНЗ і в закладах післядипломної педагогічної освіти до адаптації та реалізації особистісно зорієнтованої моделі навчання в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Заявляємо про готовність поділитися досвідом освоєння системи особистісно зорієнтованого і компетентнісного навчання. Однією з форм обміну досвідом, гуртування всіх небайдужих до долі освіти є фестиваль педагогічних ідей «Мій особистісно зорієнтований урок». Ми звертаємося з пропозицією ввести проведення фестивалю до плану роботи Міністерства освіти і науки України.

Закликаємо всіх небайдужих до єднання. Переконані, що спільними зусиллями відповімо на виклики часу, забезпечимо реалізацію актуальних проблем літературної освіти, формування учня-читача.

Дихаймо ОЗОНОМ!

9–10 жовтня 2014 р., м. Новоград-Волинський

Світ жіночої душі в ліриці Ірини Жиленко

Людмила Левандовська,
вчитель-методист ЗОШ I–III ст. №5
м. Житомир

Урок 1

Тема: І. Жиленко. Стисла розповідь про поетесу. Основні збірки. Сповідальність, світ жіночої душі. «Шістдесятництво» крізь призму сьогодення і вічних понять честі, чесності, любові

Мета: ознайомити учнів з життям і творчістю І. Жиленко, розкрити поняття сповідальності, камерності, філософічності інтимної лірики поетеси; допомогти старшокласникам збагнути цікавий і неповторний світ жіночої душі; з'ясувати роль «шістдесятництва» крізь призму сьогодення і вічних понять честі, чесності, любові; розвивати усне мовлення, уміння працювати з додатковою інформацією; удосконалювати навички виразного й усвідомленого читання поезії; вміння аналізувати її зміст, визначати і розкривати роль художніх засобів висловлювати власні роздуми про вічні поняття честі, чесності, любові, щастя і шляхи до нього, про цінності, які потрібно берегти в сучасному житті; виховувати вміння бачити красу навколо, цінувати світло доброти.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Випереджувальне завдання: опрацювати життєпис І. Жиленко; підготувати повідомлення «Світ жіночої душі», «Шістдесятництво» крізь призму сьогодення».

Обладнання: портрет І. Жиленко, бібліотечка її творів.

Епіграф: *Та, що молиться Богу віршами.*

М. Жулинський

Перебіг уроку

I. Організаційно-мотиваційний етап

Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

З якою метою письменники у своїх творах використовують реальне та уявне?

Чому боротьба добра і зла є вічною проблемою?

Назвіть твори І. Жиленко, вивчені у 6 класі. Які проблеми в них порушено? («Підкова», «Гном у буфеті», «Жар-птиця».)

Повідомлення теми й очікуваних результатів

II. Операційно-пізнавальний етап

Слово вчителя. Яка вона, Ірина Жиленко? (Учні розглядають фотопортрети поетеси.)

Невисока на зріст, з очима веселими й печальними водночас, здивована дівчинка і зріла мудра жінка в одній іпостасі, зі школярською стрижкою, в якій – навіщо? звідки? чому? – проблискує сивина... А це – зневірена й довірлива, безтурботна і саркастична, наївна і прозорлива, проста і парадоксальна, й оптимістична, як сама Поезія – такою знають її люди. Знають як інфанту української поезії.

Рольова гра «Інтерв'ю з письменником»

Розкажіть, будьте ласкаві, про Ваше походження.

Народилась у Києві 28 квітня 1941 р. Дитинство пройшло на Черкащині. Проте після війни повернулася до Києва.

Де Ви здобували освіту, які вподобання мали в юності?

Спочатку навчалася в середній школі, потім на вечірньому відділенні факультету філології Київського університету імені Т.Г. Шевченка. Роки становлення у столичному мистецькому середовищі важко назвати легкими. Працювала вихователькою у дитячому садку, згодом – у редакціях газет та журналів.

Назвіть, будь ласка, Ваші перші книжки, на якого читача вони були розраховані?

Це були збірки для дітей: «Автопортрет у червоному», «Вікно у саду», «Останній вуличний шарманщик» та інші. Писати для дітей – велика честь, бо дитина – це чудо, а дитинство – святкова казка.

На Вашу думку, чим цікаві Ваші поезії?

У них багато кольорів, я люблю рослини, особливо квіти, і щедро описую їх у своїх віршах. На честь фіалок (моїх улюблених квітів) навіть створила літературний жанр – «фіалки-вірші».

Яким чином Ви у своїй творчості змогли перетворити сірі будні життя на чудо?

Я використовую у своїй творчості два улюблені жанри – психологічний портрет і акварельний малюнок, лише так можна створити щось цікаве, вартісне.

Що для Вас є «художній світ»?

Художній світ має вселяти надію, має рятувати, вчити вірити в добро, в казку.

Поетична хвилинка «Мій дім був жінкою, як і моя душа»

Виразне читання віршів І. Жиленко.
*Прокинутися з повним домом щастя!
Відкрити вікно в туманний березняк.
А мокрий вітер б'ється круг зап'ястя,
як спіймане промерзле пташеня.*

*Це вже весна. І протяги хмільні
похмурого заплаканого талу
зашарпали халатик на мені
і в рукава насипали фіалок.*

*А восени хай світяться дощі,
Воркує грубка, і вуркоче кіт.
О затишок! О хустка на плечі!
О днів прожитих невеселий слід.*

*Але якоїсь ночі – не засну,
І прийде сніг з очима золотими,
І от тоді я знову осягну
Мистецтво повертання у дитину...*

Дослідження -аналіз поезії

У чому виражається сповідальність та філософічність лірики І. Жиленко?

Який він, світ жіночої душі?

Які художні засоби і прийоми використано в поезії?

Що відчуває читач, переживаючи щастя кожної миті ліричного героя?

Повідомлення учнів та складання опорного конспекту

Світ жіночої душі І. Жиленко (додаток 1).

«Шістдесятництво» крізь призму сьогодення і вічних понять честі, чесності, любові (додаток 2).

Слово вчителя. Висловлювання відомих літературознавців про самотність творчості І. Жиленко (додаток 3).

III. Рефлексивно-оцінювальний етап

Доведіть думку М. Жулинського «Та, що молиться Богу віршами».

Домашнє завдання

Загальне: виразне читання поезій «І світла алея...», «Зимовий мотив з візитом пічника», «За золотими вікнами зірок».

Диференційоване: підготувати асоціативні малюнки до поезій.

* * *

Додаток 1

Визначаючи фемінну літературу як таку, що створена жінками, варто підкреслити її особливість: поетеса у творчості реалізує власний світ, висвітлює жіноче уявлення, котре відрізняється від чоловічого світосприйняття, однак не протистоїть йому, воно інше, з відмінним стрижнем.

Жіночий текст передає специфічно жіноче сприйняття світу. Його особливості – специфічний ліризм, емоційність, сповідальність тону. Більшість творів мають автобіографічне начало, що свідчить про бажання авторів сказати слово про себе, виразити своє «я» та зробити його предметом психологічного та літературного дослідження. Ірина Жиленко показує життя жінки «зсередини».

Всі критики відзначали інакшість поетичного світовідтворення Ірини Жиленко, що підтверджує в передмові до збірки «Євангеліє від ластівки» М.Г. Жулинський: «поетичний світ Ірини Жиленко твориться за принципом інакшості, іншості, несхожості зі світом реальним, але уявний світ спровокований дійсністю, яку поетеса змінює завдяки образному виповіданню себе, точніше, завдяки вивільненню себе уявою, мрією, фантазією з реального буття-існування і «поселенню» в художнє буття».

Ірина Володимирівна Жиленко – поетеса, яка в своїй творчості виступає як жінка і як мисткиня. Жіноче спрямування її поезії провідне. Фемінний аналіз віршів спрямований на вивчення особливостей її бачення, власне «жіночого погляду», в творчості простежується бажання пошуку, дослідження і пізнання жіночої суб'єктивності.

Для жінки-поетеси творчість – це спосіб зрозуміти себе. Ознакою фемінності поезії І. Жиленко є репрезентація жіночого світовідчуття, коли особистісне, індивідуальне домінує над колективним, уніфікованим, сірим.

М. Коцюбинська в одній з статей написала про І. Жиленко: «У поетеси свій чітко окреслений стабільний мікрокосм. Його осердя – рідний дім, своя кімната – як фортеця, без якої не вижити в цьому розбурханому недоброму світі».

У творчості поетеси помітними є три типи жінок:

жінка-мати;

жінка-поетеса;

жінка-естетка і жінка-гедоністка.

Лірична героїня мисткині особливим чином орієнтована щодо свого внутрішнього світу, вона створює

навколо себе свій мікросвіт. Ідеали комфортного буття жіночої суб'єктивності ліричної героїні: єдність з природою, оптимізм, панівне почуття любові у найрізноманітніших проявах, а звідси і прагнення опіки над кимось, можливість писати вірші; влаштований побут, який залежить головним чином від внутрішнього стану душі, сусідство з казкою, чудом життя, відчуття непроминучого дитинства.

Додаток 2

Політика М.С. Хрущова спричинила процеси, які умовно можна назвати «відлигою». Саме в цей час заявляє про себе когорта творчих людей з анти тоталітарним мисленням. Крім культурного життя, вони вирішували чимало політичних проблем. Їхня творчість, громадська діяльність послужили детонатором пробудження національної самосвідомості народу, виступів його найкращих представників, інтелігенції насамперед, розквіту, хоч і нетривалого, українського мистецтва.

Д. Павличка та В. Симоненка, Л. Костенко та І. Драча, Є. Гуцала та М. Вінграновського по праву можна назвати новаторами, адже вони будили національну свідомість народу, впроваджували свіжі теми й мотиви, оцінювали найскладніші вияви життя, рішуче ламали офіційні, казенні шаблони соціалістичного реалізму, докладали зусиль, щоб вивести українську літературу і культуру в цілому на світовий рівень.

Шістдесятники докорінно оновили арсенал поезії, виробили нові підходи до творення образів, які будувалися на широкій асоціативності, сміливому введенні в мистецьку практику понять і категорій, пов'язаних із досягненням науково-технічного прогресу.

Серед світоглядних засад шістдесятників слід виділити моралізм (культ моральності), космізм (людина як частина Всесвіту), активний патріотизм (любов до Батьківщини, рідного народу).

Письменниця Ірина Жиленко належала до генерації «шістдесятників», тому й підтримувала позицію когорти творчих людей, використовуючи у своїй творчості світоглядні засади.

Додаток 3

Як зазначає О. Никанорова, «...у творчості поетеси можна виділити дві основні емоційно-змістовні, й відповідно, стильові лінії. Перша – реалістична, лірико-інтимна, або ліро-епічна. Так, конкретними історико-біографічними реаліями сповнені три цікаві ліро-епічні поеми, присвячені митцям: «Цар-Колос» – про Катерину Білокур, поема «Збережи сонце для світанку» – про Анрі Матісса та «Облога» – про Мікеланджело. Друга – казково-фантастична, гротескова, для якої характерна вигадана гра уяви, буйність фантазії, аполлогія чудесного й чарівного – на противагу сіро-буденному. Обидві ці лінії тільки на перший погляд здаються поєднаними. Насправді ж вони пов'язані з І. Жиленко однією спільною ідеєю – добра і щастя як основи й мети людського існування».

«Перу талановитої української поетеси другої половини ХХ століття Ірини (Іраїди) Володимирівни Жиленко належить близько двадцяти книг.

Як зазначено у критичних розвідках про поетесу, вона володіє абсолютним слухом і відчуттям дивовижної самотності й величності в тій-таки самотності. Вона не в епіцентрі, але її поезія промовляє крізь час. Вона все життя була ніби за кадром, опікувалася домом, дбала про чоловіка (письменника Володимира Дрозда), хотіла бути маленьким гномом, музичним цвіркуном, вікном у сад... Поетичні одкровення

І. Жиленко гранично чесні – в них немає пафосу, солодкавості, штучності, неприродної пози. Є поезія і музика барв. Є «Євангеліє від ластівки». Така ластівка – Ірина Жиленко, самобутня, іронічна, жива, дотепна, надзвичайно точна в кожній фразі й в кожному образі. Загалом із нею асоціюється образ метелика, чарівного гнома, який допомагає потрапити в казку.

(Єременко Олена Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент Київського університету ім. Бориса Грінченка)

Основні поетичні збірки І. Жиленко: «Соло на сольфі», «Автопортрет у червоному», «Вікно в сад», «Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна», «Дім під каштаном», «Ярмарок чудес», «Збулося літо. Вибране», «Останній вуличний шарманщик», «Дівчина на кулі», «Чайна церемонія», «Вечірка в старій винарні», «Пори року», «Євангеліє від ластівки».

Урок 2

Тема: Ірина Жиленко. «І світла алея», «Зимовий мотив з візитом пічника», «За золотими вікнами зірок». Аналіз віршів

Мета: ознайомити учнів з творами І. Жиленко, визначаючи їх символічну й філософічну спрямованість, психологізм й асоціативне одкровення; формувати вміння й навички аналізу поетичних творів та їх виразного читання; розвивати бачення музики слів і барв; виховувати зацікавленість творчістю поетеси, любов до поезії, рідного слова, до життя.

Тип уроку: засвоєння нових знань. Урок духовності.

Випереджувальне завдання: ознайомитись із поезіями І. Жиленко;

підготувати асоціативні малюнки, що характеризують уявні художні образи у творах.

Обладнання: портрет І. Жиленко, учнівські малюнки.

Перебіг уроку

I. Організаційно-мотиваційний етап уроку

Актуалізація опорних знань

Літературний диктант

Назвати основні твори І. Жиленко.

Які дві основні змістовні лінії можна виділити у творчості поетеси?

Якою спільною ідеєю вони пов'язані?

Повідомлення теми й очікуваних результатів

II. Операційно-пізнавальний етап

Вчитель. Щасливий той, хто мав змогу знайти щастя. Але щасливіший той, хто вмів ним користуватися.

Тікаючи від абсурдності радянського життя, від сірості буднів маленьких нецікавих людей, І. Жиленко перетворює своє життя на чудо, а сама стає деревом, вікном у чарівний сад поезії.

«Наш вернісаж»

(Учні представляють власні асоціативні ілюстрації з коментарями до поезій «І світла алея», «Зимовий мотив з візитом пічника», «За золотими вікнами зірок».)

Складання ланцюжка асоціативних образів творів І. Жиленко

Я (душа) – земля і небеса – рідний дім – тепло –

світло – любов – щастя – світосприйняття – творчість – духовність – я (душа).

План аналізу поезій

Символізм, філософічність, психологізм поезій.

Ліричний герой. Хто він і який?

Який образ є внутрішнім стержнем твору?

Розкрийте зміст і значення символів.

Які художні засоби сприяють наснаженню твору?

Провідна думка поезії.

Яке почуття домінує у творі?

Робота з текстами. Виразне читання поезій «І світла алея», «Зимовий мотив з візитом пічника», «За золотими вікнами зірок».

Бесіда за прочитаним. «І світла алея».

Які зорові, слухові, чуттєві образи використовує письменниця в поезії «І світла алея»?

Яким духовним багатством володіє ліричний герой твору?

Що є причалом усього його життя?

Про яку мрію говорить поетеса?

З чим асоціюється образ світлої алеї?

«Зимовий мотив з візитом пічника».

Чи може «душа» перерости «земне» без тепла?

Доведіть свою думку.

Як поєднується земне й духовне у творі? Наведіть приклади.

Поясніть філософію жіночої душі за допомогою поетичних рядків:

То був салют земному дому

.....

душі, яка за ніч спочине.

.....

і знов дитячими очима

різдвяно осіяє світ.

Як поєднуються образи символічного різдвяного свята з візитом пічника?

Яку музику душі і слова відчуває читач у даній поезії?

«За золотими вікнами зірок».

Чому поетеса згадує про шістдесятників Аллу Горську, Василя Овсієнка, Василя Стуса, Івана Дрозда?

Що бачить письменниця «за золотими вікнами зірок»?

Чому для І. Жиленко «в зеленому Києві нема весен» і є лише осінь?

Як поетеса виконує прохання Світличного?

Яким настроєм пройнято поетичне одкровення?

III. Рефлексивно-оцінювальний етап

«Мікрофон». Висловити думки про життєві зерна, закладені в рядках поезії І. Жиленко:

Вдивляйся в днів своїх обличчя.

Вслухайся в їх серцебиття.

Щоб пам'ятати цілу вічність,

як пахне яблуко життя.

Домашнє завдання:

Розкрити зміст думки Дм. Дроздовського: «Ірина Жиленко малювала світлом, і в тому світлі були всі кольори веселки».

Духовний світ ранньої лірики Павла Тичини

Тетяна Чумак,

кандидат педагогічних наук,

учитель-методист

Чернігівська обл.

Мета: ввести учнів у чарівний світ ранньої лірики Павла Тичини; ознайомити з маловідомими фактами життя і творчості поета; розвивати пізнавальний інтерес, логічне мислення, розуміння поетичних текстів; удосконалювати навички виразного читання та аналізу ліричних творів; виховувати шляхетність почуттів, здатність співпереживати, відчувати чужий біль та любов до поетичного слова.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: захист проєктів.

Обладнання: портрет письменника, збірки його поезій, ілюстрації, аудіозаписи творів Ф. Шопена, Л.-В. Бетховена, Е. Гріга, репродукції картин М. Чюрльоніса, картини М. Жука «Біле та чорне», вислови: Яка на світі тиша без Тичини!... (Іван Драч).

Це – справжній гімн життю, пісня радості й суму. Вишукані й філігранні, ніжні й тонкі, барвисті й мелодійні її поезії зачарували весь світ (*Анатолій Погрібний про збірку «Сонячні кларнети»*).

...Незавершеність будови свого власного духовного храму... зробила його таким незахищеним перед безжальним тоталітарним ладом (*Павлина Дунай*).

План та хід уроку

Вступне слово вчителя. Поети мають дивовижну здатність підкорювати час. Але він утримував цілий Всесвіт у своїх руках. Деформував узвичаєне сприйняття світу, шокував своєю силою звучання. Найпершим, хто розгледів його талант, був Михайло Коцюбинський, який на одному з літературних вечорів у Чернігові мовив: «Серед нас справжній поет!»

Таких людей в історії нашої цивілізації одиниці. Та він і не був людиною в звичайному розумінні цього слова. Але ні, навіть і Надлюдиною його назвати важко. Він наблизився до найвищого злету духовного начала, став там, де, за словами дослідника його творчості Д. Дроздовського, заборонено ставати живим. Він – Одисей ХХ століття, який наважився спуститися в пекло. Він Орфей... Його поезію можна порівняти з поетичними обертонами Рільке, Малларме, Гельдерліна... Але ніхто не дорівнюватиме його голосу. Всі різні, але він – ніжний титан, який не ви-ступив проти світу, але збунтував проти себе.

Отже, темою нашого уроку є духовний світ ранньої лірики Павла Тичини.

Урок ми побудуємо у формі захисту проєктів.

Свої проєкти захищатимуть групи біографів, читців, критиків та мистецтвознавців.

Групи у нас не постійні, вони змінюватимуться (метод "Мозаїка"): читцям допомагатимуть представники інших груп, тому що поезій для розгляду ми дібрали багато; на питання однієї з груп мають право відповідати представники інших за бажанням.

У кінці уроку спробуйте відповісти на головне питання:

– **Що вам дав цей урок для розуміння головного проєкту – власного життя?**

Отже, слово мають біографи.

Звучить фрагмент композиції Д. Шостаковича.

1. Проєкт біографів:

Джерела таланту. Роль епохи та оточення в формуванні світоглядних засад митця.

«Батьківщина моя, – згадував пізніше П. Тичина, – село Піски Новобасанського району (тепер Бобровицького) Чернігівської області. Батько мій з духовних. Він до 1906 року (рік смерті його) був сільським дяком та одночасно вчителем школи Грамоти. Родина наша була велика (одних лише дітей 9 душ), і батько не міг нас усіх прогодувати, а тим паче дати нам освіту. І через те кожен з нас, ще в пору зеленого-зеленого дитинства, йшов «на свій хліб». Я вступив до Троїцького хору м. Чернігова, співав у хорі, мешкав у гуртожитку, а навчатися ходив за 4 кілометри...» (вперше опубліковано ці записи лише 1974 р., по смерті поета). Також після смерті було надруковано генеалогічне древо П. Тичини, яке свідчило, що він належав до козацького роду, витоки якого сягали полковника Тичини – соратника Богдана Хмельницького.

Григорій Тичина, батько поета, був наділений абсолютним музичним слухом. Залишилися легендарні перекази, що він на відстані п'яти кілометрів від залізниці вловлював звуки поїзда. Маленький Павлик почав розвивати свій винятково тонкий слух із раннього дитинства. Батько був регентом церковного хору, навчав хороваму співу дітей у дяківській школі, та й уся його сім'я була хором, яким заслуговувалося все село. Виняткова музична обдарованість Павла Тичини обумовлювала його тонке відчуття слова. Також він володів тонким відчуттям кольору. Саме тому в його поезіях дивовижно поєдналися звук і колір, музика й живопис.

Духовна чутливість Тичини визначила і його душевну м'якість, співчутливість і делікатність у поведженні з людьми. Окрім того, був він наділений дивовижною пам'яттю та прагненням до знань. Усі, хто спілкувався з Тичиною, відзначали: його ерудиція була вражаючою.

Своїм безпосереднім духовним учителем поет вважав М. Коцюбинського і відвідував його «суботи» в Чернігові, які збирали чимало яскравих постатей української культури. Серед них поет-сатирик Володимир Самійленко, поет Микола Вороний, видатний письменник, педагог та громадський діяч Борис Грінченко, його дружина письменниця Марія Загірна, художник і поет Михайло Жук.

Відвідання таких зібрань були для юного Тичини справжнім університетом, де він знайомився з найновішими поглядами на мистецтво слова. Саме тоді відбувалося активне оновлення зображувально-виражальних засобів, бо європейське мистецтво ще в кінці ХІХ ст. ввійшло в епоху **модернізму**. З'явилося багато літературно-мистецьких напрямів (символізм, імпресіонізм, експресіонізм...), які прагнули по-новому відобразити життя. Зрозуміло, що спілкування з такими творчими особистостями допомагало молодому Тичині у власних пошуках. Але цим вплив знаменитих «субот» на формування поета не обмежувався. М. Коцюбинський, В. Винниченко, М. Жук, М. Вороний та інші митці вводили П. Тичину у світ найсучаснішої високої літератури. І водночас із цим він відкривав для себе український світ. Адже відомо, що художньо обдарована людина може реалізувати себе лише за умови закоріненості у власну національну культуру.

Словникова робота. Модернізм (від франц. новітній, сучасний) – філософсько-естетична й художня система, що склалася на межі XIX–XX ст. і об'єднала новітні напрями й течії, яким притаманна більша увага до внутрішнього світу людини і більша творча свобода у його розкритті. Модерністи проголошували переважну увагу до індивідуальних, а не суспільних цінностей, зосередження на складності й неоднозначності сучасної дійсності.

2. Проект читців:

Чим зумовлений образний світ лірики Павла Тичини? Як донести до слухачів сонячно-музичний характер його поезій?

Звучить уривок з «Місячної сонати» Бетховена.

Читці виразно декламують напам'ять поезії «Я сказав тобі лиш слово», «Арфами, арфами...», «Світає», «Ой, не крийся, природо...», «Подивилась ясно...», «Десь надходила весна...», «Гаптує дівчина...», «О панно Інно...».

Мозковий штурм:

– Які звукові й живописні образи постають із прочитаних поезій?

– Яка музика вчувається вам? Які кольори бачаться?

– Який образний вислів ви вважаєте найяскравішим?

– Яке порівняння вразило вас своєю несподіваністю?

– Передайте настрої, створений найцікавішим (на вашу думку) поетичним образом.

– У якій поетичній ситуації вам би хотілося бути співавтором поета: домалювати поетичну картину, продовжити рядок, фразу? Що для цього потрібно?

Найголовнішою ознакою світлої поезії «Сонячних кларнетів» є тонке спостереження навколишнього світу, замилювання його гармонією. А ще – несподіваність першовідкриття. Побачити все довкола ніби вперше – на це здатний не кожен. Так дитина відкриває світ. Душа поета – теж дитинна, сповнена любов'ю й захопленням.

«Сонячні кларнети» засвідчили психологічний стан людини, повної сподіваної радості, більше чуті, аніж осмисленої, радості перед звершенням. Це стан розкошування людської особистості... в час... перетворення», – писав згодом про цю прекрасну збірку Василь Стус. Коли навкруги – чудесний світ, а ти щасливий, то хіба замислюєшся над тим, чому тобі радісно? Отак і поет – не прагне логічно пояснити, розкрити таємницю щастя своїм читачам. Він сам творить гармонію і кличе у свій світ: радійте, будьте молоді й щасливі!

Ось що про «Сонячні кларнети» пише дослідник Сергій Єфремов: «Закучерявилися хмари. Лягла в глибіню блакить...», «Примружались гаї, замислились оселі...», «День біжить, дзвенить, сміється, перегукується...», «Тінь там тоне, тінь там десь...», «Акордяться планети...». А серед усього того стоїть цей дивний мрійник з очима дитини і розумом філософа, з вразливою, спраглою краси душею художника й потужною мовою справжнього майстра слова, – стоїть і молиться, творить службу своєму Богові світової ритміки. І тому така жива, правдива і разом такою побожною овіяна виступає природа в Тичининих творах.

Музика космосу, музика зірок, музика небесних сфер – ці поняття тепер назавжди пов'язуються із «Сонячними кларнетами» Павла Тичини. Такі життє-ствердні, оптимістичні настрої панували серед багатьох тодішніх молодих письменників. Для найменування такої «сонячнокларнетної» літератури Микола Хвильовий винайшов термін **вітаїзм** (від лат. *життя*).

3. Проект критиків:

Які настрої переважають у збірці «Сонячні кларнети» – сонячні й радісні чи тривожні й криваві? Що зумовило поєднання таких контрастних світів?

Не лише космос, природа, а й суспільні процеси гармонійно відлунюють у «Сонячних кларнетах», про що передусім свідчить поема «Золотий гомін», перейнята пафосом звеличення українських визвольних змагань початку XX ст., але вже в цій поемі з'являється прикметний образ лиховісного крука, з'являється тема дисгармонії. Ця тема виразно звучить у поемі «Скорбна мати», у ряді віршів, зокрема в такій вражаючій мініатюрі, як «Одчиняйте двері...».

Читець.

Одчиняйте двері –

Наречена йде!

Одчиняйте двері –

Голуба блакить!

Очі, серце і хорали

Стали,

Ждуть...

Одчинились двері –

Горобина ніч!

Одчинились двері –

Всі шляхи в крові!

Незриданими сльозами

ТЬМАМИ

Доц...

Мозковий штурм:

Про що цей вірш?

Чому він без заголовка?

Що означає словосполучення «голуба блакить»?

Яким настроєм сповнена перша строфа?

Кому належать слова *Наречена йде!*? Чому вони не взяті в лапки?

Що означає образ горобиної ночі?

Як змінюється символічне значення образу нареченої? (його диявольська суть).

Чому із семи рядків у кожній строфі римуються тільки два?

У яких рядках вірша йдеться про хаос?

Які значення реалізуються у слововживанні *ТЬМАМИ*?

Як друга строфа співвідноситься з першою?

Критик.

Омріяна у віках вища справедливість виявилася ілюзією: зло перемогло, і людство спіткала трагедія. Автор підносить гнівний голос проти кровопролиття: йому немає й не може бути виправдання. У вірші звучить пересторога – не треба тішитися марними надіями, піддаватися спокусам: ейфорія поступиться місцем скорботі, і немає нічого жакливішого за таку катастрофу.

І читач, приголомшений суворою дійсністю, у відчаї, у розпачі, спливаючи незриданими сльозами, шукає й не знаходить відповіді на питання: невже впродовж віків помилялися світочі людства, плекаючи надію на торжество справедливості й добра?

Так народилася скорботна нота «Сонячних кларнетів». Поет приймав революцію, що несла надії Україні, але його вразлива душа не витримувала її жаків. Біль, відчай звучать у інших віршах збірки.

Читці декламують поезії «По хліб ішла дитина», «Кукіль», «Чистила мати картоплю», «Скорбна мати».

Запитання вчителя.

«Скорбна мати» – чия це мати? Чому скорбота в її очах?

Чому поет стверджує: «людське серце до краю обідніло»?

Як ви розумієте вислів про те, що в Україні в кожній хаті можна побачити розп'яту тінь Христа?

Що означає для України звістка «Христос воскрес!»?

Що спричинило чорний песимізм рядків «Не будь ніколи раю у цім кривавім краю»?

Які думки й почуття вкладено в риторичне запитання:
І цій країні вмерти? –
Де Він родився вдруге, –
Яку любив до смерті?

Василь Стус писав: «Тичина вже спустився на землю, або знаходиться над самою землею. Майже в кожному образі він бачить щось драматичне». Мабуть, поет таким уявляє земне буття. Здається, нічого не залишилося від повітряних радостей, мрій, сон скінчився, перед очима реальність. Тичина переживає за те, що історія повернула життя так, що не співають, а в тузі «мовчать далекі села», що не видно «раю в цім кривавім краю».

У циклі «Скорбна мати» йдеться про Україну 1918 року, що нагадає поету скорботний і останній шлях Ісуса Христа на Голгофу.

Учитель. Слово мають мистецтвознавці.

– **Людина духовна – яка вона?**

– **Що входить до духовного світу людини?**

– **Як живопис і музика допомагали П.Тичині в творчості, яку роль мистецтво відіграло в його духовному становленні?**

(Звучить «Вальс № 7» Ф. Шопена.)

Читець *(на фоні музики).*

Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух, –
Лиш Сонячні кларнети.

У танці я, ритмічний рух,
В безсмертнім – всі планети.

Я був – не Я. Лиш мрія, сон.
Навколо – дзвонкі згуки,
І пітьми творчої хітон,
І благовісні руки.

Прокинувся я – і я вже Ти:
Над мною, підо мною
Горять світи, біжать світи
Музичною рікою.

І стежив я, і я веснів:
Акордились планети.
Навік я взнав, що Ти не гнів –
Лиш Сонячні Кларнети.

Мистецтвознавець. Павло Тичина витворив власну філософсько-поетичну систему з оригінальним світоглядом. Вона є своєрідним синтезом європейської філософії, східних традицій та глибоко національного колориту, виплеканого віковою думкою. У віршах Тичини поєдналися язичницький та християнський світи, що особливо яскраво представлено в перших його збірках.

Зверніть увагу на картину М. Жука. На ній П. Тичина – чорний янгол, що грає на музичному інструменті. Чи не помилився художник, запросивши такого ніжно-білого поета позувати для цього образу? Чи мав Тичина в своєму світогляді щось демонічне? Ми про це ніколи не думаємо, адже для нас це людина чиста й світла, людина музики й барв. Але ходіння над прірвою й репродукція космічних вібрацій – справа занадто небезпечна для людини, яка не має «договору» з Мефістофелем...

Ось що писав про нього Василь Барка: «Тичина – останній із поетів, який беріг образ неба, давньої пісні та землі... Вселенськість лірики Тичини символізує космічність думання. Це містерія спорідненості душі з праосновою природою... – серед апокаліптичних обставин святого замилування».

Твори митця – це джерела, в яких коріниться світогляд неподільного сприйняття світу. Синестезія світовідчуття.

Словникова робота. Синестезія (гр. – одночасне відчуття) – це виникнення у людини відчуттів у кількох органах чуття (наприклад, кольоровий слух). Синестетичне сприйняття світу – це не тільки бачення звуку в кольорі чи виникнення під його впливом образних уявлень. Це і здатність помічати подібність окремих явищ, предметів, взаємозв'язків між ними.

Ранній Тичина – людина-оркестр, який вибухнув першою збіркою. Сергій Єфремов писав ще на початку 1919 р.: «Цей молодий мрійник з оберненим углиб поглядом у першій своїй книзі виступає таким дозрілим, таким глибоко оригінальним, що не могло бути й сумніву, що ось перед нами нова в його історії сторінка записується, свіжа, захоплива й глибока... Поет, мабуть, світового масштабу, Тичина формою глибоко національний, бо зумів у своїй творчості використати все багате попередніх поколінь надбання».

П. Тичина вів внутрішній діалог з філософом Г. Сковородою. Триєдність Сковороди, його вчення про мікро-, макросвіт та Біблію в поета перетворилося на вчення про універсальність кожного звука, про здатність почути Всесвіт через одну ноту.

Нещодавно в Одесі в особистому архіві художника М. Жука – вчителя Тичини в Чернігівській семінарії – виявлено та здійснено першу публікацію невідомого досі циклу поезій Павла Тичини «Панахидні співи», 1915–1916 рр. Яке це невичерпне джерело юнацької щирості і справжньої духовності з її загальнолюдською основою. «Панахидні співи» – шедевр ранньої творчості поета.

Павло Григорович у своїй творчості неодноразово звертався до міфологічних, біблійних, історичних тем, що містять невичерпні пласти духовності, як-от у «Фузі», «Клеоні й Діодоті», «Прометей». Живу сучасність П.Тичина нерідко зв'язав з образами національного минулого і світової культури – Кожум'якою і Ярославною, Рафаелем і Фаустом, Шевченком і Пушкіним. Усе життя працював над великим епіко-драматичним полотном про Григорія Сковороду, яке так і залишилось незавершеним. Дуже прихильно ставився до молодих українських талантів, що згодом стали духовними виразниками епохи шістдесятництва, – В. Симоненка, М. Вінграновського, Л. Костенко, Б. Олійника.

Це він писав пронизливо-лаконічні рядки про майже повсюдні селянські трагедії в роки розбрату і розгулу насильства («Що тепер всім воля, врізали вам поля, в головах тополя, а голів – нема»); вибухав прокляттям усім, «хто звіром став», загірбиши гроші й владу над людьми, сповідався у посвяті Максиму Рильському:

...Тепер вже не знаю ні націй, ні рас,
Свободу людей своїм Богом зову...

І буду боротись, і буду іти
В новії нерабські незнані світи.
Які ще раби ми, які ще раби!

Разом з тим він застерігав, що в майбутньому «ультрараціональні» нащадки можуть і не зрозуміти Прометея, який постраждав колись за народ, і цинічно насміятися з нього (неопублікована за життя Тичини поема «Прометей»). Як і його міфологічний герой, він свідомо віддав на розтерзання існуючій системі своє серце і залишився незрозумілим і осміяним не лише сучасниками, але й нащадками.

Підсумок захисту проєктів.

Метод «Мікрофон». Кожен учень відповідає на головне питання:

– **Що вам дав цей урок для розуміння головного проєкту – власного життя?**

Завдання додому: вивчити напам'ять два вірші *(на вибір)*, уміти їх аналізувати. Прочитати поему «Золотий гомін». Записати свої враження від твору або написати твір-роздум «Духовність «Сонячних кларнетів» *(на вибір)*.

Становлення особистості в повісті Віктора Близнеця «Женя і Синько»

Лариса Сорокіна,

вчитель української мови та літератури

Смілянської ЗОШ I–III ступенів №10

Черкаська обл.

Мета: ознайомити учнів з ідейно-тематичними особливостями пригодницької повісті «Женя і Синько», вчити школярів характеризувати головних героїв; розвивати навички аналізу художнього твору, зв'язне мовлення, критичне мислення, творчу уяву; формувати потребу в систематичному читанні як засобі пізнання світу, самопізнання, загальнокультурному розвитку; виховувати почуття поваги, любові до української літератури, рідного краю, природи; вчити цінувати дружбу, порядність, доброту.

Обладнання: тексти повісті В. Близнеця «Женя і Синько», «Заповіді читача» на стенді або плакаті, ілюстрації до твору.

Домашнє завдання до уроку: колективне – прочитати повість «Женя і Синько», зробити записи у читацькому щоденнику за певними рубриками; заповнити «щоденник подвійних записів»; індивідуальне – намалювати ескізи гібридного міста-села, про яке мріє Женя Цибулько.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

Учитель. Діти, сьогодні у нас урок позакласного читання. Отже традиційно розпочинаємо ми його з повторення «Заповідей читача».

Учні по черзі читають «Заповіді читача», записані на стенді.

Заповіді читача

Бути читачем – це означає не лише читати, а й перечитувати. Розповідати про прочитане іншим.

Бути читачем – це означає мати свою особисту бібліотеку, яку потрібно збирати все життя.

Бути читачем – це означає вести читацький щоденник, записуючи туди найдорожчі думки і рядки.

Бути читачем – це означає брати участь у літературних салонах, діалогах та дискусіях.

Бути читачем – це означає бути літературним критиком і мати свої читацькі смаки.

Бути читачем – це означає мріяти написати книжку про своє життя.

II. Емоційне налаштування на урок

Вправа «Карусель спілкування». Учні по колу продовжують фразу, задану вчителем: «Я люблю...», «Мене радує ...», «Мені сумно, коли ...», «Я гніваюсь, коли...», «Я пишаюся собою, коли...»

Учитель. Це дуже добре, що ви ось так у тісному колі відверто говорите про свої уподобання, душевні стани, радощі і смутки. Це означає, що ви довіряєте один одному, що у класі навчаються однодумці і друзі.

III. Оголошення теми та мети уроку

Учитель. Сьогодні ми поговоримо з вами про добро і зло, дружбу і ворожнечу, прояви поваги і зневаги, радість і смутки, які панують у дитячому колективі та душі молодого людини. А допоможе полинати у дитячий

реальний і казковий світ повість Віктора Близнеця «Женя і Синько».

IV. Вивчення нового матеріалу

Розповідь учителя про Віктора Близнеця

Віктор Семенович Близнець – один із найвідоміших українських письменників, який писав для дітей. Він прожив недовге життя. Всього 48 років відміряла йому доля. Проте залишив глибокий слід не лише в літературі, а й у серцях багатьох людей – вдячних читачів його казок, оповідань та повістей. Серед повістей найбільш відомі: «Звук павутилки» (1969), «Женя і Синько» (1974) і «Земля світлячків» (1979).

«Немає більшої насолоди для письменницької душі, як писати книгу для юних. Це немовби свіжий подих вітру вранці, дець на лузі дитинства, коли тільки-тільки сходить сонце...», – так писав про свою літературну творчість Віктор Близнець.

Повість «Женя і Синько» вийшла в 1974 році і одразу ж стала помітним явищем в українському письменстві.

З'ясування первинного сприйняття твору

Чи сподобалась вам повість «Женя і Синько»?

Поясніть, чому повість «Женя і Синько» назвають і казковою реальністю, і реальною казкою? (*В ній переплелась розповідь про сучасних дітей великого міста з фантастичними елементами*).

Як довго ви читали повість? Чи цікаво вам було читати? Чи робили ви записи в читацькому щоденнику?

Читання учнями записів у читацьких щоденниках про повість «Женя і Синько» за рубриками:

З повісті я дізнався(лася) про...

Найголовніше у творі, на мою думку, – це....

Повість привабила мене...

Рядок, над яким варто замислитися.

Рядки, які неможливо читати без сліз.

Над цими рядками я сміявся (лася) від душі.

Це здалося мені цікавим.

Мої маленькі відкриття.

Рекомендую прочитати книжку.

Робота в парах. З'ясування сюжетної лінії твору (з використанням матриць)

Завдання. Вставте пропущені слова у текст.

Інструктаж для учнів: у тексті один раз три крапки (...) – це одне пропущене слово, дві три крапки – 2 слова (... ..) і т.д. А рядок крапок (.....) означає вставити частину речення або навести приклади, висловити свою думку.

Матриця «Сюжет повісті «Женя і Синько» (з відповідями)

У повісті розповідається про те, як київська п'ятикласниця ... (*Женя*) знаходить у підвалі будинку ... .. (*малесенького кумедного чортика*) Синька. Дівчина забирає його, хворого, додому. Женя, яка досі почувала себе самотньою, нарешті знайшла ... (*друга*), про якого може ... (*турбуватися*).

У Жені є ... (однокурсник) Андрій Куцолоб, якого всі називають ... (Бен). У хлопця батьки повсякчас перебувають ... (у відрядженні), тому доглядає і виховує Бена ... (дід Андрон). Хлопець росте неслухняний, найбільше полюбляє слухати розповіді діда про ... (війну), а сам намагається уявити себе ... (генералом), щоб бути командиром серед хлопців. Бен краде з дому їжу, гроші, спиртне, сигарети і пригортає перш за все реального керівника хлопчачого гурту – ... (Вадьку Кадуху).

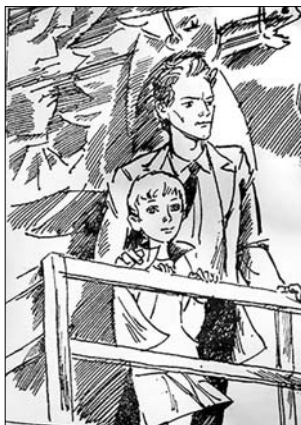
З Беном трапляються різноманітні неприємні ситуації: поламав ... (туї) у парку; обікрав з іншими хлопцями ... (професора Гай Бичковського); намагався проїхати у ... (танку Т-34), що був пам'ятним експонатом. Після втручання ... (міліції), хлопець залишив своє «військове оточення».

Бен залишився сам, бо дід потрапив ... (до лікарні) через систематичні нервові потрясіння від ... (витівок онука), а батько поїхав до матері, яка перебувала у відрядженні.

Хто ж повинен займатися ... (вихованням) хлопця?

Перевірка виконання завдання

Переказ фрагментів повісті за малюнками

Перевірка заповнення «щоденника подвійних записів»

(У першій колонці зазначається фрагмент із твору, який найбільше вразив, у другій – що саме вразило).

Читання учнями записів у «щоденнику подвійних записів» (перевірка виконання домашнього завдання)

Приклад заповнення «щоденника подвійних записів»

Фрагмент тексту	Рефлексія (враження)
«...Разом з дочкою батько трохи повернувся, щоб стати лицем до Подолу, і показав униз рукою: – Дивись. Он він – старий ремісничий Київ. Як зберігся! Наче з восьмого чи дев'ятого століття переселився у наші дні... В глибокому яру притаїлося древнє поселення – так звана Гончарівка. Женя захоплено розглядала кожен дворик внизу, кожен провулок Гончарівки...»	Читаючи про ремісничє поселення Гончарівку, неповторний куточок Києва, що «заховався од світу» на Подолі, я захотів (ла) дізнатися, чи існує ця унікальна пам'ятка стародавнього Києва сьогодні. Це, дійсно, захоплює – побачити на власні очі, в яких умовах жили та працювали наші предки.
Женя з Мотею стали свідками того, як Бенова армія грала в шпигунів, використовуючи для маскування молоденькі деревця туї, знищені хлопцями у парку. «Туї не стояли на місці. Туї пропливали чи перебігали в тумані. Ось одне деревце, наче «матрьошка» на сцені, стрімко понеслось по колу, стало, сховалось за іншими, і чийсь голосок дражливо покликав: «Ау! Я тут!» Хтось малий, присадкуватий незграбно чалапав на той звук, широко розставивши руки. І тільки він підійшов до дерева, як туя зірвалася з місця, перенеслась далі й тим же голосом озвалася: «Кхе! А я тут!»	Мене вразило те, що дівчинка не злякалася і прямо висловила хлопцям своє обурення і зневагу. « – Що ж це ви наробили, босяки! – задихаючись од бігу й злості, закричала Женя. – Та я зараз!.. Я покличу міліцію!.. – Бен! – вимовила глухо Женя, щось раптом їй стисло горло. – Як ти міг? Я мовчала... Я думала – хай! Минеться! А ти?.. Ні, не подарую цього! До директора піду!» Женю і маленького Мотю хлопці-розбишаки могли побити, і діти це розуміли. Проте вони виявили неабияку хоробрість і принциповість. Цим не можна не захоплюватися. Не знаю, чи зміг (змогла) би я так сміливо вчинити в подібній ситуації.

7. Руханка-гра «Молекули» (об'єднання у групи)
Хід гри. Учитель пропонує учням уявити себе атомами, які хаотично рухаються у просторі. Потім зупиняє музику і дає команду: «Об'єднайтесь у молекули по двоє!» Діти якомога швидше стають у пари. Відтак знову вільний рух під музику і команда: «Молекули по троє!». Гра зупиняється тоді, коли школярі об'єднуються в чотири «молекули» по 4 – 7 осіб (залежно від кількості учнів у класі). Наступне завдання виконується у цих четвірках або семірках.

Представлення героїв (робота в групах)

Завдання для груп

I група

Підготуйте представлення головної героїні повісті Жені Цибулько за планом:

1. Женя Цибулько – учениця п'ятого класу київської школи.

2. Портрет героїні.

3. Риси характеру:

щирість і доброта;

повага до батьків;

вміння цінувати дружбу;

готовність подати руку допомоги;

правдивість і порядність;

чемність і співчуття;

бережливе ставлення до природи.

4. Ваше ставлення до образу Жені.

II група

Підготуйте представлення чортика Синька за планом:

1. Синько – чортик, з яким потоваришувала Женя.

2. Портрет Синька.

3. Риси характеру:

щирість і доброта;

вміння цінувати дружбу;

готовність допомогти Жені;

глибока повага до загальнолюдських істин та природи.

4. Ваше ставлення до образу чортика Синька.

III група

Підготуйте представлення героя повісті Андрія Куцолоба (Бена) за планом:

1. Бен – учень п'ятого класу київської школи.

2. Портрет хлопця.

3. Поведінка, риси характеру Бена-«генерала»:

мілітарист, шибеник;

виховання без батьків, знуцання над дідом;

захоплення розповідями діда;

негативний вплив на Бена Вадима Кадухи;

- протириччя в характері героя: боротьба добра і зла.
4. Зневажливе ставлення до природи, праці.
5. Ваше ставлення до образу Бена.

IV група («група порятунку»)

Як врятувати Бена від долі злочинця?

Проаналізуйте, яких помилок припустився дід Андрон у вихованні онука. Напишіть звернення до діда Андрона «Так не можна виховувати онука!»

Чи винні батьки у тому, що їхній син зростає шибенником? Дайте поради батькам Бена, як врятувати сина від долі злочинця.

Чи вірите ви, що Женя добротою і турботою здатна «вилікувати» Бена від жорстокості, нещирості й бездуховності. Висловіть подяку Жені за її підтримку Бена.

Розгляд проблеми збереження природи у повісті «Женя і Синько»

Учитель. Проблема збереження природи – одна із головних у творчості Віктора Близнеця. Письменник, дитинство якого пройшло у селі Володимирівка Компаніївського району Кіровоградської області серед величких степів, табунчанського роздолля, неподалік Козацької могили, закликав читачів помічати й цінувати красу і велич рідної природи, бережливо ставитися до неї.

Духовність героїв повісті «Женя і Синько» виявляється насамперед у їхньому ставленні до довкілля. Давайте проаналізуємо, як ставляться до природи Женя, Синько, Бен та інші герої повісті.

Вибіркове читання «Ставлення до природи героїв повісті»

Робота в парах

Завдання (одне на вибір пари)

Знайдіть у тексті та зачитайте, як ставиться до природи Женя. (Розділ «День золотого світла».)

Знайдіть у тексті та зачитайте, як ставляться до природи Галина Степанівна та Василь Кіндратович Цибульки, батьки Жені. (Розділ «Неділя. Кадуха і троє Цибульків».)

У чому особливість ставлення до природи Синька? (Розділ «Вогняне бугало, або про те, як народився Синько».)

Чим вражає ставлення до природи Колі Максюшка та його батька? (Розділ «Ябеда чи боягузи».)

Охарактеризуйте ставлення до природи професора Гай-Бичковського. (Розділ «Ще одна зустріч з професором: що таке антеїзм».)

Робота з текстом розділу «Розмова за чаєм. Де легше – в місті чи селі?»

Бесіда за запитаннями

«Ще довго вони вихваляють свою Маньківку, де народилися, де разом бігали до школи й закінчували десять класів...» Що приваблює батьків Жені у сільському житті? («...Маньківка... Там одне повітря! Чистий озон! Походиш, подихаєш – груди тобі розпире... – А літом! Вискочиш на город – все тобі свіже, з грядки: і капуста, і помідори, і огірки. А молоко тепленьке, з-під корови. Мати здоїть і несе нам у постіль, пий, Галочко, пий, Женю...»)

Знайдіть у тексті і зачитайте, як мама аргументує рішення не повертатися в село. («...Я за Женю боюся. Тут усе на місці – школа, басейн, лікарня. Знаєш, як вона горлом хворіла? Тільки температура – лікаря одразу викликаємо, й душа спокійна. А там?»)

Зачитайте, чи подобається Жені сільське життя? («...Там – повна воля дівчині! Скаче вона на підводі, катається на мотоциклі (дядько Петро садить її на заднє сидіння), їздить у степ на літню ферму, де такі смішні й симпатичні телята. А як знайшла вона з хлоп-

цями крота у березі! А як п'явка присмокталася їй до ноги! А як з Любкою, з отією товстухою, залізли вдвох на скелю, а там дим курився з розщелини, і вони злякалися («Може, розбійники!»), а то, виявляється, хлопці сховалися в печері й розпалили там вогнище. А як ростуть кавунці на городі, як зав'язуються пуп'янки – сама вона бачила!»)

Учитель. Усі члени сім'ї Цибульків дуже люблять село з його чарівною природою, чистим повітрям, джерельною водою, свіжими овочами, парним молоком, проте і залишити місто з його комфортом і можливостями для людини вони вже не можуть.

Женя розмірковує так: «Поїхати до баби в гості – це добре. Але щоб залишитися там назавжди... Хтозна. Дуже тихо й сонно у баби – аж стомлює, аж пригнічує тебе той спокій. А от повертаєшся в Київ – і б'є в лице тугий, свіжий вихор: все мчить, все летить назустріч – машини, люди, квартали, все несеться азартно й навально, як на спортивних гонках: давай, давай, не затримуй інших! І тебе захоплює цей азарт, ти вливаєшся в загальний потік, ідеш, біжиш, поспішаєш і ловиш себе на думці: секунди тебе підганяють, розклади (ой, не спізнитися б!) підпирають у спину, дрімати ніколи, зупинитися не можна, тільки вперед, щоб не відстати від інших!

Місто – не для сонних людей!»

Дівчинка замислюється над тим, чи можна якимось поєнати село з містом, і в її уяві виникають картини гібриду – міста-села.

Давайте прочитаємо, про яке дивне місто-село мріє Женя.

«Звичайно, – у напівсні міркувала Цибулько, – і в Маньківці є багато хорошого. Степ, чиста річечка, луг над водою – бігай де хочеш. От якби київський асфальт та переселити в Маньківку, щоб після дощів машини не плавали там у болоті, а маньківську річку з осокою та переселити до нас на Лук'янівку... щоб те й друге об'єднати... і щоб не село було, і не місто, а гібрид – місто-село: хочеш – їдь собі тролейбусом, а хочеш – босий біжи через луг у школу...»

З думками, що вона скоро виросте і збудує якимось зовсім нове місто, гібридне, Женя й заснула».

Бесіда

Чи сподобалася вам ідея створення такого гібриду – міста-села?

Чи хотіли б ви жити у місті-селі?

Чи можливо побудувати гібридне місто-село?

Яким ви уявляєте таке місто?

Демонстрація учнями проектів гібридного міста-села. Обговорення

V. Підсумок уроку

Учитель. Ось і підходить до завершення наша зустріч з пригодницькою повістю Віктора Близнеця «Женя і Синько».

«Відкритий мікрофон»

Про що ця повість змусила нас замислитися?

Чому нас навчила історія про дівчинку Женю?

Чи порадите ви своїм друзям прочитати пригодницьку повість Віктора Близнеця «Женя і Синько»? Як ви їх заохотите до читання?

Рефлексія

Чи сподобався вам урок? Що сподобалося найбільше? Що не сподобалося? Що б ви хотіли побажати юним читачам?

VI. Домашнє завдання

Уявіть, що станеться з героями повісті у майбутньому. Якими вони будуть у дорослому житті? Напишіть про це у власному продовженні повісті.

Борис Антоненко-Давидович «Слово матері»

Наталія Охріменко,

учитель української мови і літератури

комунальної установи

Сумська ЗОШ I–III ступенів №21

Тема. Борис Антоненко-Давидович. «Слово матері». Заповіт ньеньки не цуратися простого народу, берегти рідну мову.

Мета: стисло ознайомити учнів з віхами життя та творчості Бориса Антоненка-Давидовича, допомогти усвідомити зміст та ідейно-художнє багатство прочитаного твору; розвивати культуру мовлення, спостережливість, логічне мислення школярів, читацький інтерес; виховувати почуття національної гідності, повагу до жінки-матері.

Тип уроку: засвоєння нових знань і розвитку на їх основі вмінь і навичок (за Пасічником Є.А).

Форма проведення: усний журнал.

Урок у технології розвитку критичного мислення з інформаційно-комп'ютерним супроводом.

Методи та прийоми: словесні, наочні, практичні; пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, евристичний, проблемний, дослідницький; «незакінчене речення», «я – письменник», «знайди помилку», «упізнай героя», «мажор-мінор», «стоп-кадр», «творча лабораторія», «діаманта», «бюро знахідок», «мудра порада», «для кмітливих», рефлексія.

Обладнання: портрет Бориса Антоненка-Давидовича, книжкова виставка, мультимедійна презентація, маршрутний лист, грамзапис «Пісні про матір» у виконанні Ніни Матвієнко, відеоролик «Мамина молитва», картки.

Перебіг уроку

I. Розминка

1. Забезпечення емоційної готовності учнів до уроку

Доброго дня, дорогі діти! Я рада вас бачити такими зосередженими, радісними, усміхненими. Нехай сьогодні на уроці запанує атмосфера доброзичливості, щирості, взаєморозуміння. Хочу, щоб у ваших очах загорілась іскорка жаги до знань. Бажаю вам плідної праці. (Учні обмінюються побажаннями в парах.)

2. «Занурення в тему»

Сьогодні в нас незвичайний урок. Ми перегорнемо сторінки усного журналу «Берегиня роду людського». Чому саме таку назву має журнал? Про це ви дізнаєтесь, розгорнувши його.

Сторінка перша. «Лірична»

Прослуховування грамзапису «Пісні про матір» (сл. Б. Олійника, муз. І. Поклада).

Виразне читання учнем поезії Р. Завадовича «Найкраща матуся».

Є у мене найкраща матуся,
За неї до тебе, Пречиста, молюся.
Молюся устами, молюся серденьком,
До тебе, небесна Ісусова ньенько.

Благаю у Тебе від серця словами
Опіки та ласки для любої мами.
Пошли їй не скарби, а щастя і долю,
Щоб дні їй минали без смутку і болю.

Рятуй від недуги матусеньку милу,
Даруй їй здоров'я, рукам даруй силу,
Щоб діток зростила і вивела в люди,
Щоб ними раділа й пишалась усюди.

За це я складаю в молитві долоні
До тебе, Царице на сонячнім троні.

Що об'єднує ліричні твори?
Яким настроєм вони пройняті?
Хто виконавиця пісні? (Ніна Матвієнко.)
Хто ж така Берегиня роду?

Так, це мати. Найрідніша, найсвятіша у світі людина. Вона дала нам життя, навчила говорити, запалила в серці вічне світло пісні. Особливе місце образ матері займає у творчості Б. Антоненка-Давидовича. Сьогодні ми в цьому переконаємося, розглянувши повість «Слово матері».

II. Обґрунтування навчання

Оголошення теми, мети уроку

Мотивація навчальної діяльності школярів

Вправа «Незакінчене речення». Сьогодні на уроці необхідно...

Оголошення структури уроку. Її подано в маршрутному листі.

Маршрутний лист

№ з/п	Вид роботи	Скарбничка знань
1	Рольова гра «Я – письменник»	
2	Анкета	
3	«Знайди помилку»	
4	«Упізнай героя»	
5	«Мажор-мінор»	
6	Інсценізація	
7	«Стоп-кадр»	
8	«Творча лабораторія»	
9	«Мудра порада»	
10	«Для кмітливих»	
11	Підсумок	

Робота з епіграфом

Думою тугу розвію,
Щоб був я завжди таким,
Яким мене мати вродила
Й благословила в світи.

Василь Стус

Прочитайте епіграф і поясніть, як ви розумієте його зміст.

Виділіть ключові слова.

Проблемне питання

Підтвердити або спростувати думку, що повість «Слово матері» актуальна в наш час. (Відповідь учні можуть дати в кінці уроку.)

III. Виклик

Сторінка друга. «Віхи життя та творчості Б. Антоненка-Давидовича»

Рольова гра «Я – письменник»

Сьогодні ми маємо можливість почути спогади про дитинство, навчання, творчість від самого автора.

Школярі слухають розповідь, складають анкету життєвого та творчого шляху Б. Антоненка-Давидовича.

Учень у ролі письменника.

Доброго дня, любі друзі. Народився я 5 серпня 1899 року в передмісті Засуллі на Полтавщині (тепер Сумська область). Батько мій працював спочатку залізничником, а пізніше, остаточно осівши в Охтирці, – монтером на електростанції й кіномеханіком. Мати – Ю.М. Яновська. П'ятнадцятирічним юнаком залишився без батька. На щастя, у родині знайшлася для мене людина від народу, від української казки й пісні, від славних козаченьків... Це була моя бабуся Олександра.

Закінчив Охтирську гімназію, навчався на фізико-математичному факультеті Харківського університету, історико-філологічному факультеті Київського університету, однак вищої освіти так і не здобув через зміну суспільного ладу й матеріальної нестатки.

Писати почав ще в гімназійні роки. Це були поезії, фейлетони, сатиричні нариси, а 1916 року в шкільному журналі опублікував перший нарис «Моя поїздка на Кавказ», що був якоюсь мірою прообразом того цікавого мандрівного жанру, який пізніше приніс мені славу.

Доба революції й хвиля національно-державного відродження України захопили мене. Я вів непримиренну боротьбу з залишками царських русифікаторів у системі народної освіти. Роки революції на деякий час загальмували мою пристрасть до літературної діяльності.

Найважливіші твори цього періоду: «Запорошені силуети» (оповідання, повісті, нариси, 1925), «Тук-тук» (1926), «Синя волошка» (1927), «Смерть» (1928), «Справжній чоловік» (1929), «Печатка», «Землею українською» (1930).

Арешти 1933 року та самогубство Миколи Хвильового й Миколи Скрипника змусили мене виїхати до Казахстану, де я працював у державному видавництві над антологіями казахської літератури українською мовою й української літератури – казахською.

5 січня 1935 року мене заарештували. За сфабрикованим звинуваченням засудили на 10 років таборів. Вини я не визнав. Відбувши термін, повернувся в Україну, однак 1946 року був знову заарештований і без суду позбавлений волі. Згодом засуджений на довічне заслання. 1956 року реабілітований, відновлений у членах Спілки письменників. 1957 року повернувся до Києва. Працював редактором у журналі. Видав збірки репортажів «Збруч» (1959) та «В сім'ї вольній, новій» (1960). 1961 року в журналі було надруковано роман «За ширмою». До другого періоду творчості належать і такі твори: «Золотий кораблик», «Образ», «Так воно показує», «Слово матері», «Вибрані твори» та інші.

Видав збірки статей «Про що і як» (1962), «В літературі й коло літератури» (1964), літературно-критичні й теоретичні нариси «Здалека й зблизька» (1969), роз-

думи над культурою української мови «Як ми говоримо» (1970).

Помер 8 травня 1984 року».

Сторінка третя. «Повість «Слово матері»

Перевірка знання учнями тексту (12 завдань, письмово)

«Знайди помилку»

Учні знаходять недоречності в реченнях, виправляють їх.

«Іван був роботящий, любив і шанував працю». (Батько)

«І стали ми жити тепер сиротами втрьох: батько, я і маленька сестричка Надія». (Настя)

«Іван був убраний у формений, але дорогого сукна костюм з крохмальним білим комірцем...» (Анемподист)

«До міста приїхали на гастролі цирк Панкратова і малоросійська трупа М. Кропивницького». (П. Саксаганського)

«Становище набирало небажаної гостроти, і Мері вирішила сама переписати перед ставником за свою недотепу-матір». (Зіна)

«Перший раз за все своє навчання в гімназії Анемподист не вивчив того вечора уроків». (Іван)

«Упізнай героя»

За наведеними рядками учні називають героя повісті.

«Я б ніколи не змогла бути такою «Яриною». (Мері)

«Простіть мені, мамо, я більше так ніколи не буду». (Іван)

«Оце тобі моє останнє слово». (Мати)

«Мужицький син може не тільки хвосту волам крутити». (Батько)

«З панамі, сину, не водись, з багатими не знайся». (Мати)

«Я не можу бути там, де зневажають мій народ». (Іван)

Взаємоперевірка робіт. Повідомлення критеріїв оцінювання. Оголошення балів.

Робота з електронним словником

З'ясувати значення слів.

Нація – конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою й територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури та характеру.

Нігілізм – заперечення усталених суспільством норм, принципів, законів.

Кого в повісті «Слово матері» можна назвати нігілісткою? Чому?

IV. Усвідомлення змісту

«Мажор-мінор» (сум, радість)

Опишіть свої враження від прочитаної повісті.

Виділіть сумні рядки, а потім – радісні.

Інсценізація (уривок з твору, коли хлопчик приїжджає на канікули до матері).

Часто ми з вами не замислюємося над важливістю слів, сказаних матір'ю. Справжню їх вартість починаємо розуміти лише тоді, коли стаємо дорослими, коли мами покидають цей світ. Перечитайте заповіт, який дала ненька синові перед смертю. Як ви його зрозуміли? Чи згодні з ним?

«Стоп-кадр» (робота в парі)

Прослухавши уривок з повісті, учні створюють слайди діафільму, добирають назву.

Орієнтовний зразок виконання роботи

1 кадр. Приїзд Івана додому на літні канікули.

2 кадр. Зустріч сина з матір'ю.

- 3 кадр. Голосіння жінки.
- 4 кадр. Вибачення хлопця.
- 5 кадр. Народження сестрички.
- 6 кадр. Смерть матері.
- 7 кадр. Заповіт неньки.

Який діяфільм вам сподобався більше й чому?

Чи може хтось більш щиро бажати людині добра, щастя, ніж рідна мати? Звісно, ні! До неї звернені наші думки в радості й розлуці. Не можна порушувати материнського заповіту, адже її мудрі поради завжди допомагають, стають у пригоді. Слово матері допомогло Іванові знайти правильний шлях у житті, не втратити себе.

Хвилинка релаксації

Сядьте рівно, заплющіть очі, пригадайте свою матусю – ніжну, дорогу, милу, лагідну, розумну, добру, красиву, терплячу, щедру, щасливу... А чи щасливі ваші мами? Чи багато їм потрібно для щастя? Подумайте, що ви зробили для своєї мами, щоб віддячити їй за добро, турботу. Розплющіть очі. Поділіться своїми думками.

«Творча лабораторія». Робота в групах (завданні різні за рівнем складності)

Індивідуальні завдання (2 учні за комп'ютером)

Група А. Скласти паспорт твору.

Орієнтовний зразок виконання роботи

Тема: пробудження національної свідомості й гідності, вірність материнському заповіту, своєму народові.

Ідея: заклик до збереження національної культури.

Основна думка: не можна цуратися своєї мови, народу, батьків.

Проблеми, порушені в повісті: соціальна нерівність, функціонування рідної мови, взаємозв'язок родини з долею країни, батьки і діти, добро і зло.

Жанр твору: повість.

Рік написання: 1960.

Сюжетні елементи:

Експозиція. Розповідь гостя про своє життя.

Зав'язка. Іван поїхав до міста. Навчання в гімназії.

Приїзд додому на літні канікули. Розмова з матір'ю.

Розвиток дії. Смерть жінки. Дружба Івана з сім'єю Кузьмініх-Караваєвих.

Кульмінація. У театрі. Приїзд матері Зіни.

Розв'язка. Іван згадав останні слова неньки.

Група Б.

Записати ключові визначення до характеристики образів-персонажів.

Орієнтовний зразок виконання роботи

Батько Івана – простий сільський коваль, читав «Кобзар» Т. Шевченка, знав собі ціну.

Мати – розсудлива, поважна жінка, уособлення найкращих ідеалів української родини.

Іван – відчуття роду й приналежності до своєї нації.

Зіна – байдужість до рідного народу.

Мати Зіни – людська гідність, любов до дитини.

Анемподист – мало цікавився літературою, погано знав історію, добре танцював, умів грати в преферанс.

М. М. Кузьмін-Караваєв – неповага до простих людей.

Мати Анемподиста – пишна, гордовита пані.

Картка №1 (учень виконує завдання за комп'ютером).

Скласти діаманту до слова «Іван».

Іменник.

Два прикметники.

Три дієприкметники.

Чотири іменники (асоціації).

Три прикметники.

Два дієприкметники.

Іменник.

Орієнтовний зразок виконання роботи

Іван.

Щирий, добрий.

Закоханий, вихований, зламаний.

Родина, мова, навчання, заповіт.

Зла, хитра, байдужа.

Запальна, обізнана.

Мері.

Картка №2 (учень виконує завдання за комп'ютером).

«Бюро знахідок»

Назвати власників речей, довести свою думку.

Книга «Кобзар», рогач, залатані черевики, тютюн, самовар, мережана сорочка, карти, золота медаль.

Відповідь: батько Івана, мати Івана, Іван, Іван, Зіна, мати Зіни, Слатін, Іван.

«Мудра порада»

Прослухати вислови відомих людей, спростувати або підтвердити їх, поєднати з твором «Слово матері».

Людина, яка втратила свою мову, – неповноцінна, вона другорядна в порівнянні з носієм рідної мови.

Павло Мовчан

Той, хто не знає рідної материнської мови або цурається її, засуджує себе на злиденність душі.

Василь Сухомлинський

Хто матір забуває, того Бог карає.

Тарас Шевченко

А які мудрі поради ви можете надати?

Сторінка четверта. «Сучасність»

Перегляд відеоролика «Мамина молитва»

Що принесе нам мамина молитва? (Щастя, добро.)

Висловіть свої враження від картини С. Рафаеля «Сікстинська мадонна».

Яка роль жінки-матері? (Відвертає злобу, розділить горе, мости збудує, єднає родину.)

«Для кмітливих»

Назвіть письменників, які зверталися до образу жінки-матері.

(В. Симоненко. «Лебеді материнства», А. Малишко. «Пісня про рушник», Б. Олійник. «Пісня про матір», «Мамо, вечір догоря».)

Проблемне питання

Чи актуальна повість «Слово матері» сьогодні? Доведіть свою думку.

V. Рефлексія

Що хотів сказати своїм твором автор?

Які висновки ви зробили після цього уроку?

Мама – друг, радник, однодумець, промінь сонця, наснага. Вона навчає найголовнішим людським якостям: доброті, чесності, порядності та людяності. Ненька відкриває для вас життєвий шлях, допомагає повірити в себе. Матері далекоглядніші й досвідченіші за своїх дітей, тому прислухайтесь до їхніх порад, бережіть рідну мову, дотримуйтеся звичаїв, традицій українського народу, живіть гідно, творіть добро на землі.

VI. Умотивоване оцінювання

Оцініть свою роботу на уроці. Чи задоволені ви результатами?

Оцінювання вчителя.

VII. Домашнє завдання

Група А. Написати твір - роздум на тему «Мамина молитва».

Група Б. Скласти порівняльну характеристику Івана та Мері.

Літературна Бердичівщина: Василь Гроссман

Тамара Бабійчук,

кандидат педагогічних наук

м. Бердичів

Об'єктом уваги автора є питання проведення таких занять з літератури рідного краю, які не тільки допомагають отримати, розширити, систематизувати, структурувати знання, але й передбачають розвиток, виховання юнаків і дівчат – у майбутньому національно свідомої української інтелігенції.

Ключові слова: Василь Гроссман, Бердичів, дослідницька робота, читання, інсценізація, відгуки на твори.

Мета заняття: познайомити з письменником-земляком, його нелегкою долею, творами; розвивати логічне мислення, творчу уяву, зв'язне мовлення; формувати активну громадянську позицію; виховувати повагу до письменника, захоплення його чесністю, сміливістю, бажання читати і популяризувати його твори.

Обладнання: прапор і герб м.Бердичева, літературна карта Бердичівщини (Джозеф Конрад, Шолом-Алейхем, Оноре де Бальзак, Всеволод Нестайко, Зоя Милашевська, Михайло Пасічник, Петро Білоус), портрет Василя Гроссмана, виставка його книг, буклети, присвячені творчості, календарики (роботи студентів), фрагменти з фільму «Комиссар», м/м презентація.

План заняття

Повідомлення теми, мети заходу, представлення гостей.

«Гімн» міста Бердичева.

Розповідь про Василя Гроссмана з використанням м/м презентації, фрагментів з фільму «Комиссар».

Звіт про результати дослідницької роботи студентів групи.

Повідомлення студентів.

Вручення гостям сувенірів.

Виступ Юрія Балюка, голови Міжнародного літературного конкурсу імені Василя Гроссмана.

Рефлексія. Метод «Мікрофон».

Додатки

Розповідь про життєвий і творчий шлях Василя Гроссмана

Бердичів – місто чотирьох культур. На гербі міста – чотири зірочки. Українці, поляки, євреї, росіяни з давніх-давен живуть в Бердичеві.

12 грудня 1905 року в Бердичеві в сім'ї інтелігентів (батько – інженер, мати – вчителька) народився російський письменник Василь Гроссман. Дитинство і юність його були обпалені революцією і громадянською війною. Хлопець рано почав підробляти, не цурався ніякої фізичної праці.

Дебют у літературі – оповідання «В городе Бердичеве» (1934), за мотивами якого кінорежисером А. Аскольдовим у 1967 році буде знято фільм «Комиссар».

Максим Горький, Ісаак Бабель, Михайло Булгаков помітили і високо поцінували це оповідання В. Гроссмана. Горький зустрівся з талановитим початківцем і запропонував останньому повністю присвятити себе літературі. Зустріч стала поворотною в долі нашого земляка.

Як письменник Василь Гроссман формувался під впливом Льва Толстого та Антона Чехова. Особливо любив Чехова, який досліджував «маленьку людину», її

світ, психологію, її мрії, трагедії, свята і будні.

З перших днів війни Василь Гроссман перебував на фронті як військовий кореспондент.

У 1942-му Гроссман створив перший у світовій літературі великий твір про Другу світову війну – повість «Народ бессмертен».

Твір Гроссмана «Треблинский ад» порушив тему Голокосту. У нарисі «Убийство евреев в Бердичеве» (1944) викладено документальні свідчення трагедії.

Однак після війни Гроссман потрапив в опалу. Шельмування продовжувалося до смерті. Твори письменника в СРСР називали політично ворожими.

У чому тільки не обвинувачували Гроссмана! Однак найтяжче звинувачення – в русофобії. Насправді Гроссман писав про росіян з великим розумінням. Однак він передчував народження великодержавного російського шовінізму і попереджав про його зловісну тінь.

У творах Гроссмана звучить мужній голос на захист представників багатьох національностей – татар, черкесів, калмиків, волзьких німців. Дуже боляче було Гроссману, коли бачив прояви антисемітизму в СРСР.

А в романі «Жизнь и судьба» Василь Гроссман став на захист українців, що їх більшовики виморили голодом. Гроссман був першим у світовій літературі, хто порівняв смерть українських дітей, замучених під час Голодомору більшовиками, зі смертю єврейських дітей у фашистських концтаборах.

Працював Василь Гроссман, безсумнівно, у несприятливих для творчості умовах. Його попереджували, шантажували, оббріхували на сторінках газет і журналів, органами НКВД у нього було проведено обшук, вилучено весь архів. Гроссман не здавався: він пише сповнений обурення лист до самого Генсека Хрущова, просить повернути рукописи. Сірий кардинал Комуністичної партії Суслов сказав, що не може бути мови про повернення книги «Жизнь и судьба» і що роман цей, можливо, надрукують у СРСР не раніше, ніж через 200–300 років.

Після арешту «антирадянських» рукописів Василь Гроссман майже втратив можливість публікуватися. Потрясіння підточило здоров'я письменника і прискорило його смерть. Помер Василь Гроссман 1964 року. Поховано його в Москві на Троєкуровському цвинтарі.

Твори Василя Гроссмана видавалися 156 разів загальним тиражем близько 9 млн примірників. Чимало з них перекладено англійською, французькою, німецькою, іспанською, польською та китайською мовами.

Звіт про результати дослідницької роботи студентів групи (тези)

Студенти провели пошуково-дослідницьку роботу. Так, вони побували біля будиночка, де проживав Василь Гроссман у Бердичеві (вул. Шевченка, 4),

дізналися історію цього будинку, бачили гранітну меморіальну дошку, встановлену на честь письменника, відвідали Бердичівський краєзнавчий музей, в якому діє експозиція, присвячена талановитому земляку, переглянули документальний фільм про нього, а також поклали квіти до пам'ятника жертв Голокосту, адже мама Василя Гроссмана була розстріляна разом із багатьма євреями під Бердичевом.

У ході дослідження студенти зацікавилися не лише фактом народження Василя Гроссмана в Бердичеві та проживанням його в нашому місті, а й загалом його творчістю, роллю в літературному процесі колишнього СРСР, дослідили біографію Василя Семеновича, прочитали його твори, написали на них рецензії, подивилися фільм «Комиссар», обговорили його, створили буклети про письменника (їх роздали в кожну навчальну групу), мультимедійну презентацію, випустили календарик, присвячений Василю Гроссману. Оформили тематичну папку (матеріали з Інтернет-джерел, ксерокопії документів, спогадів про письменника).

Повідомлення студентів

1. Стосунки Василя Гроссмана з мамою

Василь Гроссман дуже любив свою матір Катерину Савеліївну, часто листувався з нею, жив маминими листами. Гроссман тяжко переживав звістку про загибель матері в Бердичівському гетто восени 1941 року. Він постійно докоряв собі, що не вивіз матір з Бердичева, не врятував її від смерті. Після війни він писав матері листи. Мертвій матері. Просив прощення і заспокоєння. Ці листи Гроссман зберігав у конверті з двома фотографіями: на одній з яких він у дитинстві з матір'ю, а на другій, зробленій німецьким офіцером, – рів, заповнений тілами розстріляних євреїв.

Мене вразили листи Василя Гроссмана до мами і листи мами до сина. Переді мною – лист мами. Я переписала його з музейного експоната. Скільки в рядках любові, душевної теплоти, турботи. Скільки уваги до найдорожчої людини, скільки виявів піклування. І такою надзвичайно високою енергією заряджений цей лист, що починаєш розуміти: саме мама була внутрішньою опорою сина.

Прочитаю уривки з двох листів Василя Гроссмана, написаних до вже покійної матері (мовою оригіналу).

«Дорогая мамочка, я узнал о твоей смерти зимой 1944 года. Приехал в Бердичев, вошел в дом, в котором ты жила и из которого ушла тетя Аня, дядя Давид и Наташа, и понял, что тебя нет в живых. Но еще в сентябре 1941 года я чувствовал сердцем, что тебя нет. Ночью на фронте я видел сон – вошел в комнату, ясно зная, что это твоя комната, и увидел пустое кресло, ясно зная, что ты в нем спала; свешивался с кресла платок, которым ты прикрывала ноги. Я смотрел на это кресло долго, а когда проснулся, понял, какой ужасной смертью умерла ты. Я десятки раз, а может быть, сотни раз пытался представить себе, как ты умерла, как шла на смерть, старался представить человека, который убил тебя. Он был последним, кто тебя видел. Я знаю, что ты думала обо мне очень много все это время.

Прежде всего я хочу сказать тебе, что за эти девять лет я смог по-настоящему проверить, что люблю тебя – так как ни на йоту не уменьшилось мое чувство к тебе, я не забываю тебя, не успокаиваюсь, не утешаюсь, время не лечит меня. Я тебя сейчас ощущаю такой же живой, какой ты была в тот день, когда мы виделись с тобой в последний раз, и такой же, когда я маленьким мальчиком слушал твое чтение вслух. И боль моя такая же, как была в тот день, когда

соседка, живущая на Училищной улице, мне сказала, что тебя нет уже и что нет надежды найти тебя среди живых. И я думаю, мне кажется, что моя любовь и это горе ужасное так уж не изменятся до дня моего конца».

«Дорогая моя, вот прошло 20 лет после твоей смерти. Я люблю тебя, я помню каждый день своей жизни, и горе мое все эти 20 лет вместе со мной неотступно.

Я – это ты, моя родная. И пока живу я – жива ты. А когда я умру, ты будешь жить в той книге, которую я посвятил тебе и судьба которой схожа с твоей судьбой. За эти двадцать лет много людей, которые любили тебя, уже умерли, тебя уже нет в сердце папы, в сердце Нади, тети Лизы – их нет на земле. И мне кажется, что моя любовь к тебе все больше, ответственной, потому что так мало живых сердец, в которых живешь ты. Я почти все время думал о тебе, работая последние десять лет, – эта моя работа посвящена моей любви, преданности людям, потому она и отдана тебе. Ты для меня человеческое, и твоя страшная судьба – это судьба человека в нечеловеческое время. Я всю жизнь храню веру, что все мое хорошее, честное, доброе, моя любовь – это все от тебя. Все плохое, что есть во мне, не прощай мне, это не ты. Но ты любишь меня, мама моя, и со всем плохим, что есть во мне, любишь.

Сегодня я снова плакал, читая твои письма. Я плачу над письмами – потому что в них ты – твоя доброта, чистота, твоя горькая, горькая жизнь, твоя справедливость, благородство, твоя любовь ко мне, твоя забота о людях, твой чудный ум.

Я ничего не боюсь, потому что твоя любовь со мной и потому что моя любовь вечно с тобой» [5].

На титульному листку роману «Жизнь и судьба» Василь Гроссман написав присвяту: «Моей матері Катерині Савельєвнє Гроссман».

Читаючи листи дорослого сина, важко бути байдужим. Думаєш про такі сердечні стосунки між матір'ю і сином, про які сьогодні люди чомусь забули.

2. Василь Гроссман – військовий кореспондент

У майбутньому я хочу стати журналістом. Дякуючи нашому заняттю, я познайомилася з Василем Гроссманом передусім як з військовим кореспондентом.

Василь Гроссман не був військовозобов'язаним (ще в молодості хворів на туберкульоз, тому в подальшому здоров'я його, між іншим, не було добрим). Однак у грізний час війни він не тікав від передової, не ховався в тилу.

Василь Гроссман вважав своїм обов'язком захищати Батьківщину. Письменник став військовим кореспондентом газети «Красная звезда». Він чесно працював на війні, на передовій, під кулями, три довгих роки. Уже 2 липня 1941 року з'являється його перша стаття.

Хоча зовні Гроссман зовсім не був схожим на бійця, однак під вогнем вів себе безстрашно, спокійно, навіть жартував. На передовій шукав істину війни. На фронті вів записні книжки. Він ретельно вникав у тактику, стратегію бойових операцій. Письменник на власні очі бачив жахіття війни. Бачив понищені міста і села. Бачив страшну Сталінградську битву. Його герої – прості солдати. Гроссман завжди довго розмовляв з бійцями, разом аналізували бій, мріяли. Саме тому газети, в яких друкувалися нариси Гроссмана, зачитували до дірок (про це свідчить письменник-фронтовик Віктор Некрасов).

Військовий кореспондент Гроссман не обминав болючі теми, він писав правдиві репортажі. Був він у страшному концтаборі Треблінка (нарис Гроссмана «Треблінский ад» у вигляді брошури поширювався на Нюрнберзькому процесі). Крім статей і нарисів, на шпальтах газет друкував оповідання на воєнну тематику, глави з роману «Народ бессмертен».

У 1945 році Гроссман став складати і редагувати «Чорну книгу» – про знищення євреїв на окупованих німцями територіях. Для цієї книги Гроссман написав передмову і нарис «Убийство евреев в Бердичеве», зібрав фотоматеріали. Книжка була розіслана для видання в різні міста – Нью-Йорк, Лондон, Париж, Мексику-Сіто, Мельбурн, Тель-Авів, Софію, Будапешт, Бухарест, Прагу, Рим. У Радянському Союзі книжка, на жаль, так і не з'явилася.

Василь Гроссман ніби промовляє до мене: журналіст повинен бути одержимий своєю роботою, а ще – сміливим, чесним, працьовитим. Журналіст повинен бути патріотом і завжди – на передньому краю боротьби за високі ідеали.

3. Твори Василя Гроссмана Оповідання «Авель (Шестое августа)»

Оповідання «Авель (Шестое августа)» сповнене тривожних роздумів про долю людства, про байдужість, бездуховність людини. Це оповідання має документальну основу. У творі розповідається про екіпаж американського літака, який скинув бомбу на мирне японське місто (що було нібито відплатою фашизму за злочини проти людства і до чого зі спокійним «розумінням» поставилися не тільки у всьому світі, але й у самій Японії).

Після бомбардування головний герой Джозеф Коннор божеволіє, адже підняв руку на життя, на людство. Гроссман психологічно мотивує божевілья зовні прекрасного, душевно багатого юнака, який волею долі неусвідомлено стає заручником брудних політиків, вбивцею: бомбардир американського літака Коннор всього лише натиснув на кнопку, а вже уранова бомба зробила своє, за першу секунду знищивши 70 тисяч мирних жителів, зокрема й дітей. Джозеф намагається відмежуватися від злочину (він під час вечери 4 рази виходить помити руки, тобто змити з них смерть, гріх). Юнак багато п'є, чого він не робив ніколи. Уночі він намагався повіситися. Зрештою, його забирають до божевільні.

Автор ставить питання: чому п'ятеро членів екіпажу, які були загалом добрими, талановитими людьми, льотчиками-професіоналами, стають убивцями десятків тисяч безневинних громадян? Гроссман вважає, що убивство – це наслідок, результат, а причина – не тільки у тоталітарних суспільствах, а насамперед у самих людях, які хочуть бути лише виконавцями і ні за що ніколи не відповідати, у людях, які навіть не прагнуть замислитися над питаннями моралі і, відчужені від інших, живуть лише у власному світі. Але так не можна.

Василь Гроссман вже тоді, в 50-і роки ХХ ст., чесно і мужньо, правдиво і просто роздумує про наш час – час дистанційного убивства. Герої говорять про відповідальність за вбивство на війні, зокрема моральне, і про те, що сьогодні така відповідальність просто зникає, вбивати стає природно, просто: «Техніка звільняє нас від моральної відповідальності. Раніше ти розбивав голову ворогові дубиною і тебе обливав його мозок – ось тоді ти і відповідав; потім віддаль стала збільшуватися – на довжину списа, польоту стріли, і ти тільки чув крик людини, а згодом ти нічого вже не чув, навіть стогонів, ти тільки бачив, як падає людинка, сіренька фігурка, потім не стало людинки, залишився

неясний силуетик, потім точка, потім не став зримим навіть лінкор, по якому б'єш.. Кому нести відповідальність? Кому ж, чуєте, відповідати?» [3, с.211] Читач розуміє позицію письменника: за смерть на землі несе відповідальність не тільки той, хто стріляє, а й той, хто дає накази, той, кому це вигідно. І, звичайно, той, хто не хоче втручатися ні в що, бо байдужий, бо живе тільки своїм, забувши про те, що всі ми, люди, в одному човні. Як бачимо, автор порушує проблему конформізму, міщанської байдужості, говорить про їх небезпеку як для самих людей, так і для усього людства. Сьогодні як ніколи прочитуємо думку Василя Гроссмана: нікому не можна бути байдужим.

Роман «Все течет»

Головний герой твору Іван Григорович відбув у сталінських в'язницях і таборах 29 років (ще студентом потрапив у неволю). Тепер він, уже реабілітований, повертається до вільного життя. І починає розуміти, що йому немає місця серед людей зовні благополучних, навіть успішних, тільки тому, що вони покірні раби, вірнопіддані пристосуванці з рабською психологією. Таким є брат Івана Григоровича, самовдоволений конформіст, примітивний боягуз, який зробив блискучу наукову кар'єру у час страшних репресій. Такою є кохана дівчина, яка побоялася чесно сказати про своє небажання писати засудженому політично неблагонадійному юнаку. Таким є одноклассник, який, намагаючись вислужитися і водночас не маючи ніяких доказів, написав донос на товариша. Усе в романі, сказане героєм, гірко-правдиве, чесне, вистраждане.

Спинимося на характеристиці Леніна, що її дає Іван Григорович, чоловік освічений, який на заслання прочитав уважно всі твори Леніна.

«Продажний.. лакей.. холуй... наймит.. агент...юда, куплений за тридцять срібляників». Такими словами Ленін часто говорив про своїх опонентів. Ленін у суперечках не намагався переконати противника. Ленін під час суперечки взагалі не звертався до свого опонента, він звертався до свідків суперечки. Його метою було перед свідками суперечки висміяти, скомпрометувати свого противника. Такими свідками суперечки могли бути і декілька близьких друзів, і тисячна маса делегатів з'їзду, і мільйонна маса читачів газет» [2, с.93–94].

«Ленін ніколи не припускав хоч би часткової правоти своїх противників, хоч би часткової своєї неправоти» [2, с.93].

«Ленін у суперечці не шукав істини, він шукав перемоги. Йому будь-що треба було перемогти, а для перемоги, він вважав, придатні будь-які засоби. Ленінська нетерпимість, презирство до свободи, жорстокість щодо інакомислячих і здатність, не здригнувшись, змести з лиця землі не тільки фортеці, заїзди, губернії, які суперечили його ортодоксальній правоті... Всі його здібності, його воля, його пристрасть були підкорені одній меті – захопити владу. Що вело Леніна шляхом революції? Любов до людей? Бажання поборолювати нужду селян, робітників? Віра в істинність марксизму, у свою політичну правоту? Ні. Влада. Ленін-політик – характер примітивний, грубий, нахабний, безжалісний, безумно честолюбний, догматично крикливий» [2, с.94].

«Перемога Леніна стала його поразкою. Але трагедія Леніна була не тільки російською трагедією, вона стала трагедією всесвітньою» [2, с.98].

Гроссман розповідає про жорстокий післявоєнний час: «У газетах стали друкуватися фейлетони, що розвінчували кар'єристів, злодіїв, які через хабарі отримали дипломи і вчені ступені; лікарів, які злочинно пово-

дилися з хворими дітьми і породіллями; інженерів... майже всі розвінчані у фейлетонах були євреями, газети з особливою старанністю називали їх імена і по батькові. Здавалося, в СРСР лише євреї крадуть, беруть хабарі, злочинно байдужі до страждань хворих, пишуть хибні, примітивні книги» [2, с.35.]

Автор наголошує на масовому психозі (професор Марголін вимагає смертної кари для злочинців-лікарів; коли ж його питають, чи не важко йому, євреєві, виступати, відповідає: «Ви вважаєте, що мені, єврею, неприємно клеймити цих убивць? Навпаки. Саме мені особливо мерзенним видається єврейський націоналізм. А якщо євреї, що тягнуть до Америки, стають перешкодою на шляху до комунізму, то мені не тільки себе, рідної дочки не жаль» [2, с.37]).

Василь Гроссман ніби відповідає всім сьогодишнім плакальникам за соціалізмом і радянською владою, наголошуючи на людиноненавистницькій суті комуністичної системи: «Чи соціалізм це – з Колимою, з людоїдством під час колективізації, із загибеллю мільйонів людей?» [2, с.41].

Мої враження від фільму «Комиссар» (уривки з виступу)

Фільм «Комиссар» не можна, на мою думку, назвати екранізацією оповідання «В городе Бердичеве» Василя Гроссмана. Це швидше фільм за мотивами оповідання.

Оповідання і фільм ріднить тема громадянської війни в Україні. Герої ж, на мій погляд, в оповіданні несуть одне смислове навантаження, а у фільмі – дещо інше.

Так, в оповіданні командир Козирев цинічний, егоїстичний, примітивний чоловік. Чоловікоподібною є й сама комісарша Вавилова. Єврейська ж сім'я – добра, щира, уважна.

У фільмі більшовики – пристрасні і безкомпромісні речники більшовицьких ідей.

Деякі домислені сцени є неправдоподібними, наприклад, знущання дітей Магазаника з рідного брата. Я розумію, що сценарист хотів показати, що жорстокість дорослих породжує жорстокість дітей. Нібито все правильно. Але, по-перше, діти протягом короткого часу бачили цю жорстокість, тому не могли так її запам'ятати і так відтворити. По-друге, єврейські діти дружні і катувати один одного вони не стали б. Прикрим прорахунком сценариста є сцена побиття Магазаником дружини, адже такі випадки ніколи не мали місця в єврейських родинах.

У фільмі звеличується жінка-комісар, яка заради більшовицької ідеї кидає щойно народженого сина на чужих людей і йде на фронт. У Гроссмана твір запрошує до непростой розмови про сенс людського життя, про любов, милосердя, про родину, про жінку-матір.

Не забуваймо, що Василь Гроссман писав оповідання, вірячи в примарну комуністичну ідею. Однак навіть у той час він заявив про себе не як про сліпого фаната комуністичної доктрини, а як про великого гуманіста.

Мені оповідання сподобалося, адже воно не тільки розповіло про далеку історію, а й спонукало подумати, проаналізувати, навіть посперечатися.

Інсценізація оповідання «В городе Бердичеве»

Комісар Клавдія Вавилова приходиться до свого командира просити відпустку – вона вагітна і скоро буде народжувати. Командир більшовицького загону Козирев спочатку не вірить почутому, потім щиро обурюється поведінкою Клавдії.

I сцена

Козырев держит в руках лист бумаги и, потрясая им, смеется.

Вавилова. Ты чего смеешься, Козырев? Глупо ведь.

Козырев. Нет, не могу... ха-ха-ха! Рапорт – ха-ха-ха! – комиссара первого батальона... ха-ха-ха! – по беременности на сорок дней.. ха-ха-ха!

Вавилова. Да.

Козырев. И скоро, Клавдия, рожать будешь?

Вавилова. Скоро (*вытирает выступивший на лбу пот*).

Козырев. Почему не извела его?

Вавилова. Я бы его извела, да запустила, сам знаешь, под Грубешовым три месяца с коня не слезала. А приехала в госпиталь, доктор уже не берется.

Козырев. Не так просила.

Вавилова. Я ему маузером, окаянному, грозила, а он отказывается, поздно, говорит.

Козырев. А сама-то? Сама-то почему ничего не предпринимала? Сука ты, Вавилова, и дрянь. Так подставила меня. В такое неподходящее время. Пошла вон. (*Вавилова выходит*).

Козырев. Вот тебе и Вавилова. Вроде и не баба, – с маузером ходит, в кожаных брюках, батальон сколько раз в атаку водила, и даже голос у нее не бабий, а выходит, природа свое берет (*берет рапорт, пишет*): Представит с сего числа сорокадневный отпуск... по болезни..... по женской болезни... нет, просто по болезни (*отодвигает бумагу*). Обидно мне и грустно (*плюет*).

II сцена

Вавилова. А ведь Козырев прав. Я, конечно, не имею права рожать. Покуда комиссар. Но я, правда, боролась с ним честно, упорно, много месяцев. Я тяжело прыгала с лошади, яростно работала на субботниках, ворочала многопудовые сосновые плахи, пила в деревнях травы и настойки, я извела столько йоду в полковой аптеке, что фельдшер собрался писать жалобу в санчасть бригады, я до волдырей ошпаривалась в бане кипятком. И ничего не помогло. Придется рожать. Вот такая неожиданная неприятность. Но через 40 дней я вновь буду на коне.

Козирев направляє Вавілову на реквізовану в бердичівських євреїв квартиру. Єврейська сім'я Магазаників багатодітна. Однак вона приймає вагітну комісаршу. Дружина Магазаника Бейла готує Вавілову до пологів, допомагає зрозуміти істину: справжнє щастя жінки – в дітях.

III сцена

Бэйла. Вы еще не рожали? О Боже, как это? Первые роды в 36 лет? Не может быть!

Вавилова. Я тебе говорю, что я ничего об этом вашем бабском не знаю. Ты понимаешь? Или повторить?

Бэйла. Не надо на меня кричать. Я понимаю. Все понимаю. Как не понимать? Не сердитесь. Я вам расскажу все. У меня своих семеро. Все, что знаю: как кормить, купать, присыпать младенца, что надо делать, чтобы он ночью не кричал, сколько нужно иметь пеленок и распашонок, как новорожденные заходятся от крика, синеют, и кажется, вот-вот сердце разорвется от страха, что дите умрет, как лечить поносы, отчего бывает почесуха, как можно узнать, что режутся зубки.

Вавилова. И это все надо знать? Я думала, это просто – рожать.

Бэйла. Нет, это не так просто. Это, гражданин комиссарша, сложный мир со своими законами, обычаями, радостями и печальями. Это большое счастье. Это самое важное в жизни женщины.

Вавилова. Женское счастье? Не думаю.

Клавдія Вавілова народжує сина, однак покидає його, щоб бути в більшовицькому строю.

IV сцена

Бэйла. Она назвала младенца Алешей.

Магазаник. Хорошее имя.

Бэйла. Ты думаешь?

Магазаник. Да.

Бэйла. Ты знаешь, она поет этому Алеше песни. Она постоянно бежит с ним к доктору. Она будет хорошей матерью.

Магазаник. Поживем – увидим.

Входит Вавилова.

Магазаник. Поляки завтра придут сюда, гражданин комиссар... Так я хочу вам сказать... Вы можете, конечно, остаться у нас.

Вавилова. Бэйла, я первый раз в жизни не знаю, что делать. Может, мне уйти?

Бэйла. Я не боюсь. Вы думаете, я боюсь? Дайте мне пять таких, как вы, я не испугаюсь. Но где вы видели мать, которая оставляет ребенка, когда ему полторы недели?

V сцена

Слышится революционная песня.

Вавилова. Почему эти курсанты идут в сторону поляков? Они что, не понимают, что там смерть? И песню поют. Я знаю эту песню. Я должна быть с ними.

VI сцена

Бэйла. Она ушла, Хаим. И оставила нам ребенка. И ничего не сказала. Ничего.

Магазаник. Вот такие люди были когда-то в Бунде. Это настоящие люди, Бэйла. Сильные. А мы разве люди? Мы навоз.

Бэйла. Сильные должны быть добрыми. А она добрая?

Магазаник. Не знаю. Не все ли равно. Сильный – он всегда прав.

Бэйла. Слышишь, Хаим, дите проснулось. Разведи лучше примус, надо нагреть молоко.

Магазаник. Иду. Разве младенец виноват, что мать – комиссарша... [3, с.48–62].

Із виступу Юрія Балюка

Юрій Балюк – голова Міжнародного літературного конкурсу ім. Василя Гроссмана «В городе Бердичеве» розповів про ідею організувати конкурс, про історію втілення цієї ідеї в життя, про перший конкурс, що відбувся у 2013 році і на який свої твори представили 18 авторів. У другому конкурсі (підсумки підбиваються в листопаді) число учасників подвоїлось, розширилась географія конкурсантів, у літературному змаганні взяли участь журналісти-професіонали і навіть члени спілки письменників України, отож рівень художніх творів конкурсу, на відміну від попереднього, виявився вищий. Юрій Балюк запросив студентів коледжу також спробувати власні сили в літературі і подати заявку на участь у конкурсі, запропонувати твір (мала проза),

Бабийчук Тамара. *Литературная Бердичевщина: Василий Гроссман*

Объектом внимания автора становятся вопросы проведения таких занятий по литературе родного края, которые не только помогают получить, расширить, систематизировать, структурировать знания, но и предусматривают развитие, воспитание юностей и девушек – в будущем национально сознательной интеллигенции.

Ключевые слова: Василий Гроссман, Бердичев, исследовательская работа, чтение, инсценизация, отзывы на произведения.

Babiychuk Tamara. *Literary Berdychiv: Vasyl Grossman*

The author pays special attention to the lessons of Native land Literature which help not only to develop, systemize and organize the knowledge obtained by students. But these lessons also promote the development and up-bringing of young people – in future the nation-conscious Ukrainian intellectuals.

Key words: Vasily Grossman, Berdychiv, research work, reading, dramatizing, comment on works.

однак такий, який би мав безпосередній зв'язок з Бердичевом (дія відбувається в нашому місті, герої твору – бердичівці тощо).

«Відкритий мікрофон» (кілька реплік):

Мені імпонує, що Гроссман був людиною совісною, чесною, небабдужою, сміливою, наполегливою. Коли арештували жінку, в яку Гроссман був закоханий, він узяв до себе двох її дітей. І продовжував (не побоююся!) писати листи самому наркомові Єжову про те, щоб її випустили. І жінку – справжнє диво! – таки випустили. Ось це і є справжнє кохання.

Гроссман був сміливим, адже дружив з опальним письменником Андрієм Платоновим, про якого не побоююся сказати чи не перше в критиці сильне і справедливе слово.

Гроссман був безсрібляником. З війни додому нічого не привіз. Грабувати, красти не навчився. Він навіть не просив для себе нового обмундирування. За три роки на фронті полковник Гроссман мав одну шинель, яка настільки зносилась, що потребувала тільки утилізації.

Гроссман міг би жити довго, якби не мав нервових потрясінь. Його книжки арештовували. Було заборонено друкуватися. Хто винен у передчасній смерті талановитого письменника? Скільки його творів, на жаль, залишилися ненаписаними!

Свою книжку про Василя Гроссмана Анатолій Бочаров закінчує словами: «Ми повинні були почути все, сказане Гроссманом про наше життя, про нашу долю!» Прокоментую: треба уважно прочитати твори Гроссмана, які допоможуть нам правильно зрозуміти епоху тоталітаризму і осмислити життя простої людини в антигуманний час. Читання Гроссмана дозволить прогнозувати майбутнє.

Я уявляю, як помирав Василь Гроссман. Цинічно викреслений з літературного процесу, забутий друзями, виснажений підступною хворобою, він, певне, прагнув одного: щоб його твори побачили волю, щоб були надрукованими. Хоч колись. На жаль, за життя він не відчув радості тримати в руках видані головні книжки власного життя. Чи друкуються сьогодні твори Василя Гроссмана? Чи пропагуються вони? Як і ким?

Література

1. Бочаров А.Г. Василий Гроссман: Жизнь, творчество, судьба / А.Г.Бочаров. – М.: Советский писатель, 1990. – 384 с.
2. Гроссман Василий. Все течет / Василий Гроссман. – Октябрь. – 1989. – №6. – С. 30–108.
3. Гроссман В.С. Несколько печальных дней: Повести и рассказы / В.С. Гроссман. – М.: Современник, 1989. – 432 с.
4. Липкин С.И. Жизнь и судьба Василия Гроссмана. Берзер А.С. Прощание / С.И. Липкин, А.С. Берзер. – М.: Книга, 1990. – 272 с.
5. Письма Василия Гроссмана к матери [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://goo.gl/OfcxiM>
6. С разных точек зрения: «Жизнь и судьба» В. Гроссмана. – М.: Советский писатель. – 1991. – 400 с.
7. Эпос войны народной (Диалог о романе Василия Гроссмана «Жизнь и судьба»). – М.: Знание, 1988. – 64 с.

Проектна технологія як засіб розвитку мотивації учнів у процесі навчання української мови

Наталія Тищенко,

учитель-методист

Запорізького Січового колегіуму

Сучасна українська школа розглядає дитину не стільки як об'єкт, що потребує впливу, скільки як особистість, що розвивається в процесі навчальної діяльності. А щоб учень займав активну позицію в процесі цієї навчальної діяльності, він повинен мати потужні джерела мотивації.

Проблема мотивації діяльності особистості досить ґрунтовно розкрита у багатьох працях як теоретиків, так і практиків у галузі психології та педагогіки. Зокрема, А. Маслоу обґрунтував наявність первинних і вторинних потреб людини. На найвищому рівні ієрархії потреб, на його думку, виникає потреба в пізнанні, в самореалізації, тобто в прагненні і здатності особистості до реалізації внутрішнього потенціалу [1]. Значний внесок у дослідження проблем мотивації навчання зробили зарубіжні та вітчизняні вчені й методисти: М. Алексєєва, Дж. Аткинсон, М. Аптер, С. Григорян, Дж. Дьюї, Т. Левченко, Д. Мак-Клелланд, Є. Пасічник, К. Роджерс, В. Уліщенко, Л. Чеховська та ін.

Мотив (від лат. рухатися) – це внутрішній потяг людини до діяльності, причини, що спонукають її до дій, вчинків, те, заради чого діяльність відбувається. Сукупність внутрішніх факторів, що зумовлюють поведінку і діяльність людини і підтримують її на необхідному рівні, називають *мотивацією* [2]. Поняття «мотивація» розглядається також як мотиваційна сфера особистості – система внутрішніх факторів, що зумовлюють поведінку й діяльність людини та підтримують її активність на необхідному рівні. Мотив є компонентом структури навчально-пізнавальної діяльності, який разом із метою утворює свого роду «вектор» цієї діяльності, що визначає її напрямом, а також величину зусиль, які застосовує суб'єкт. Цей вектор, як зазначає Б. Ломов, виступає в ролі системоутворюючого фактора, що організовує весь комплекс психічних процесів і станів, які формуються і розкриваються у процесі діяльності [3]. Тобто мотиви є спонукальним механізмом у кожній конкретній навчальній ситуації та вектором спрямованості роботи учня.

Т. Левченко найбільш потужними мотивами учіння вважає мотиви досягнення успіху та пізнавальні мотиви. Серед навчальних мотивів виділяється орієнтація на успіх, на процес, оцінку вчителя, запобігання невдачам, а також можливість власного розвитку, можливість власного мислення та дії, можливість самовираження [4].

Мотивація навчання може бути внутрішньою та зовнішньою. Внутрішня мотивація характеризується тим, що мотиви до навчання виникають у свідомості учня, він навчається завдяки інтересу, потягу до навчання, суб'єктивного відчуття його цінності, що створює відчуття «поток» – задоволення, натхнення. Цей термін увів американський психолог М. Ксикзен-тміхалі для позначення внутрішньої мотивованості у діяльності.

Аналізуючи структуру мотиваційної сфери учнів, А. Маркова [5], В. Семиченко [6] зазначають, що мотиви учіння школярів характеризуються певною ієрархічною структурою; співвідношенням усвідомлених та неусвідомлених мотивів, що впливають на успішність навчання. Взаємодіючи, мотиви зумовлюють та визначають спрямованість особистості.

Традиційно виокремлюють три види спрямованості: на себе, на інших людей, на справу.

Д. Аткинсон один із перших запропонував загальну теорію мотивації досягнення, зазначивши, що на рівень мотивації особистості впливають три фактори [7]:

а) сила мотиву досягнення успіхів як особистісної диспозиції: рівень орієнтації особи на досягнення успіху (таким чином, при високій орієнтації на успіх учень орієнтується на те, що знає та вміє, а не на можливість зазнати невдачі, відповідно готовий засвоювати нові, необхідні для успіху знання та навички);

б) суб'єктивно оцінювана ймовірність досягнення поставленої мети: оцінка особистістю власних сил для досягнення поставленої цілі;

в) значення досягнення певної мети для людини: рівень необхідності поставленої цілі для конкретної особи (поставлена мета (результат) має бути внутрішнім прагненням самого учня, а не нав'язана педагогом чи батьками).

У сучасній школі спостерігається тенденція зниження інтересу учнів до навчання, що виражається у демотивації. Педагоги-практики констатують загрозу втрати учня-читача, яскравої мовної особистості, адже переважають форми навчання, надметою яких визнано так звані ЗУНи, а комп'ютерні технології і великі можливості, що з ними пов'язані, не завжди сприяють пробудженню творчого потенціалу учнів.

Тому перед учителем передусім стоїть завдання вибору форм і методів навчання, які пробуджуватимуть і підтримуватимуть в учнів інтерес до пізнання нового. Процес навчання, спрямований на формування позитивної мотивації, повинен характеризуватися відходом від авторитарного спілкування, передовим мисленням учителя й учня, розвитком пізнавальних інтересів, активності, самостійності школярів. Адже, як зазначає Л. Чеховська, «Бажання шукати нові знання, котре виникає у дитини органічно, без примусу чи прохання когось іншого, відкриває нові можливості, своєрідний азарт і навіть натхнення. У такій ситуації оригінальна ідея вчителя, несподіваний ракурс, проєкція чи порівняння можуть стимулювати продуктивний творчий процес, прагнення творити» [8].

Навчальний проект – один із важливих компонентів освітнього процесу, який здійснюється в середній школі. Цей метод набув неабиякої популярності як серед педагогів, так і в середовищі учнів. Учителю проектне навчання допомагає пробуджувати в учнів потребу в нових знаннях, розвивати уміння освоювати

нові форми, способи діяльності. Учні під час роботи в проєкті отримують можливість працювати в умовах свободи, вчаться формулювати і вирішувати проблеми, використовувати інформаційні ресурси, здійснювати самоосвіту, працювати в умовах діалогу. Свої творчі здібності учень може розвивати, моделюючи проблему чи концепцію дослідження, а може просто шукати інформацію, друкувати текст, добирати ілюстрації або власні малюнки для презентації, створювати оригінальні колажі, власні вірші, добирати музичний супровід. Багато можливостей у розкритті творчих здібностей надає робота з дизайном слайду, коли учні вчаться вдало підбирати шаблон, шрифт, анімацію, творити навігацію.

Метод проєктів, що передбачає певним чином прихований процес навчання і виховання, дозволяє учителеві розв'язати гострі проблеми, пов'язані з бажанням-небажанням учитися. Під час роботи в проєкті ключовим поштовхом, сильним мотивом стає зацікавленість, особистісне значення для учнів досліджуваного предмета. Не менш важливою причиною вибору такої форми навчання є свобода, котра гарантує вільне визначення учнем предмета дослідження, свого статусу під час пошукової роботи [8].

Українська мова – один із ключових предметів середньої школи, вивчення якого передбачає як отримання базових знань, так і формування гуманістичного світогляду, менталітету, розвиток естетичного смаку, любові та пошани до української культури, історії. Моральний потенціал, який містить сам предмет вивчення, і проєктна технологія, в основі якої – дослідження певної проблеми, передбачають високий рівень творчої активності учнів, розширення їхнього освітнього поля, формування світогляду, системи цінностей.

Розглянемо особливості формування та реалізації на практиці мотиваційної сфери учнів на прикладі презентації уроку-проєкту в 11 класі «Історія та сучасна інтерпретація українського правопису».

Пробудженню потужної мотиваційної сфери учнів став вибір форми роботи – проєкт. Такий вид організації навчання уже зумовлював активну поведінку і бажання продуктивної діяльності, адже робота в проєкті відкривала перед учнями можливість вибору завдань за рівнем складності та зацікавленості відповідно до індивідуальних здібностей кожного. Учні отримали змогу працювати у статусах мовознавців (робота над формуванням та аналізом теоретичної бази необхідної інформації); журналістів (готували повідомлення про мову телеканалу СТБ, замітки до шкільної газети); філософів (робота над проблематикою досліджень); у креативній групі, що досліджувала художні тексти та здійснювала комп'ютерну презентацію, моделювала кліпи.

Мотивацією для вибору теми уроку-проєкту став приклад успішної реалізації однокласниці у пошуковій роботі в Малій академії наук на тему: «Сучасна інтерпретація «скрипниківського» правопису» (призове місце на обласному конкурсі МАН). У цій ситуації спостерігаємо потужний мотив учіння, в основі якого поєдналися пізнавальні мотиви, орієнтація на успіх однокласниці, на цікавий пошуковий процес, цінування (не оцінку!) вчителя, а головне – можливість власного розвитку, ствердження як мовної особистості, творчої дії, самовираження і досягнення успіху.

Великим стимулом у навчанні засобами проєктної технології стає психологічний аспект, коли учень порівнює свої досягнення з результатами ровесників і намагається не тільки не відстати, а наполегливо шукає свій оригінальний підхід у розв'язанні проблеми.

Починається цей процес із найпростішого – роботи за аналогією (так зробив товариш і в нього гарно вийшло), а далі кожен прагне підтвердження власної значущості, цінності. Так забезпечується можливість реалізації у навчальній діяльності всіх учнів, розкривається суб'єктивний досвід кожного учасника пошукової роботи, а далі узгоджується зі змістом навчальної дисципліни [8].

У цьому контексті важливим є розуміння учнями філософії оцінювання: навчаємося не заради оцінки, бо вона – лише засіб, наша головна мета – відкрити істину, розв'язати проблему. А цінування – це позитивне вираження почуттів учителя стосовно роботи учня, адже педагог спостерігає його у процесі, в розвитку і бачить непомітні на перший погляд досягнення. Тому на початку уроку-проєкту вчитель вкотре акцентує увагу дітей на тому, що треба диференціювати поняття оцінювання і цінування, абстрагуватися від думок про оцінку у традиційному значенні (участь у проєкті – це вже робота на вищому рівні), а цінування (позитивна реакція вчителя чи однокласників) – ось що має принести задоволення.

Бажання розібратися в питанні (що означало здобуття особистісно значущих знань) підсилювалося інтригою: незвична форма літературної норми, якою послуговуються диктори каналу СТБ. Причому рівень зацікавленості цією проблемою був надзвичайно високий, адже учням необхідно було популярно, доступно й аргументовано пояснити батькам, друзям, знайомим природу такого незвичного мовного явища, а знань не вистачало. Активізація вольових зусиль учнів, зацікавленість досліджуваною темою підсилювалися різними поглядами, висловленими на форумі про доцільність чи недоцільність повернення до незвичного правопису.

Як відомо, створення ситуації проблемно-творчого пошуку є важливим стимулом пізнавального інтересу. Тому учням було запропоновано впродовж уроку шукати відповіді на проблемні запитання:

мова, яку ми чуємо на телеканалі СТБ, – це спотворення української мови чи встановлення історичної справедливості?

Чи відображає сучасний правопис питомі ознаки української мови?

Чи потрібно повертатися до основних засад «скрипниківського» правопису?

Шукаючи відповіді на поставлені запитання, учні спираються на ґрунтовно досліджений теоретичний аспект проблеми: аналіз правопису української мови від першопочатків, його «харківський» варіант, наводять приклади, що свідчать про питомі ознаки української мови, зафіксованої у скрипниківському правописі, коментують складну політичну атмосферу, у якій він створювався, причини і наслідки репресивних заходів стосовно української інтелігенції.

По-новому осмислити надзвичайно важливу роль української мови у становленні державності, відновленні автентичності українського народу допомагає аналіз громадянської позиції відомого державного діяча М. Скрипника та багатьох учених, літераторів, які заплатили за українську ідею власним життям. Дослідження учнями історії «скрипниківського» правопису в діаспорі, зокрема діяльності відомого мовознавця та літературного критика Ю. Шевельова (Шереха), допомагає осмислити проблему патріотизму, вічну тему жертвового служіння істині, відкрити для себе глибинний зміст, який вкладаємо в поняття чинної (діяльної) любові до своєї Вітчизни.

За допомогою дослідження мови творів письменників І. Франка, Т. Шевченка, П. Тичини, О. Забужко учні

проілюстрували функціонування питомого українського слова у художній формі, а в повідомленні про історію літери «І» по-новому прозвучала ідея самотності, неповторності рідної мови.

Важливим мотиваційним прийомом на початку уроку-презентації була пропозиція вчителя прокоментувати в контексті досліджуваної теми такі вислови: «Де немає свободи, там немає і Вітчизни» (П. Гольбах), «Люблять Батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що вона своя» (Сенека), «Копай всередині себе криницю для тієї води, яка зросить і твою оселю, і сусідську» (Г. Сковорода).

Наприкінці уроку, ознайомившись з усіма проектами однокласників, кожен учень отримав можливість реалізуватися як творча особистість, що здатна до своєї культурної ідентифікації, намагається усвідомити свою автентичність, відчуває приналежність до свого народу, його непрості історії. Висловлюючи свою думку про мовний експеримент на телеканалі СТБ, учасники дискусії дійшли висновку, що це свідомий творчий акт з відновлення історичної справедливості, оригінальний прийом формування громадянського суспільства європейського типу.

Під час презентації своїх досліджень кожен учень мав нагоду проявити себе самодостатньою творчою особистістю, адже продемонстрував риторичні навички володіння словом, уміння аргументувати, відстоювати свою точку зору в цікавій дискусії.

На уроці-проекті була реалізована ще одна дуже важлива мотиваційна складова – риторична, адже умовою якісного засвоєння нового і почасти досить складного мовного матеріалу є необхідність артикуляції, вербального оформлення думки, художнього слова тощо. Саме усна артикуляція, проговорювання самостійно побудованого логічного судження, певної тези разом із роботою зорової пам'яті під час читання або переказування самостійно написаного і відредагованого тексту (і аж ніяк не механічне навчання теорії мови) сприяють підвищенню грамотності учнів. Відомо, що надмірне захоплення теоретизуванням, нагромадження великої кількості сірої, одноманітної інформації, що зазвичай властиво урокам мови, а пізніше усвідомлення учнями непотрібності такої роботи, якраз і викликають їх відчуження від навчання (демотивацію).

Метод проектів відкриває великі реалізаційні спроможності учня, які мисляться ширше, ніж ЗУНІ, адже передбачається розвиток його потенційних здібностей і особистісне зростання. Враховуючи те, що в проектному навчанні компетентісно спрямована мовна освіта вирізняється практичною спрямованістю, передбачає створення учням умов для отримання особистісно значущих знань, основна увага акцентується не на формальних знаннях, а здатності конструювати та постійно шукати нові, адаптувати отримані, комплексно розглядати і застосовувати нову інформацію. Під час проблемно-пошукової роботи базові знання для учнів стають не метою, а засобом у досягненні навчальної мети.

Таким чином, проектна технологія як ефективний засіб розвитку мотивації учнів під час навчання української мови стає на сьогоднішній день важливою умовою практичної розробки подальших перспектив запровадження ідеї компетентісного підходу в освітньому процесі середньої школи. А це означає, що в учнів відбувається формування тих знань, поведінкових моделей, цінностей, які допоможуть їм бути успішними у соціумі.

Література

1. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Абрахам Маслоу [перевод с английского Г. А. Балла, А.А. Попогребского; под общей редакцией Г. А. Балла, А. Н. Кирийчука, Д. А. Леонтьева]. – М: Смысл, 1999. – 380с.
2. Психолого-педагогічні аспекти реалізації методів навчання у вищій школі: навчальний посібник. / За ред. М.В. Артюшиної, О.М. Котикової, Г.М. Романової. – К.: КНЕУ, 2007. – 528с.
3. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М.: Изд. «Наука», 1984. – 445с.
4. Левченко Т. И. Современные дидактические концепции в образовании [Монография] Т. И. Левченко. – К.: МАУП, 1995. – 168с.
5. Маркова А.К. Формирование мотивации учения: [книга для учителя] / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192с.
6. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека / В. А. Семиченко. – К.: Миллиум, 2004. – 521с.
7. Atkinson J. W. Motivational determinants of risk-taking behavior // Psychol. Rev. 1957. N 64. P. 359–372.
8. Чеховська Л.Й. Проектне навчання на уроках української літератури у середній школі : наук.-метод. посіб. / Чеховська Л. Й. – Запоріжжя : Запоріжжя, 2010. – 263с.

Шановні колеги!

Триває передплата на періодичні видання на 2015 рік

Передплачуйте часопис

"Українська література в загальноосвітній школі"

Індекс: 22410

Періодичність — 12 номерів на рік

**Передплатити журнал можна в усіх відділеннях зв'язку,
починаючи з будь-якого номера**

Правопис НЕ з дієсловами

Оксана Баранчук,

вчитель української мови та літератури

ЗОШ I–III ступенів № 7 ім. О.С.Пушкіна

Кіровоградська обл.

Тема. «Сильніший за долю»

Правопис **не** з дієсловами (повторення)

Мета: повторити правила написання частки **не** з дієсловами; вивчити нові правила і закріпити набуті знання на практиці; формувати вміння правильно писати дієслова з часткою **не**, обґрунтовувати написання відповідними правилами; розвивати спостережливість, пам'ять, увагу, творчі здібності учнів; виховувати почуття пошани до особистості Великого Кобзаря, інтерес до його творчості, любов до рідного краю.

Соціокультурна тема: Т. Шевченко

Тип уроку: комбінований

Обладнання: мультимедійний проектор, переносна дошка, ноутбук, портрет Т. Шевченка, презентація, підручник, роздавальний матеріал, збірка «Кобзар».

Хід уроку

I. Організаційний момент

Привітання.

Добрий день! У добрий час
Рада я вітати вас!

Ви почули вже дзвінок,

Він покликав на урок.

Кожен з вас приготувався,

На перерві постарався.

Забезпечення емоційної готовності класу.

Приєм «Подаруй усмішку»

Вчитель. Щоб я зрозуміла, що ви у гарному настрої, посміхніться один одному. Поділіться усмішкою зі мною. Пам'ятайте, що вчинки красномовніші за слова, а посмішка означає: «Ви мені подобаєтесь. Ви робите мене щасливим. Я радий вас бачити». Посміхайтесь! І люди, зігріті вашою усмішкою, будуть тягнутися до вас!

Які дієслова будуть з нами на уроці? (Працювати, слухати, не перебивати, творити, поважати, думати, допомагати, підтримувати...)

Девіз: «Не намагайся бути першим, а намагайся бути кращим».

II. Актуалізація знань. Мотивація навчальної діяльності

Завдання: запишіть слова, знявши ризик.

Не/вільник; не/високий; не/достача; не/ук; не/воля;
не/широкий, а вузький; не/горе, а радість; хлопець
не/високий; не/добачати.

Запитання до учнів:

— Якими правилами пояснюються орфограми в цих словах?

— Як ви написали слово **недобачати**?

III. Повідомлення теми і мети уроку

1. Цілевизначення та планування

Вчитель. На сьогоднішньому уроці ми вивчимо правила написання **не** з дієсловами, навчимося застосовувати здобуті знання на практиці.

Чого кожен з вас очікує від уроку?

Я очікую, що ... (на уроці буде цікаво; дізнаюсь про щось корисне, важливе; будемо працювати в парах...)

Цей урок навчить мене ... (робити висновки, складати розповіді, висловлювати своє ставлення до почутого...)

2. «Мозковий штурм» – формування особистої мотивації

Вчитель. Навіщо нам потрібні знання з цієї теми? Де їх можна використати?

3. Гра «Шифрувальник»

Розгадайте криптограму і ви дізнаєтесь, якій соціокультурній темі присвячений наш урок.

23	1	21	1	22
----	---	----	---	----

29	7	3	28	7	18	15	19
----	---	---	----	---	----	----	----

(Тарас Шевченко)

Картка – дешифратор

А	Б	В	Г	Г	Д	Е	Є	Ж	З	И	І	Ї	Й	К	Л	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
М	Н	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ь	Ю	Я
17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33

Вчитель. Сьогоднішній урок ми присвячуємо геніальному українському поету та художнику, Великому Кобзареві української нації – Т. Шевченку. Дороговказом для нас стали його слова: «Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя». Він підніс українську мову на височінь, гідну народу з багатим історичним минулим, народу, що ніколи не мирився з неволею та закріпаченням. Крім того, утвердив нові норми української літературної мови.

«Доля не перетворила золота його душі в іржу» (І.Франко).

На уроці ми будемо вивчати правопис **не** з дієсловами, використовуючи текстовий матеріал творів Т. Шевченка

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Бесіда:

— Якою частиною мови є слово **не**?

— На що воно вказує? (На заперечення дії, ознаки)

— Які правила написання **не** з дієсловами ви пам'ятаєте з молодших класів?

2. Лінгвістична задача

Сформулюйте правила написання **не** з дієсловами, випишіть слова-винятки.

Жили-були дієслова,
Рухливі й жваві слова,
Які скакали, веселились,
Нікому зроду не корились.
Та стало враз життя сумне,
Коли з'явилась частка **не**.
Вона веліла не співати,
Не пустувати, не розмовляти...

Та ось історія нова:
Зізнались деякі слова,
Що ненавидіти старались,
Незчулися – і закохались.
Нездужали, непритомніли,
Неволити себе посміли.
Їх непокоїло й лякало:
Життя без **не**
враз сірим стало.

Дієслова «**не**» не стерпіли
І стати поруч не схотіли.

— **Запам'ятайте!** Треба розрізнити присудкове слово **немає** (**нема**), яке завжди пишеться з **не** разом, та дієслово третьої особи однини теперішнього часу: **він, вона не має**.

4. Робота з підручником

Учні читають правила, виконують вправи.

V. Усвідомлення нових знань у процесі практичної діяльності

Робота з таблицею

Не з дієсловами

Окремо	Разом
* Частка не з дієсловами, як правило, пишеться окремо: <i>Не приніс, не помітила</i>	* Коли дієслово без не не вживається: <i>Неволити, нехтувати, ненавидіти, нетямитися, нездужати, незчутися, непокоїти, непритомніти, нетерпеливитися</i>
* Якщо частка не виступає для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом до : <i>Не досолила борщу, не додивився вистави, не дочув моїх слів</i>	* У складі префікса недо- , який означає постійну неповноту дії, половинчастість дії: <i>Недобачати, недоїдати, недолюблювати, недочувати, недооцінювати, недовиконувати, недовиробити, недовипустити</i>
* Залежно від значення дієслова частка не може писатися й окремо: <i>Не здужати (не змогли), не славити (не прославляти), не покоїтися (не лежати)</i>	* Частка не надає словам нового значення <i>Нездужати (хворіти), неславити (ганьбити), непокоїтися (турбуватися), але не славити (не прославляти), не здужати (не змогли).</i>

1. Гра «Юні літературознавці»

Завдання. Виразно прочитайте уривки з творів Т. Шевченка, випишіть дієслова з **не**, поясніть написання. (Використовуються слайди з ілюстраціями до поданих рядків із завданнями.)

Ще треті півні не співали,
Ніхто, ніде не гомонів... (Балада «Причинна»)

Добре тому багатому: Його люди знають,
А зо мною зустрінуться –
Мов недобачають. (Вірш «Думка»)

Нездужає Катерина, ледве-ледве дише. (Поема «Катерина»)

Незчулася, та й байдуже,
Що коса покрита:
За милого, як співати,
Любо й потужити. (Поема «Катерина»)

Немає гірше, як в неволі про волю згадувати. (Послання «Г.З.»)

Полюбила чорноброва
Козака дівчина,
Полюбила – не спинула,
Пішов та й загинув... (Балада «Тополя»)

2. Слуховий диктант

Завдання. Прослухайте уривок тексту «Думи мої...» у виконанні генія сцени, театру – Б.С. Ступки. Випишіть дієслова з **не**. Які дієслова ви виписали?

(не розвіяв, не приспало, не затопили, не винесли, не розмили, не питали б, не сказали б, не хочу)

Робота в групах за рівнями

Середній рівень.

Подані тлумачення замініть словами з довідки і запишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання **не** з дієсловами.

- Примушувати до чогось, заставляти робити щось.
- Відчувати неприязнь до когось.

3. Погано себе почувати.
4. Відчувати хвилювання, тривогу, побоювання.
5. Не надавати чомусь значення, не звертати уваги на щось.

Довідка. Не/здужати. Не/волити. Не/хтувати. Не/покоїтись. Не/навидіти.

Достатній рівень.

Переписати речення, знявши ризик, пояснити написання з **не**. Зробити морфологічний розбір будь-якого дієслова.

Не/заростає стежка

Живе Тарас у пам'яті народній. Не/буває нині такого дня, щоб не/йшли люди на Тарасову гору, не/клали на його могилу свіжих квітів, не/вклонялися його прахові. Літом і зимою, в будень і в свято, в годину і в не/году ви бачите в Каневі багато відвідувачів. Стежка на Тарасову гору не/заростає й не/заросте ніколи. (За О. Пархоменком)

(Зразки розбору (перфокартки) лежать на столах.)

Високий рівень. Ігрове дослідження-відновлення

Випишіть слова у дві колонки: у першу – слова, які пишуться окремо, у другу – разом.

Не/вितече, не/досипляти, не/славити, не/волити, не/журись, не/дооцінювати, не/брати, не/навидіти, не/дослухатися, не/славити (ганьбити), не/скосили, не/чувано, не/вміє.

Ключ. У кожному слові підкреслити п'яту від початку букву. З цих літер прочитаєте початок прислів'я про Шевченка.

... — **то правда жива.** (Тарасові слова)

VI. Підбиття підсумків уроку

1. Гра «Пошук»

Завдання: знайдіть речення, в якому **не** з дієсловом пишеться разом.

1. (Не)радується чужому лихові.
2. (Не)будь упертим, а будь одвертим.
3. Під лежачий камінь вода (не)тече.
4. (Не)поміляється той, хто нічого (не)робить.
5. Школярі не/зчулися, коли вдарив дзвоник.

2. «Незакінчені речення» (учні висловлюються по черзі)

«На цьому уроці мені стало зрозумілим...»

«Сьогодні я навчився...»

«Знання, отримані під час уроку, стануть мені у пригоді...»

«Мені принесла задоволення така робота...»

— Чи справдилися ваші очікування від уроку?

— Яке практичне значення для вас мають отримані знання?

VII. Домашнє завдання

Загальне: §13, вправа 110.

За бажанням: написати твір «Тарасе, ми твої нащадки».

Вчитель. «Кожне покоління має свого Шевченка. Дорожій ним. Хочеться вірити, що для вас завжди будуть прикладом Тарасова мужність, Тарасова сила, Тарасове невмируще слово. Шевченко – це не тільки те, що вивчають, а й те, чим живуть. У чому черпають сили й надії.»

Памятайте його заповіт нащадкам:

...Свою Україну любіть,
Любіть її... Во врем'я люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Дарування дітям буклетів «Цікаві факти про Шевченка».